

AARBOG 1970

D. S. K. AARBOG 1970

Udgivet af

FORENINGEN AF
DANSKSINDEDE SØNDERJYDSKE KRIGSDELTAGERE
1914-18

Ved

Anton Nissen og Hans Petersen

(Eftertryk kun med kildeangivelse)

AABENRAA
HEJMDALS BOGTRYKKERI

INDHOLD

Mindemuren	4
Ka' do hows(Af redaktør Jacob Kronika)	5
En mor(Af pastor Laurids Nielsen, Sottrup, tidl. Arrild).....	9
Et kongeligt håndtryk(Af Søren P. Petersen, Rødding)	10
I krig - og fangenskab(Af Peter Petersen, Kegnæs)	13
Erindringer fra Vestfronten og Verdun (Af Peter Clausen, Lundsgårdsmark, Avnbøl)	18
Et og andet fra 1. verdenskrig (Af Nicolaj Petersen, Klovtoft)	28
Mine krigsår i østen fra 1915-18 (Af Asmus Jørgensen, Sønderborg)	35
Mine krigsoplevelser fra 1914-18(Af Christian Esbensen. Kegnæs)	41
En september-søndag i 1917 - og skæbnens luner (Af Anton Nissen, Døstrup)	55
Min krigs deltagelse i august-september 1914(Af Jacob Hansen, Holbøl)	61
Blækhuset(Af M. P. Branderup, Rødekro)	73
Minder fra verdenskrigen(Af Christian Duborg, Nr. Hostrup)	77
Guds hånd, skæbne eller tilfældigheder? (Af Mathias Møller, Sønderborg)	83
Oplevelser fra verdenskrigens sidste år... (Af Johan Meyer, Frøslev)	91
En fornøjelig rejse (Af Andr. Gammelgaard, Løjt Kirkeby)	94
Kammerat fortæl:	
Et væddemål mellem underofficerer (Af Rasmus Damm, Toftlund)	99
Kejser Wilhelm ved østfronten Af Hans Lorentzen, Sønderborg)	100
En månedstid på den italienske front i 1917 (Efter H. C. Brodersens bog »I ildlinjen«)	101
Snak do bare dansk ... (Af Chresten Christensen, Holm)	102
Der faldt et skud i natten (Af Laust Fogtmann, Gesing, Skærbæk)	103
Ære være deres minde	105

Mindemuren for Sønderjyllands sønner

(3) I 1934, tyve år efter, at den store verdenskrig udbrød, afsløredes i Marselisborg mindepark i Aarhus det store og smukke mindesmærke for de faldne danske. Det var en meget varm sommerdag, søndag den 1. juli 1934, og titusinder af mennesker, pårørende til de faldne, og andre, var stævnet til mindeparken, et vidnesbyrd om medfølelse, men også om det danske folks samfølelse med sønderjyderne, der havde bragt så store ofre.

De faldne fandt deres grav i fremmed jord, langt de fleste fik en ukendt grav, men over fire tusinde navne er indhugget i stenene i mindemuren og bevaret for eftertiden.

Det er billedhuggeren Axel Poulsen og arkitekt Axel Ekberg, der har skabt Marselisborg-monumentet. Axel Poulsen indhuggede i løbet af et par år i alt 37 figurer i fire store kalkstensrelieffer, der blev indsat i muren. Den mathvide kalksten stammede fra Euville i Nordfrankrig, fra de slagmarker, monumentet især mindes. Reliefferne skildrer begivenhedernes forløb i fire etaper: Udmarchen – krigen - våbenstilstanden - hjemkomsten. På det første og sidste relief findes en kvindefigur, der symboliserer Danmarks moder, de øvrige figurer er alle soldater, symbolsk skal de forstås som sønner af moderlandet. Et digt af statsminister L. C. Christensen er indhugget på monumentet:

DANMARK, VOR MODER,
LØFTER SIT ØJE,
SER OVER LANDE,
SØNNERNES FÆRD.
KRIGSTID OG VOLDSTID,
HJERTERNE GRUE,
BRODER MOD BRODER
DRAGER SIT SVÆRD.

DANMARK, VOR MODER,
TIDERNE SKIFTE.
FREDEN VIL LÆGE
SORGER OG SAAR.
SAVNEDE SØNNERS
NAVNE VI TEGNE.
MINDET VIL LEVE
TUSINDE AAR.

Mindesmærket bærer også navnene på de mænd i den danske marine, der satte livet til ved uskadeliggørelse af mere end ti tusinde miner i danske farvande.

(4) Kong Christian X og dronning Alexandrine og prins Knud med gemalinde deltog i højtideligheden og blev ved indgangen modtaget af komiteens præsident, amtmænd, lensgreve Schack, Schackenborg. Man sang »Kong Christian« og »Der er et yndigt land«. Blandt de særligt indbudte var flere ministre, H. P. Hanssen, den kommanderende general, mange amtmænd og rigsdagsmænd. Efter at bankdirektør C. Andersen havde budt velkommen, og generalkonsul Holger Adolph havde takket kunstnerne og de mange bidragydere, der havde rejst monumentet ved at lægge sten til sten, ved at føje indskrift til indskrift og navn til navn, talte lensgreve Schack:

»Ja, Danmark, vi kommer, når du kalder og knæler i dit skød! Men på tusinder af sønner kaldte du forgæves, da klokkerne ringede freden ind efter verdenskrigen.

Ensomme gravhøje dækker dem der, hvor vinden farer hen over Ruslands sletter og sukker gennem Polens fyrreskove. På Frankrigs og Belgiens blodvædede kamppladser står

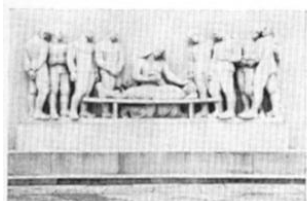
kors ved kors med danske navne, og hvor morgengry og aftenrøde skifter over det hvileløse hav, flakker savnet over bølgen, der skjuler danske sømænd«.

På landsindsamlingens vegne overdrog lensgreve Schack monumentet til Marselisborg mindepark, og borgmester H. P. Christensen tolkede Aarhus bys tak.

Derefter bragte John Christensen, som ærespræsident for Det danske Brodersamfund i U.S.A., en hilsen. Statsminister Th. Stauning gav udtryk for hele det danske folks medfølelse med dem, der stod de faldne nær. De faldne var gode sønner af vort land. Biskop Fr. Bruun-Rasmussen, Aarhus, talte om de tusinder af røde valmuer, der dækker markerne i de egne, hvor soldaterne har kæmpet. De røde valmuers krans - er det ikke den, vi i dag har bundet?

Kun en timestid varede højtideligheden, afsluttet med to minutters stilhed og afsyngelsen af »Kongernes konge«. Kongeparret og talrige andre nedlagde krans, og i flere timer derefter defilerede sønderjyder gennem mindeanlægget. De skulle finde navnet på ham, der var blevet derude på slagmarken.

Udsnit af monumentet i Marselisborg mindepark i Aarhus, hvor navnene findes på de over 4000 danske, der faldt i verdenskrigen 1914-18 for en fremmed sag.

*Fra mindefesten på Dybbøl 11. juli 1970 for 50 års dagen for genforeningen.
I forgrunden t. v. ses D. S. K.-erne med deres faner.*

De kongelige gæster ved Dybbøl-festen.

Ka' do hows?

Redaktør Jacob Kronika, der talte ved D.S.K.s årsmøde i Toftlund den 2. august 1970, indledte sin »festtale« med følgende:

(5) Enhver D.S.K.'er ved, hvad glosen »parole« står for. Kan I ikke huske andet, så kan I allesammen i hvert fald nok huske, at der i årene 1914-1918 var noget, der hed »latrin-paroler«. De dukkede, navnlig i de sidste krigsår, op i stort tal. For det meste var de et udtryk for et håb om, at krigen, som vi hadede og fortsat hader, på en eller anden måde meget snart skulle være slut, og at der ville blive tale om snarlig fred og hjemrejse. »Latrin-parolerne« gik i de sidste krigsår næsten altid ud på, at kejser Wilhelm, »Æ kejser me' æ cykelstyeskæch«, var færdig; at den vanskelige ernæring på den såkaldte hjemmefront var i færd med at brænde sammen; at der ville blive storstrejke i kanonfabrikken i Krupp og i ammunitionsfabrikkerne; at de tyske arbejdere, socialdemokraterne, samt Karl Liebknecht- og Rosa Luxemburg-tilhængerne, ville lave revolution o. s. v., o. s. v.

Som sagt: næsten altid var de sidste krigsår »latrin-paroler« udtryk for håb om krigens afslutning og fredens komme - -

År og årtier efter den hhv. efter de forhadte nationalistiske og nazistiske storkrige, 1914-1918 og 1939-1945, er der blandt os D.S.K.'ere opstået en ganske særlig »parole«. Men ikke nogen »latrin-parole«. Derimod en parole, der går på melodien: » Ka' do hows? « (»Kan du huske?«)

Det skal ikke vare længe, inden to eller flere gamle D.S.K.'ere, der møder hinanden, snakker sammen efter netop denne melodi, denne parole: »Ka' do hows?«.

(6) Dermed dyrker de, dyrker vi, *bevidst og villet*, minderne, historien, fortiden. Og vi undlader aldrig, vi gamle, at drage lære, værdifuld lære, af historien, af minderne, af fortiden - lære for nutiden og for fremtiden!

Dette vil altså sige: Vi gamle D.S.K.'ere har det stik modsat de to unge danske slesvigere - en nordslesviger, der kom fra Viborg; og en sydslesviger, der kom fra Berlin -, som på 50-års-dagen for den store genforeningsfest på Dybbøl, den 11. juli 1970, anslog nogle efter vor mening på en trist måde *negative toner*, idet disse to unge, som talsmænd for de unge, til mange, mange menneskers undren og bedrøvelse gav udtryk for »paroler« som disse:

Farvel historie! Farvel genforening! Vore nationale følelser skal være afslappet! Vore interesser skal allermost gælde eksistensproblemerne, altså det rent materielle! Vi regner bl.a. med muligheden for en afvikling af det særlige dansk-slesvigske grænselandsliv!

Hvis den slags toner er udtryk for tanker og følelser hos den overvejende store flok af danske unge på begge sider af statsgrænsen i Slesvig, så må vi gamle - til vor store sorg - opfatte dem som en *slags frivilligt dansk Dybbøl-nederlag nummer to*. Men denne gang, altså i året 1970, et frivilligt Dybbøl-nederlag nummer to, som meget vanskeligt vil kunne efterfølges af den danske parole ovenpå det ufrivillige Dybbøl-nederlag nummer et i 1864, parolen: »*Hvad udad tabtes, skal indad vindes*«. Har vor ungdom virkelig opgivet den positive og aktive forbindelse med vor nationale historie, vor nationale fortid, vore nationale og folkelige livsværdier i vort slesvigske grænseland, så er der fare for, at vi denne gang, på Dybbøl i 1970, *kan have tabt både udad og indad*.

Men, lad mig sige dette meget stærkt:

Intet kan få os gamle danske slesvigere, især os gamle D.S.K.'ere, til at følge parolen: »Farvel historie«. Vi holder os til vor egen parole: »Ka' do hows?« Og vi bliver indtil vore dages ende ved med at ville drage positiv og aktiv lære af denne vor parole: »Ka' do hows?«.

En mor

(7) Det var en mørk og regnfuld nat i november 1917 på krigsskuepladsen i Nordfrankrig. Englænderne og tyskerne lå over for hinanden. I de tyske skyttegrave blev man opmærksom på, at en engelsk patrulje bevægede sig ude mellem linjerne. Den blev beskudt, og den trak sig tilbage, men en englænder var blevet ramt og lå derude og klagede sig. Da der var blevet ro, gik to tyske soldater derud og fandt englænderen, som de så bragte ned i deres skyttegrav. Han var hårdt såret af et skud gennem brystet, og man lagde en foreløbig forbindelse på, men han døde mellem hænderne på dem, der hjalp ham. De undersøgte nu hans lommer for at finde ud af, om der gemtes noget af militær interesse, og hvad man ikke interesserede sig for, det kastede man bare ud i skyttegravens pløre, hvorefter man begravde den døde soldat bagved de tyske linjer.

Den ene af de tyske soldater, der havde været ude efter den sårede, var en sønderjyde. Blandt de ting, der var kastet bort i skyttegrav en, var en lille skindindbunden bog med guldsnit. Den syntes vor sønderjyde var for pæn til at lade ligge der i pløret, hvorfor han tog den til sig, og den var blandt de ting, der sidenhen kom med hjem, selvom han ikke kunne læse i den, så bogen havnede på et loft mellem mange andre ting.

Livet går jo videre, og efter krigen giftede den omtalte sønderjyde sig - fik hjem og børn og alle de dermed forbundne pligter - men bogen lå der stadigvæk på loftet. En dag i 1934, da konen var ved at rydde op og gøre rent i huset, kom den lille bog for dagens lys. »Hvad er det, du har her?« spurgte hun sin mand. Hun fik da historien fra 1917. En nabo kom til, og han fik også historien. Ingen af dem kunne engelsk; men de kom til at tale om, at det måtte præsten da kunne hjælpe dem med, og sådan gik det til, at bogen kom i mine hænder.

(8) Det var en andagtsbog med et salmevers og et bibelord til hver dag i året. Foran i bogen stod der skrevet: »Denne bog tilhører Alfred Handley«, samt hans nummer og afdeling.

Bag i bogen var der skrevet: »Hvis denne bog skulle gå tabt, så vær så venlig at sende den til fru Handley, Liverpool« - samt gade og husnummer.

Vi blev nu enige om at skrive, skønt vi ikke havde meget håb om, at vort brev ville finde fru Handley. Men i løbet af 4-5 dage var der dog brev tilbage fra fru Handley, der viste sig at være den unge soldats mor. Hun boede stadig på den samme adresse. Vi sendte nu bogen derover - den var endnu plettet af sønnens blod - og gav de oplysninger, vi kunne, bl.a. om begravelsesstedet. Hun skrev omgående igen og takkede så inderligt for de oplysninger, hun havde fået. Hun fortalte videre, at hun havde haft tre sønner, og at hun havde mistet dem alle tre i krigen 1914-18: en ved Dardanellerne, en på havet og så endelig den yngste - Alfred - hvis skæbne vi jo kendte. Andagtsbogen, som hun havde fået tilbage, havde hun givet ham, da han skulle rejse til fronten. Om Alfred havde hun iøvrigt kun fået den eneste oplysning, at han var savnet. Hun skrev, at hun længe havde levet i håbet om, at han en dag skulle dukke op igen. Den slags skete jo. Efterhånden, som håbet svandt, havde hun bedt om, at hun dog inden sin død måtte få lidt at vide om, hvordan det var gået ham.

Vi modtog adskillige breve fra hende. De var altid fulde af taknemlighed over den underretning, som hun havde fået. - Jeg var meget glad for brevvekslingen med fru Handley, og engang bad hun mig om, at der måtte blive lagt en buket blomster ved mindestenen for de faldne i mit gamle sogn. Det sidste brev var ikke skrevet af hende selv, men af en slægtning, der fortalte, at den gamle mor var meget syg og ikke mere kunne skrive selv. Derefter forblev brevene ubesvarede. Det ligger nær at antage, at den gamle trofaste mor var død. Men hun havde fået sin bøn opfyldt, og hun vidste nu, hvordan det var gået hendes dreng.

Laurids Nielsen,
præst i Sottrup,
tidl. Arrild.

Et kongeligt håndtryk -

(9)Den 11. august 1969 aflagde vort kongepar, Deres majestæter kong Frederik og dronning Ingrid, et besøg i krigsinvalidernes rekreationshjem i Sønderhav ved Flensborg fjord.

Dette besøg har en forhistorie, og den er følgende:

Ved et bestyrelsesmøde på Dronning Ingrid's Feriehus ved Vejrs fik hendes majestæt tilfældigt at vide, at der i Sønderhav ved Flensborg fjord, lå et rekreationshjem for krigsinvalider. Det undrede hende, at man aldrig før havde fortalt hende noget om det, endskønt hendes sommerresidens, Graasten Slot, dog lå i umiddelbar nærhed. Stærkt interesseret, som dronningen altid er i social forsyning, ønskede hun at få noget nærmere at vide om dette hjem. Nu sad der i nævnte bestyrelse to mænd, som samtidig havde sæde i tilsynsrådet for krigsinvalidernes rekreationshjem i Sønderhav. Det var stiftamtmand J. Pinholt fra Haders-

lev og viceskoleinspektør A. Thomsen, ligeledes Haderslev; sidstnævnte er selv krigsinvalid.

»Jo, hjemmet dernede i Sønderhav«, sådan fortalte de, »er ganske rigtig et rekreations-hjem og et feriehjem for sønderjyske krigsinvalider og enker efter faldne sønderjyder fra verdenskrigen 1914-18. Det er oprettet og ejes af foreningen for S.K.E.E. Her har foreningens medlemmer ret til for en meget moderat betaling at få et 14 dages ophold. For hjemmets drift står et tilsynsråd, og i dette har en repræsentant for Socialministeriet sæde«, Videre oplyste de, at den daglige ledelse forestås af frk. Bothilde Petersen, som nu har beklædt denne stilling i 16 år. Der er plads til 22 gæster på hvert hold, og hjemmet blev indviet i 1938, ved hvilken lejlighed man havde den glæde, at kongeparret Christian X og dronning Alexandrine overværede festen.

»Hvordan klarer De så økonomien i dette foretagende?« (10) spurgte dronning Ingrid. »Jo«, oplyste de to herrer, »det går rigtig godt, vi får noget i tilskud fra Socialministeriet og lidt fra privat side, men værst er det, når nyanskaffelser er nødvendige«. - »Ville 3000 kroner betyde noget for Dem i så henseende?« spurgte dronningen og skreven check. »Jeg ville meget gerne engang aflægge jeres hjem et besøg!« - Vi takkede og forsikrede, at det ville være os en stor ære og glæde. -

For de 3000 kr. blev der købt fem smukke lænestole, og snart kom der besked fra hofmarskallatet i Graasten, at kongeparret ville aflægge hjemmet et besøg den 11. august. Min kone og jeg fik en venlig indbydelse til at være med til dette kongebesøg. Vi havde jo også været med til indvielsen og modtaget kongelige håndtryk af kong Christian X og dronning Alexandrine.

Dronning Ingrid hilste hjerteligt på de tilstedeværende med et håndtryk og et »goddag«, og kongen ligeledes med et kraftigt håndtryk og et friskt »godmorgen«. Jeg fik den ære at sidde ved kongens højre side og min kone ved siden af mig. Lige overfor sad stiftamtmanden, som bød kongeparret velkommen. Der blev budt på kaffe, boller med pålæg og kringler, og majestæten tog godt for sig af retterne uden videre formaliteter - det smagte ham tilsyneladende godt. Til at begynde med var jeg naturligvis noget forbeholden, men snart var en tvangfri samtale i gang, og kongen deltog jævn og ligetil. Da der blev budt cigarer rundt, tog han sin pibe op af lommen med de ord: »Tak, jeg ryger hellere min snadde«.

I et selskab af gamle soldater var det naturligt, at der også blev fortalt om oplevelser fra krigen, og jeg havde indtryk af, at det interesserede kongen. Da der blev talt om det franske artilleri, som var kendt for at være meget effektivt, fortalte jeg ham om en oplevelse i forbindelse med dette. Vi lå til højre for Noyon, og vor stilling blev tit beskudt af et fransk feltbatteri, men hver gang, skydningen begyndte, sendte batteriet først en granat med shrapnels hen over os, og vi hørte den eksplodere ude i baglandet. Da var det tid at søge dækning, men hvilken hensigt, denne batterichef har haft med dette varselsskud, kan man kun gætte sig til, dog sikkert er det, at der på denne måde reddedes mange menneskeliv.

Da der blev talt om sønderjydernes nationale kamp under (11) fremmedherredømmet, fortalte jeg ham også, at min fader engang måtte betale en bøde på 10 mark for at have sunget med på en forbudt dansk sang i et offentligt lokale. - Kongen var i det hele taget let at tale med. Der var ikke noget som helst overlegent eller noget »vi alene vide«. Kom samtalen derimod ind på politiske emner, hvad enten det var vor egen lille andegård eller ude fra den store, vide verden, var han tavs, gav ikke nogen meningsytring til kende. - Genforeningen blev selvfølgelig også nævnt, og jeg fortalte bl.a., at min kone og jeg var til stede, da kong Christian X og dronning Alexandrine passerede den gamle kongegrænse ved Fol-

Kongeparret vises rundt på rekreatiohjemmet.

dingbro på vej til Skibelund for at afsløre den store genforeningssten. Midt på den gamle historiske træbro holdt bilerne stille under en æresport, småpiger overrakte majestæterne blomster, og en mand fra egnen holdt en bevæget tale. Kongeåen var nu ikke mere et skæmmende grænseskel, Sønderjylland var nu igen dansk land.

- »Der var jeg også med«, udbrød kongen.

Der blev nu vist billeder fra hjemmets indvielse i 1938, deriblandt også billeder af kong Christian X og af dronning Alexandrine, hvor de hilste på ti krigsblinde veteraner med (12) deres koner. – Nu var jeg den eneste tilbage af mine lidelsesfæller.

I spisestuen var der ikke plads til hele selskabet, hvorfor der var blevet dækket ved små borde i opholdsstuen, og ved et af disse borde havde dronningen fået plads sammen med stiftamtmandens frue og husets bestyrerinde, frk. Petersen, og et ægtepar, som havde ophold på hjemmet. Under måltidet tog dronningen sin kop og flyttede fra bord til bord for at underholde sig med de forskellige. Der taltes om håndarbejde og andre gøremål, og: »Vi kan jo da også tale om vore børn og børnebørn«, sagde dronningen.

Jeg har indtryk af, at både kongen og dronningen ved deres hjertelighed og ligefremhed vandt alles hjerter, og at besøget virkelig interesserede dem. Det har vi også god grund til at tro, eftersom besøget, der var ansat til at vare en time, varede over halvanden time. Kongens ord til afsked lød da sådan: »Det har været dronningen og mig en glæde at besøge Deres smukke rekreatiohjem og været gæster i et, jeg må vistnok have lov til at sige, særpræget selskab«.

Jeg mindes her et møde med en anden kongelig, nej, jeg bør vist sige kejserlig person, for det var nemlig kejserinde Augusta Viktoria, kejser Wilhelm den Andens gemalinde, men det var under ganske andre forhold, og alligevel var der en forbindelse, thi min livs skæbne kom til at danne bindeleddet.

I 1917 lå jeg som såret soldat på marinelazarettet i Kiel. En dag fik lazarettet besøg af den tyske kejserinde. Alle hårdtsårede var blevet flyttet ned på den nederste korridor, nogle lå i deres senge, men alle de øvrige patienter havde fået ordre til at blive i deres stuer og ikke vise sig ved vinduerne, hvilket mange var meget fortørnede over: Man skulle vove pelsen for kejser og fædreland, men måtte ikke få lov til at se landets kejserinde.

Kejserinden gik langs med rækkerne, trykkede en hånd her og sagde et par ord der. Da hun kom ud for mig, sagde stabslægen: »Den mand har mistet synet, Deres majestæt!« Kejserinden rakte mig hånden, og da hun hørte, at jeg var fra Nordslesvig, spurgte hun ud om mit hjem, om mine forældre og om min forlovede og om, hvor og hvornår jeg var blevet såret. »Lorettohøjen! Ja, der foregik jo nogle af de hårdeste kampe!« (13) udbrød hun så impulsivt. Kejserinden var jo selv ved familieband knyttet til Nordslesvig, Infanteriregiment 86, som lå i garnison i Flensborg og Sønderborg, bar hendes initialer, A. V., på skulderstropperne. – I de øjeblikke, samtalen varede, så jeg hende som en kvinde og moder, der selv havde en række sønner med derude, hvor skæbner på liv og død afgøres. Men nu havde hun, tvunget af sin høje byrd, pligt til at se og hilse på ofrene af krigens meningsløse elendighed. Måske græd hendes moderhjerter over min ulykke, mens jeg i mit stille sind havde lige så dyb en medfølelse med hende. – To mennesker i vande i livets malstrøm. Ingen af os havde jo villet alt det onde. Men etiketten og tåbelige fordomme forbød os at råbe hinanden op. – -

*Søren P. Petersen,
Rødding.*

I krig - og fangenskab

(14) Jeg er født 1894 og skulle derfor i foråret 1914 stille første gang til udmønstring. Tyskerne havde den grimme vane at sende os her fra grænselandet ud til den russiske grænse de to år, og det med ringe udsigt til endda en beskeden orlov i al den tid. Jeg besluttede da at melde mig som frivillig til Ratzeburg, hvor der i forvejen lå et par naboer ved jægerbataljon 9. I god tid rejste jeg derned, stillede mig og fik efter mange undersøgelser en seddel stukket ud, hvorpå der stod, at jeg var antaget, men med det forbehold, at udtagelsen måtte anses for annulleret, hvis der skulle udbrude en krig. Det skete altså den 1. august.

Den 2. september fik jeg besked om at stille på session i Flensborg og blev udtaget til samme formation som før, men den 17. december kom der indkaldelsesordre til Berlin, hvor jeg tildeltes 3. Garder-grenader-regiment og 10. kompagni, som lå i Charlottenburg. Her begyndte så omdannelsen fra civil til militær efter prøjsisk mønster - en broget flok fra alle egne i Tyskland skulle her ensrettes. – En eneste bekendt fra min hjemegn var iblandt os, men et uheld var skyld i, at han også forsvandt efter et par dages forløb, så jeg fik ikke brug for mit sønderjyske modersmål i lange tider. I de 5-6 uger, vi lå i Charlottenburg, nåede vi ikke et uddannelsesstrin, der berettigede os til at fjerne os ret mange skridt fra kaserne på egen hånd, og de enkelte gange, jeg har været i Berlin, har det været under behø-

rigt opsyn af en gefrejer eller et lignende »væsen«, der så var ansvarlig for, at vi ikke begik nogle bommerter over for eventuelle officerer, vi mødte på vor vej, så den militære disciplin led ingen skade derved.

Allerede den 27. januar 1915 gik det til vort regiment, der lå ved Arras, dog kom vi i første omgang til videre uddannelse bag fronten - men først i marts måned gik det for alvor løs: (15) Vi besatte en reserve stilling, hvor vi forblev i et par uger. Efter denne begyndelse blev garderkorpset dog trukket ud af dette frontafsnit og sendt til Elsass for at blive optrænet ved feltøvelser til en indsats på Østfronten, hvor det gjaldt om at bistå østrigerne med at forjage russerne ud af deres land.

Efter en fem-dages togrejse landede vi i Østgalizien, og den 2. maj satte man ind med storoffensiven, brød igennem de russiske linjer, drev i de følgende uger og måneder russerne mere og mere østpå, og vi oplevede strenge tider med opslidende, lange marchture. De erobrede stillinger og byer skulle dog gennemsøges for eventuelle russere, som kunne have skjult sig. Under en sådan rensningsaktion i en mindre by oplevede jeg en episode, der ofte endnu dukker op i min erindring, og som den tyske soldat ikke har æren af. Vi var en lille afdeling, der gennemsøgte husene, da der pludselig om et hushjørne kom en russisk soldat løbende, uden våben og med hænderne højt hævet over hovedet, lige imod os. Uden nogen som helst grund kastede en fra vor deling geværet til kinden og skød, så den ubevæbnede russer faldt død om for fødderne af ham. Af os fik han ingen ros for sin dåd, men nemesis indhentede ham et par dage senere, da måtte han selv bide i græsset.

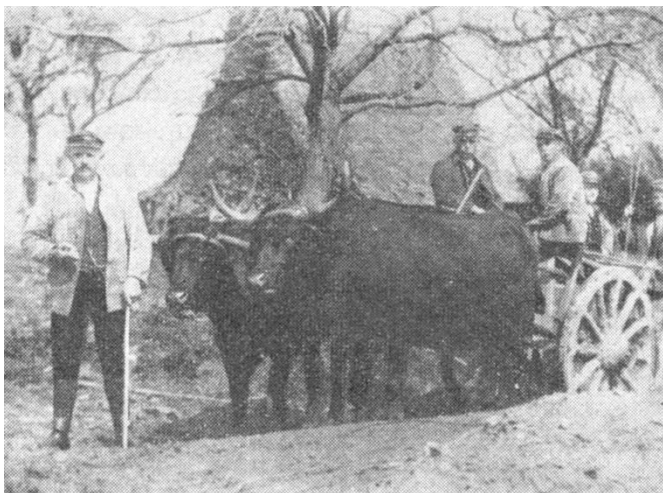
Allerede den 11. maj var jeg selv så heldig at blive såret i højre hånd, hvorefter jeg blev indlagt på et lazaret i Strigau i Schlesien. Efter et tre-ugers ophold der på stedet flyttede de mig til Bad Juderode i Harzen, og jeg blev indlagt på et nødlazaret, der var indrettet på hotellet »Zur Weintraube«. Her havde vi det som blommen i et æg. Oppegående var jeg hele tiden, og bortset fra lidt appel med vore beklædningsgenstande, for at vi ikke skulle se alt for sjuskede ud, var vi overladt til os selv. Behandling og forplejning var også upåklagelig.

Men det gode får alt for hurtigt ende, og efter en måneds tids forløb blev jeg sendt til min garnisonsby Charlottenburg, hvorfor jeg som prikken over i'et fik min 14 dages »Erholungsurlaub«.

Efter endt orlov var jeg endnu 8 dage i Charlottenburg, hvor tiden gik med de gængse forberedelser til at blive »frontbereit« igen. Mit regiment var imens nået til omegnen af Warschau, og sidst i august blev garderkorpset flyttet fra øst til vest og indsat (16) ved Loretto, en høj, der behersker hele egnen og i alle himmelretninger. Det viste sig at være et strategisk punkt, der næsten daglig omtaltes i krigsberetningerne. Står man oppe på toppen af højen, har man et udsyn til alle sider, og det så langt ens synsevne rækker. Ikke så sært, at højen var så eftertragtet, og at der er ofret i titusindvis af menneskeliv her - og det på begge sider.

Hele højen er efter krigen omdannet til en stor fransk kirkegård, hvor 40.000 franskmænd ligger begravet. På en stor plads oppe på toppen af højen er der bygget en kirke, hvor besøgende efter ønske kan holde andagt, og hvor der på højalteret brænder »den evige flamme«. - På den modsatte side af pladsen foran kirken er der bygget et højt udsigtstårn med en indvendig trappeopgang, der tæller 193 trappetrin og fører op til en platform, hvorfra man har den mest storslåede udsigt hele horisonten rundt. - I en krypt under tårnets fod hviler 16 franske generaler, bisat i 2 etager oven over hinanden, dog således, at hver enkelt kiste kan ses. Et flor af blomster smykker platformen foran kisterne.

På orlov i hjemmet.

I de få uger, vi lå her, oplevede vi hverken angreb inden for vort afsnit fra egen eller anden side; men vi led store tab på grund af den svære artilleriild, vi var udsat for. Skyttegravene såvel som forbindelserne bagud kunne kun under tab af mange menneskeliv holdes nogenlunde intakte. Alt samkvem mellem kommandoposterne og forsyningsdepoterne havde tilfældighedens præg, det var et hårdt job at være sanitetssoldat og sygepasser, så mange sårede har måttet lide meget og ofte fået en pinefuld død, alt på grund af manglende effektiv og hurtig hjælp.

Heldigvis blev vi kun et par uger i dette frontafsnit, inden vi blev afløst og indsat længere sydpå. Her fik vi en forholdsvis rolig stilling og kunne blive liggende i den i omtrent 8-9 måneder. I sommeren 1916 opnåede jeg min første frontorlov, og omtrent på samme tidspunkt var det, at helvede brød løs ved Somme-floden. Vi i vor rolige stilling var klar over, at snart ville turen komme til os. Og rigtig, den 2. september blev vi også taget ud af vor stilling, og i nattens mulm og mørke og under stærk artilleriild gik vi en uvis skæbne i møde.

(17) På det tidspunkt var jeg tildelt en telefonistgruppe, og vi fandt os et hul mellem 2. og 3. linje til at campere i. Det var vor opgave at etablere og vedligeholde forbindelsen mellem de forskellige kommandosteder, og det var et fuldkommen håbløst foretagende i den stærke og tiltagende trommeild, hvorfor vi fandt det bedst at gøre os så lidt bemærkede som muligt. Og dagen derpå blev opgaven endnu værre at have med at gøre, så vi lå uden at kunne røre os af pletten og uden at have nogen som helst forbindelse med omverdenen. Hen imod aften havde vi på fornemmelsen, at spærreilden blev forlagt noget bagud, og vi enedes om at samle vore »Klamotten« sammen og søge bagud for om muligt at få forbindelse med vore afdelinger. – Men her gjorde vi regning uden vært. Thi endnu, før vi fik alt samlet sammen, passerede en fransk angrebsbølge vort hul, og en franskmænd greb resolut sit gevær og sendte et skud hen imod os, heldigvis uden at ramme nogen af os. Nogle andre - mere besindige - gjorde med tegn og gebærder os begribelig, at vi skulle retirere bag ud i deres linjer, hvad vi ikke lod os sige to gange. Som et lyn befriede vi os for al militær udrustning og løb i den anviste retning. Vi kom dog ikke ret langt, før vi - med hænderne højt løftet over vore hoveder - tørnede ind i en (18) næste kolonne franskmænd, og en officer,

der talte godt tysk, betydede os at standse og aflevere papirer m. m. med undtagelse af personlige ejendele. Nogle af de menige forsøgte at tilegne sig souvenirs, og en af dem rev efter mit ur, som det lykkedes ham at rive op af den lille lomme, som I nok kender, men jeg slog hurtigt en klo i urkæden og reddede mit ur.

I fransk fangenskab og Aurillac.

Herfra gik det nu under bevogtning tilbage - hele natten igennem til næste dag - hvor vi trætte og forsultne nåede en samlingslejr, der var omgivet af et pigtrådshegn. Efterhånden var vi forsamlet flere tusinde fanger, officerer og menige. En kort beskrivelse af lejren: Man forestiller sig en åben mark, et flere meter højt pigtrådshegn og den åbne himmel som tag. Forplejningen de første dage var hverken til at leve eller dø af. Nætterne kunne være ret kølige, så vi måtte pakke os tæt sammen for at holde på varmen. Men når himlen åbnede sine sluser, kom vi på højkant og traskede rundt i lejren for at bevæge de stive lemmer. Man kan vel forestille sig, hvilket pløre lejren blev forvandlet til, når flere tusinde mennesker i timevis og i regnvejr sådan morede sig med at trampe i ring.

Officererne blev dagen efter vor tilfangetagelse læsset på lastbiler og transporteret til et andet sted, formodentlig et sted med et bedre klima og bedre tilværelse, for de var jo nu engang »gjort« af et sartere stof og støbning end vi andre almindelige dødelige. – Lejren blev bevogtet af afrikanske tropper. Efter en 3-4 dages forløb blev vi i lange marchkolonner ført længere tilbage og landede i en stor baraklejr, hvor vi oplevede en mere tålelig tilværelse: Foruden tag over hovedet, en madras at ligge på og et uldtæppe at dække os til med, dertil regelmæssig varm mad, som selvfølgelig ikke tålte en sammenligning med vor mors mad derhjemme.

Efter nogle dages forløb blev vi alle kaldt frem, alle, der stammede fra Elsass-Lothringen, Polen og oppe fra Slesvig-Holsten. Fra vort område heroppe meldte der sig ialt 20 mand. Uden at ane, hvad det hele gik ud på, blev vi ført hen til den nærmeste banegård og proppet ind i et tog, der kørte væk med os, jeg ved knap nok i hvilken retning. Efter et døgn's kørsel, (19) hvorunder jeg flere gange havde en tydelig fornemmelse af, at vi ikke just var velsete blandt civilbefolkningen, blev vi i en lille bjergby beordret ud af toget og ført gennem byen hen til en klosteragtig bygning, hvor vi førtes frem for en sergent, og tænk, han taltale os på dansk. Vi var nemlig landet i Aurillac, lejren for danske krigsfanger, hvis eksistens vi var mange, der intet anede om. Vi kom nu ud for en afhøring, der ikke skulle falde lige godt ud for os allesammen. Af os 20, der fra Slesvig-Holsten havde meldt os som danske, var vi kun 4, der forstod og kunne tale dansk, resten blev sorteret fra og overført til en tysk fangelejr.

Her i Aurillac tilbragte jeg nu to og et halvt år, inden befrielsens time slog, men alligevel himmelsk mod de vilkår, kammeraterne i skyttegravene måtte friste. For størstedelen arbejdede vi rundt omkring hos bønderne, spiste ved samme bord og delte kår med dem. Vi fik endog betaling for vort arbejde. Ja, jeg har endda oplevet, at en bondemand på lønningsdagen stak en ekstra tyvefrankseddelt til mig, da han syntes, at jeg fik alt for lidt for det arbejde, som jeg præsterede. – Der lagdes os ingen hindringer af nogen art i vejen, heller ikke for modtagelse eller afsendelse af post hjemmefra.

Men livet her i lejren er beskrevet af andre, så jeg skal afholde mig fra at gå i enkeltheder. Dog den sidste tid - den efter våbenstilstandens ikrafttræden - blev faktisk den sværeste at komme igennem. Hjemlængslen forstærkedes, tilværelsen dernede i Sydfrankrig føltes

mere og mere nytteløs og uden mening. Bedre blev det jo ikke, når vi hjemmefra hørte, at den og den af vore kammerater var vendt hjem, så tiden syntes sådan set at stå stille for en.

Endelig, i begyndelsen af april 1919, slog befrielsens time for os; ca. 350 blev læsset i et tog, der med sneglefart, syntes vi da, bevægede sig nordpå mod den engelske kanal. I Dunkerque havn lå den danske damper »Skt. Thomas« og ventede på os. Det viste sig, at den ikke kunne rumme os alle, og et par vognladninger måtte med skuffede miner se på, at vi gik om bord i skibet. Vi fik den mest hjertelige modtagelse, og heldige var vi med overfarten. Rolige vindforhold stod os bi, og ikke en eneste ramtes af søsyge, men alligevel tog turen sin tid, da vi skulle agte på (20) minefaren. En tirsdag aften forlod vi havnen, måtte udnytte flodtiden, men lå dog underdrejet natten over ude på reden. Vi kunne ikke uden videre sætte kursen mod Skagen, men måtte følge Englands østkyst et stykke nordpå, før vi stak næsen mod øst. En enkelt gang så vi hornene af en sømine, men der skete heldigvis ikke noget. Fredag aften så vi land igen, og da mandskabet om bord oplyste os om, at det var Jyllands vestkyst, brød vi alle ud i hurraråb, og hele aftenen blev der sunget nationale sange.

Grundet på den forholdsvis hurtige overfart, vel også nok på grund af minefaren, lå vi stille natten til lørdag, men i løbet af lørdag formiddag passerede vi Skagen, og om aftenen ankrede vi op i Odense bugt. Landgangen skulle først foregå søndag middag.

Enhver vil kunne forstå, hvilket indtryk den storslåede modtagelse, som vi fik i Odense, gjorde på os alle - måske var også dette gensidigt: En dannebrogsmykket havn og by, trængsel over alt af glade og hjælpsomme landsmænd, overstrømmende imødekommenhed, hvorhen vi vendte os, rørende scener med enkelte fremmødte, der i flere år ikke havde set deres pårørende, for slet ikke at tale om den store gæstfrihed, som vi mødte under. Vort tredages ophold her, før vi tiltrådte den sidste etappe af vor hjemfærd! Alt sammenfattet kan de tre dage kun karakteriseres som en oplevelse, der ligger det paradisiske så nær, som det kan tænkes muligt at opleve her på denne jord. – Og forsynet med rejsepenge til resten af rejsen tog vi afsked med vore værter og vor værtsby den påfølgende onsdag. Min rute gik over Faaborg og med skib til Sønderborg. Så fortsatte jeg med toget til Skovby, hvor min svoger holdt parat med et hestekøretøj. Efter næsten tre års fravær kørte vi onsdag aften op foran mit gamle hjem.

Peter Petersen,
Damkobbøl, Kegnæs.

Erindringer fra Vestfronten og Verdun

Mit første halvår som frontsoldat.

(21) Efter at jeg i årbogen 1968 har fortalt om min hyggelige uddannelsestid i Aabenraa, kommer jeg nu i et nyt afsnit af mine oplevelser til mine krigserindringer, som i første omgang bliver fra Vestfronten.

Altså, vi sagde farvel til byen den 11. oktober. – I Rødekro kobledes vi sammen med en afdeling fra Haderslev, så det var et temmelig langt transporttog, der satte sig i bevægelse sydpå. Vi havde en meget behagelig og interessant jernbanerejse, der kunne have været en herlig tur, hvis bare målet ikke havde været skyttegravene. Der var god plads i toget, så vi kunne både sidde behageligt og også ligge ned og sove. Forplejningen undervejs var ret tilfredsstillende, i Altona fik vi varm aftensmad. I Giessen kunne vi vaske os, og her gav det morgenkaffe. Ved dagslys kørte vi videre, krydsede Rhinen ved Koblenz og fulgte Moselflodens mange slyngninger, hvor vinbjergene på skrænterne og de gamle borgruiner på bjergtoppene var nye oplevelser for os. I den følgende nat dampede vi gennem Luxembourg og nåede om morgenen den 13. oktober over på fransk jord i nærheden af Sedan. Endelig nåede vi vort bestemmelsessted, Dun, efter en rejse langs Maasfloden i retning mod Verdun; her skulle vi dog ikke blive, men fortsatte til den anden side af Argonnerne, dog nu til fods 50-60 kilometer.

Vort regiment, Landwehr Inf. Regt. 85, lå i den lille landsby Monchetin på grænsen mellem Argonnerne og Champagne. Vor første oplevelse kan vi nærmest kalde en mindre skuffelse. I Aabenraa havde vi gået og bildt os selv ind, at der ved fronten ikke var noget, der hed eksercits, geværgreb og appel. Men (22) ligesom vi havde gjort holdt på gaden, kom 4. kompagni marcherende gennem hulvejen fra en times eksercits. Men et stolt syn var det. Det var skæggede karle med to års aktiv tjeneste bag sig, de kunne deres kram, der var appel over deres vendinger og smæld over geværgrebene. Over for dem var vi »sommerrekrutter«, der intet kunne.

Det lykkedes for os danske at holde sammen og derved blive fordelt over 4. og 3. kompagni. Men ellers blev vi godt blandede i de mange korporalskaber, jeg kom i 4. Stammen i alle var Landwehrs-folk fra Hamborg, djærve folk, men ikke nemme at bide skeer med for den befalingsmand, der ikke var sin plads voksen. De kunne drille, hvis nogen kunne. – Dagen før var der kommet en transport med en del unge fra Hessen. Ja, og så var der jo os, der var kommet oppe fra det høje Nord.

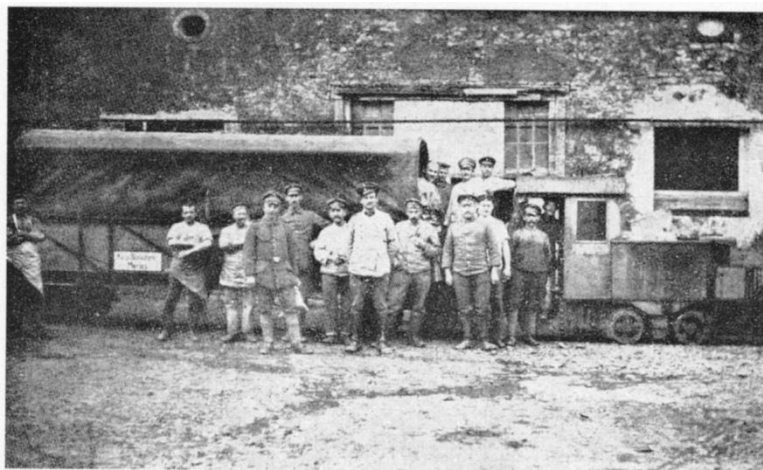
I januar blev der en slags postspærring, og vi fik besked om at aflevere alle vore skrivelser på skrivestuen – det var sikkert hemmeligholdelse af det ventede angreb på Verdun, det gjaldt, hvilket vi nok bagefter kunne regne ud. I forbindelse med det kom en eftermiddag kompagniførerens ordonnans over til mig i kirken, hvor vi var indlogerede, med ordre på, at jeg skulle melde mig hos kompagniføreren. Jeg traf ham sammen med et par andre officerer i færd med at gennemlæse kort og breve, som mandskabet havde afleveret, og blandt disse to af mine, der jo var skrevet på dansk. Alle de andre nordslesvigere skrev også dansk, uden at der fra regimentets side blev gjort opmærksomheder derover, thi censuren var ikke særlig streng. Dog var jeg den eneste, der blev kaldt over til de høje herrer, så det funderede jeg jo en del over. Jeg havde skrevet lidt om vor oplevelse dagen i forvejen, hvor vi havde trænet til en parade på kejserens fødselsdag, og jeg havde fortalt, at det ikke havde været helt tilfredsstillende, om også kompagniføreren havde bemærket, at det gik godt nok. Det var det,

*Artilleri passerer
Nalogi*

Transport af sårede i Mazowieck

Ved et slagtehus ved Maas

Observationspost på taget af et hus i Proniewicze

jeg havde skrevet om kejseren og »føreren«, de ville have en nærmere forklaring på, så jeg måtte læse hele brevet for dem på tysk, og da jeg tillige havde fortalt om kirken, dens indre, om prædikestolen og om alteret, om skriftestolen og de mange religiøse billeder på væggene og en del andet, gled samtalen mere og mere ind på disse ting. De var ret interesserede, og jeg slap for videre (23) tiltale, hvad jeg afgjort ikke havde ventet; mit brev nåede også godt til Sønderjylland. Vore officerer, der uden undtagelse var hamborgere, var virkelig frisindede - helt anderledes end præjserne.

Som sagt, det var en rigtig ønskestilling, hvor vi lå, og havde vi ikke kunnet høre kanoerne fra nabofronterne og kunnet se mundingsilden fra tromme-kanonaden ved Verdun lyse op, så kunne vi let være kommet på de tanker, at vi ikke var i krig. Men vi var spændte på, hvor længe vi mon skulle få lov til at forblive på denne herlige plet. – Så en morgen, en af de første dage i juni, fandt vi et skilt anbragt ovre i franskmændenes pigtråd, på hvilket det »rneddeltes« os, at vi skulle til Verdun. »Auf Wiedersehn bei Verdun«, stod der på apparatet, altså de vidste bedre besked om os end vi selv, for det slog til, vi fik ordren, dog Landwehr 85 skulle ikke med, da vi jo kun var »udlånt« til 25. reservedivision. – Men da der var mange ældre i reservedivisionen og mange unge blandt os i Landwehr 85, så bestemtes det, at otte unge fra hvert kompagni hos os skulle udskiftes med otte ældre af dem. Udvælgelsen foregik på fuldkommen loyal og retfærdig måde, idet fire nordslesvigere og fire hessere - og alt ved lodtrækning - blev udtaget.

De otte nordslesvigere, som blev udtrukket, og som vi her ovre fra sikkert kender alle sammen, var: Hans Bøjskov fra Rønshoved, Andreas Christensen, Lundsgård. Peter Jensen, Løjt, Jørgen Jacobsen og P. Andresen, begge fra Als, Jens Lund, Vemmingbund, Lorens Lorensen fra Gaaskær og så mig. – Vi lå alle forude, men blev samme aften kaldt tilbage og tildelt 2. bataljon i Reserveinfanteriregiment 88. Det lykkedes os nogle dage senere alle otte at finde sammen og blive sammen i 5. kompagni. -

Dette var mit første år som tysk soldat, og det var jo efter forholdene forløbet godt: Fem hyggelige måneder i det skønne Aabenraa og så otte måneder i en rolig stilling, hvor vi kun havde haft nogle få sårede. – Franskmændene havde jeg ingen set af, hverken civilister eller soldater, allerhøjest i glimt fra togvinduerne. Men jeg kan slutte med en bemærkning om, at i året efter - 1916-17 - skulle jeg få mere at se og opleve, end jeg brød mig om - og derom i det følgende afsnit.

Mit andet krigs år. – Kampen ved Verdun.

(24) Efter at vi, som allerede fortalt, ca. 40 unge fra Ldw. 85, var havnet ved vort nye regiment, Res. Inf. Regt. nr. 88, i skovlageret nord for Monchetin, blev vi foreløbig tildelt 2. bataljon som en slags 5. kompagni. Det var på flere måder en større forandring for os, thi Ldw. 85 havde sit hjemsted i Sønderborg, mens 88 hørte til 18. armekorps og havde garnison i Hanau i Hessen, der lå 700 kilometer borte fra Sønderborg. Tillige var vi tidligere kun godt 100 mand i kompagniet, mens vi her tilnærmelsesvis kom op på fuld krigsstyrke, altså 250 mand. Så I kan nok forstå, at der blev pladsmangel, da vi kom til at bo i nogle lave barakker og sov i tre-etagers senge, hvor jeg blev anbragt på øverste etage og lige under taget. Luften var ikke god her, ja, særdeles forpestet, fordi der dag efter dag serveredes store, hvide bønner, der altid gav visse »bivirkninger«. Og jeg i øverste etage så min fordel i at flytte ud i det fri og kampere under træerne, hvor der var godt med frisk luft og høj himmel. – Men snart fik vi marchordre, og hele bataljonen med musikken i spidsen gled

ned mod en jernbanestation ca. 20 kilometer borte, og vi, der dannede et ekstra 5. kompagni, trampede som et »vedhæng« bagest.

Ankommet til banegården blev vi indladet i kreaturvogne med påskriften: 48 mand eller 6 heste, men jeg er overbevist om, at der var bedre plads til 6 heste end til de 48 mand, der oven i købet skulle have fuld oppakning med. – Efter en nats kørsel nåede vi næste morgen en station mellem Metz og Verdun, men altså på den franske side af grænsen, hvor vi blev indkvarterede i en lille landsby, hvis beboere endnu drev deres ejendomme selv, men deres landbrug og levevis syntes efter vore begreber at være ret gammeldags. Hvad der ikke virkede tiltalende på mig var eksempelvis, at alle steder lå møddingen foran vinduerne og ud til vejen – et til visse uskønt syn. Det var også en trist tilværelse, disse mennesker fristede; det forekom mig, at de over for militæret åbenbart var fuldkommen retsløse: Et sted anvendte artilleristerne deres stue som stald for deres heste, og da der var knebent med plads, havde de slået en skillevæg ned, og indgangsdøren var revet bort. så (25) åbningen kunne agere »stalddør«. Men vi flyttede, da der ikke var plads til os, hen til en lille by, der var vokset op om en fabrik, og vi fik logi i gymnastiksalen. – Der sporede også en forskel på anden vis mellem de to troppede, bl.a. i hygiejnen. Ved 85. havde vi så omtrentlig fået bugt med de »små grå«, men her ved 88. trivedes de ypperligt – og da vi dagen efter havde appel med spisegrejer og tærne, da var der også en betydelig forskel at spore, hvad både lægen og feltvebelen konstaterede, idet de fremhævede os som et eksempel til efterfølgelse.

Spændende var det, da vi skulle fordeles på de forskellige kompagnier, idet vi otte nord-slesvigere gerne ville blive i nærheden af hinanden, og det var så heldigt, at 5. kompagni netop behøvede ti mand, så vi otte gled med der. Selvfølgelig kunne vi jo ikke komme i samme korporalskab, men vi var da sammen alligevel. – Da hele regimentet nu var samlet, flyttede vi lidt nærmere Verdun og kom så til at bo i Betainvillers, en landsby, som var forladt af indbyggerne, men ellers ikke meget ødelagt.

Nu begyndte træningen til vor opgave, som bestod i at erobre et område ca. 7-800 meter dybt fra fort Vaux over mod forterne Tannes og Souvillers og så holde stillingen i fire dage, hvorefter vi ville blive afløst af en ny division, der så skulle bryde igennem til Verdun. Det første magtede vi at gennemføre: det sidste lykkedes ikke.

Træningen bestod i først og fremmest at bringe os fysisk i form efter de syv måneders skyttegravsliv i en forholdsvis rolig stilling. Men her gik det ikke som under rekruttiden i Aabenraa med, at vi for frem med et »Sprung auf marsch, marsch« og så storme stillingen med hurraråb. Nej, vore øvelser var mere realistiske: Håndgranatkastning, rulle en skyttegrav op, brug af flammekastere o. s. v.

Den 20. juli okkuperede vi et større ubeboet areal ved byen Loisson, der lå endnu tættere ind på Verdun, og her fortsattes øvelserne på bataljons- og regimentsbasis, hver dag ledet af regimentsføreren, en både dygtig og sympatisk oberst. Området, som skulle erobres, var blevet nøje udforsket og kortlagt i forvejen, så tyskerne havde nøjagtig rede på, hvor franskmændene (26) lå og havde sine udbyggede støttepunkter. Disse blev markerede, og de forskellige delinger fik deres opgaver som at likvidere en maskingeværrede i et stenbrud og længere til højre at ødelægge nogle minekastere, der var installeret i en hulvej o.s.v., o.s.v. – men alt dette på øvelsesbasis. – Ja, alt var planlagt i de mindste enkeltheder. For os menige var det i grunden en ret behagelig uge. Når vi havde klaret vor opgave, så var vort arbejde jo slut, og vi kunne ligge og sole os, mens officerer og underofficerer var til kritik hos obersten, så det var lige så meget træning og uddannelse af disse, det hele tog sigte på. – Til sidst fik vi alle af obersten forklaret, hvordan alt skulle foregå: Natten mellem den 30. og

31. skulle stormstillingerne besættes, hvorpå alle skulle holde sig skjult efter bedste evne for så den 1. august klokken fire om morgenen at være parate til angrebet. Efter en forberedende trommeild på seks timer - altså klokken ti - skulle angrebet startes, idet alle kanoner nu skulle »Feuer vorverlegen« med 100 meter, mens vort infanteri i hurtigt tempo skulle fare frem og så »rulle skyttegraven op«, næsten inden de derovre kunne nå at få hovedet løftet op over dækningen. – Så kom det, der kaldtes »Feuer-walzen«: Altså for hvert minut flytte spærreilden 100 meter frem, mens infanteristerne i hælene på alt dette søgte at erobre grav efter grav, så hele aktionen kunne blive afviklet i løbet af en halv snes minutter; og det klappede fuldstændigt, som det var planlagt. Men her ved oberstens redegørelse fik vi et indblik i det store koordinerings- og planlægningsarbejde, som staben udførte, og det gjaldt alle våbenarter, artilleri, minekastere med videre, så lidt respekt fik vi da for dem, der efter vor mening »ellers ikke bestilte noget« - staben altså.

Kompagniet var jo på 250 mand, men de 50 var afkommanderet til skrivestue, køkken, håndværkere, sygebærere, telefonister o. s. v. Af de resterende 200 mand dannede 150 angrebskæden, mens 50 blev tilbage for at bringe forsyninger frem til kamptropperne m. m. - Jeg slap for at komme med blandt stormtropperne, da jeg sammen med fem andre blev udtaget som stafetløber, der skulle holde forbindelsen mellem bataljon og regiment intakt.

Om eftermiddagen den 29. juli 1916 startede vi med 24 mand (27) ud til kampområdet, hvor vi tilbragte natten i skovbrynet ved »Højde 310«, for så næste morgen at melde os ved regimentsstaben, som lå i sydslugten. Vi blev da om aftenen fordelt på vore poster, hvorved min gruppe fik den forreste post, der lå i Fuminslugten. På det sidste stykke vej derud skulle vi forcere en stejl skrænt, hvor vi ingen dækning havde, og skrænten lå under stadig ild, så her gjaldt det om at skynde sig, og i lange »hop« gik det nedad, men vi nåede dog uskadt til »Vaux Teich«. Nu var det om at hitte et opholdsrum, og vi fandt en påbegyndt »Stollen«, hvor vi følte os forholdsvis sikre. – Natten til den 31. kom vort 5. kompagni forbi på vej op i stillingen, og jeg fik hilst på mine kammerater; for manges vedkommende var det sidste gang. -

Fuminslugten var en lille kløft, der strakte sig ca. 100 meter ind i det højdeplateau, hvor fortet Vaux lå, og skrænten, vi lå på, var temmelig stejl, så vi følte, os nogenlunde sikre mod artilleritræffere, da franskmændene her skød næsten udelukkende med fladbaneskyts, hvis projektiler ramte kanten foroven eller gik ned i bunden af slugten. Det sidste kunne dog være farligt nok, hvad følgende eksempel tilfulde illustrerer: Det var natten til den 1. august, at en kolonne med forsyninger havde stoppet op her på skrænten. Da kom der en svær granat, som eksploderede lige nedenfor dem i bunden af dalen; men splinterne røg skråt op og dræbte tolv mand af kolonnens folk. Jeg selv var lige på nippet til at lande inde mellem sprængstykkerne, da jeg netop var på vej med en melding, men jeg slap altså. –

Så var det morgenen den 1. august. Præcis klokken fire - ane formationer havde fået deres ure stillet - startede angrebet. Himlen blev rød over det hele, og af hundreder af kanoner spyedes der ild på de franske stillinger. Også minekasterne, som stod i en lang række bag den tyske skyttegrav, sendte deres 200 pounds frugter af sted, og snart var alt indhyldet i røg og støv. Der kunne da ingen slippe levende ud af det ragnarok, tænkte jeg. – Jeg havde frivagt fra klokken otte og havde lagt mig til at sove i vor lille dækning, men jeg vågnede ved, at det med et blev stille, og jeg så en skare franskmænd komme over imod os. Da var stormangrebet i fuld gang, thi alt var gået planmæssigt; det var nemlig fanger, der arriverede, og som (28) skyndte sig ud af ildlinjen. – Noget efter begyndte også de let-sårede at myldre forbi os. En af de første var Hans Bøjskov fra Rønshoved. Jeg ser ham endnu kom-

me springende ned ad skrænten med venstre hånd forbundet og råbende i forbifarten: »Minnesk do, æ hæ vel nok væt heldig, di hæ skødt de urrest lej a min lil'finger væk«, og borte var han. Snart kom der dog flere, og de var værre medtaget, men alle flyttede sig dog så hurtigt, de nogenlunde kunne. Blandt disse mindes jeg en ung franskmænd, der gik alene og ikke evnede at løbe for et skud i siden; vi gav ham noget at drikke og viste ham den korteste vej tilbage.

Snart begyndte franskmændene dog at komme til kræfter igen, og så var det alt andet end hyggeligt for os. Oppe i stillingen så det forfærdeligt ud. Selvfølgelig var der ikke skyttegrave mere, kun granathuller og fordybninger, som soldaterne selv havde gravet. Den eftermiddag mistede 5. kompagni halvdelen af sit mandskab, men stillingen blev holdt. De følgende dage stilnede kampene lidt af, men det var et lille 5. kompagni, der om morgenen den 5. august samledes i skoven bag Højde 310.

Nede hos os i Fuminslugten så det heller ikke godt ud, da jeg om eftermiddagen den 2. august kom for at afløse. En stor 28 centimeters granat var - måske af vanvare - gået ned i et stort firkantet hyl, som man havde gravet ud for indgangen til bataljonsstaben, og som man anså for et sikkert opholdssted, da endnu ingen granater var havnet på den stejle skråning. Derfor mente man, at her havde man et forholdsvis sikkert tilholdssted, og rummet var til stadighed fyldt af soldater, telefonfolk og blinkere, brevuefolk m. m., så der næsten til enhver tid opholdt sig en 30-40 mand på stedet. Man kan tænke sig, hvilken ravage en sådan granat afstedkommer. Alle var døde og blandt dem også mine to kammerater, som jeg kom for at afløse, og var jeg kommet fem minutter før, mon så ikke også jeg havde været iblandt dem. - Nu gav det mere at bestille, da vi kun var fire om jobbet som stafetter, men heldigvis stilnede kamphandlingerne noget af, da franskmændene åbenbart havde affundet sig med, at området var tabt.

Da kompagniet den 5. august skulle afløses, og vi samledes (29) i skoven bag Højde 310, hvor »bagagen« med køkkenet stod, lød derindefra et brag, og sprængstykkerne »dryssede« gennem træernes kroner. Det viste sig senere, at det var den tyske 42 centimeters mörser, der havde haft en »Rohrkrepiere«, men vi slap for at blive ramt af de nedfaldende »smådele«.

Ankommet til køkkenet mødte der os et syn, som jeg kun har oplevet denne ene gang. Der stod et langt bord dækket med almindeligt kommis brød og også hvidt brød, store klumper smør, pølse og ost, sukker og marmelade, og så hed det: Vær så god og spis! Vi kunne få te og kaffe, rigtig bønnekaffe, alt efter smag og behag - og så meget, vi ville. -

Da vi kom tilbage til vore kvarterer i Loisson, var vi svundet betydeligt ind, og der var nu god plads, thi 140 mand havde vi mistet, deriblandt Hans Bøjskov og Andreas Christensen, Lundsgård, som var havnet på et lazaret i Tyskland og hårdt såret. Straks ved angrebets begyndelse var han blevet ramt af en fransk maskingeværkugle, en såkaldt »opspringer«, der ramte ham i den ene side, brækkede to ribben og sad fast i et ribben i den anden side. Han kom senere i fransk fangenskab og havnede i Aurillac-lejren, hvor han ramtes af den spanske syge og - desværre - aldrig vendte hjem til Sønderjylland. Vi andre seks havde ikke fået en skramme.

Da den division, der skulle afløse os, blev borte, måtte vi efter at have fået nyt mandskab ud igen, men denne gang var der forholdsvis roligt, og der var ingen franske angreb. Vi havde dog alligevel tab af døde og sårede at notere, hvilket dog for det meste skyldtes nervøsitet på begge sider. Ingen vidste rigtig, hvor frontlinjen gik. Når man så om natten måske havde mistanke om, at der foregik noget usædvanligt forude, så sendtes der lys ra-

ketter til vejrs som signal til artilleriet om at lægge spærreild på de forreste stillinger, og så begyndte altså kanonerne at snakke med. Nogle granater gik somme tider for kort, og så blev der sendt raketter op igen, nogle gule, nogle røde, for at forlange ilden lagt frem. Når det nu gik franskmændene på samme måde, så var det det rene fyrværkeri iblandet glimtene og bragene fra eksploderende granater - næsten som vi kender det fra Tivoli. Hele postyret varede som oftest kun en fem til ti minutters tid.

(30) 'En nat var Jørgen Jakobsen, Asserballe, med på en patruljegang, da det gik løs, Da de derfor søgte tilbage, kastede tyskerne håndgranater, idet de troede, at det var franskmændene, hvorved Jørgen blev såret i begge hænder, Næste dag gik det ud over Peter Jensen fra Løjt, der blev ramt i overarmen af en geværkugle - det var et glat kødsår, jeg forbandt ham og fik ham sendt godt tilbage, men nu var vi kun fire danskere i stillingen, Da vi imidlertid skulle afløses, måtte jeg blive en dag længere forude, hvad jeg for resten har fortalt om i årbog 1967 under overskriften » En rolig dag ved Verdun «. -

Det blev dog igen et »fata morgana« med afløsningen, og den division, der skulle indfinde sig, udeblev stadig, så vi måtte på den igen. (Tredje gang i stilling). Denne gang fik Lor. Lorensen og jeg et godt job, idet vi efterhånden var blandt dem, der havde været længst ved kompagniet. Lorens havde også været med i forreste linje begge gange og jeg altså en dag længere i stilling sidste gang, så vi forblev i køkken-slugten, hvor vi stod til disposition og kun var to ture sammen i Fumindalen.

Inden den bebudede afløsning skulle komme, mistede vi vor bedste mand, vor bataljonsadjutant, som jeg så ret havde lært at kende under mit ophold der som stafetløber. Han var ingen hurra-patriot, men en tysker med hjertet på det rette sted. I besiddelse af en dyb pligtfølelse og kærlighed til sit land var han, skønt kun garnisonstjenestedygtig på grund af en stor hjertefejl, gået frivillig med i fronten. - På vejen tilbage over åbent terræn i Vaux-slugten gav han sine ordonnanser besked om at løbe så hurtigt, de kunne, for at nå sikkert over i løbe- graven, han skulle nok komme bagefter, men grundet på sit dårlige hjerte var han nødt til at skynde sig langsomt. Da han imidlertid ikke kom, gik de tilbage og fandt ham død, ramt af en granatsplint i hovedet. To dage senere blev han med militæriske æresbevisninger begravet på soldaterkirkegården i nærheden af Loisson. Jeg meldte mig frivilligt til at deltage i begravelsen, da jeg syntes, at manden var tabet af en friftermiddag værd. Enten i stilling eller udenfor - altid var han den samme. Aldrig har jeg hørt ham skælde ud eller bruge grov mund og altid forstående over for mandskabets problemer. I sin tale ved højtideligheden nævnede præsten også, at det formodentlig (31) havde været sidste gang, han skulle have været i stilling, idet divisionen en af de nærmeste dage stod foran at blive afløst, og det var en kærkommen meddelelse at komme hjem med til kammeraterne. Denne gang syntes det også at skulle slå til, thi næste dag, den 30. august, kom der ordre om at pakke for at læsse på jernbanevogne, som skulle fragte det til bestemmelsesstedet i Lothringen, hvor vi skulle ligge i ro. -

Men vi glædede os for tidligt, thi da vi om aftenen ville lægge os til ro, for at være godt udhvilede til den forestående lange marchtur næste dag, kom der pludselig ordre om så hurtigt som muligt at gå ud i stillingen igen, da der ventedes et angreb. Der var ingen begejstring at spore, hverken hos officerer eller mandskab, men i to lastbiler - vi var kun 50 mand tilbage i kompagniet - blev vi så fragtet ud i skudlinjen, hvorfra vi i den mørke nat gik til fods ud til frontlinjen. Det var et naboregiment, som vi skulle assistere, og det i et afsnit hvor vi overhovedet ikke var kendt. Men forinden vi forlod bataljonsdækningen, fik vi vore pikkelhuer ombyttede med stålhelme, hvorpå en stedkendt agerede fører for os ud i

det, der kaldtes for en skyttegrav. I begyndelsen gik det i gåsegang og med tre skridts mellemrum, men snart var vi fuldkommen splittet ad i smågrupper på to eller tre mand. Lorens og jeg passede på at blive i nærheden af hinanden. Vi sjokkede så videre i den retning, hvor vi mente, stillingen skulle befinde sig. Men det var jo mørk nat, et terræn oprodet af granater og i en sønderskudt skov, så det var ikke nemt at finde sig til rette. Jeg syntes på en gang, at jeg kunne skimte et menneske og råbte til ham, hvilket regiment han var fra, men han forsvandt - og det i retning af franskmændene. Vi blev lidt betænkelige, og i samme øjeblik gik en lyskugle i vejret, og nogle mænd afsløredes ret forude. Vi var kommet over til franskmændene, og i det samme begyndte de at skyde, hvorved jeg ramtes af en geværkugle på indersiden af venstre lår. Nu var der kun et at gøre: rask omkring, ned på maven og så hurtigt som muligt tilbage. Endnu en kugle kom fløjtende og ramte mig i sædet. Men vi var ikke kommet ret langt på tilbagevejen, før to håndgranater kom flyvende, og den ene klaskede ned lige foran mig og eksploderede; det var godt, jeg havde fået en stålhelmet, for den frelste (32) mit liv, da adskillige splinter slog ned på stålet, men fingre, håndled og arme fik deres bekomst. Også Lorens Lorensen var blevet såret, både i arme og ben. Men det var en tysk dobbeltpost, der havde angrebet os, og han havde troet, at det var franskmænd, han havde foran sig, men instinktivt sprang jeg imod dem og råbte, at vi var tyskere, og godt det samme, for de stod allerede parate med de næste »æg« og var rede til at kaste. Men sådan nåede vi da til nærmeste forbindingsplads, hvor vi fik vore mange småsår forbundne med vore egne forbindingspakker, inden vi fortsatte marchen tilbage. Det begyndte nu at blive lyst, så vi kunne orientere os. Vi gik gennem Fuminslugten og gennem byen Vaux til den noget større forbindingsplads, der lå i Hardoumont, hvor vi fik en indsprøjtning mod stivkrampe og blev ny-forbundet. Vi fik tilbud om at komme med en ambulance tilbage, men ville hellere gå, og vi listede over mod Springcourtskoven. Undervejs hoppede vi op på et feltbanetogs tipvogn, der førte os til samlepladsen for sårede, hvor vi overnattede og næste morgen sendt til Longuyon, hvorfra det så senere skulle gå videre med et »letsåret-tog« til Tyskland. - Næste morgen mødte jeg foran barakken en nabo hjemmefra, og det var Andreas Lorensen fra Avnbøl østen. Jeg hilste på ham, men han kunne først ikke kende mig. Lidt efter lidt gik det op for ham, hvem han havde foran sig, og så udbrød han: »Det æ vel da Peter? - men hvo hæ di da flejn dæ av!« Jeg skulle villigt indrømme, at det ikke var et indbydende syn at se på mig. Tilsmurt med ler og blod, tøjet i laser og begge arme i bind, der var gennemvædet af blod, frakkeærmerne forrevne og benklæderne iturevne af kravleturen igennem skoven. Men det hele var heldigvis ikke så slemt, som det så ud til: Kun overfladiske kødsår. I Longuyon, hvorfra toget med de letsårede skulle starte, mente lægen ikke, at jeg kunne tåle turen, og han ville indlægge mig på et krigslazaret, men jeg bad så mindeligt om at komme med og mente, at jeg nok skulle klare rejsen, så det endte med, at jeg fik lov. Nu bagefter skal jeg villigt indrømme, at det ikke var så helt behagelig en rejse at sidde i en 3. classes kupe på de hårde bænke 24 timer i træk, og dog var det ubehaget værd. Ved middagstid den (33) 2. september havnede vi på »Hotel Zum grünen Krug« i Wiesbaden. -

Vi syntes her i Wiesbaden, at vi var kommet i himmerige, så gode var forholdene. Vi kunne glæde os over en god behandling og forplejning. Det var et godt borgerligt hotel, hvor militæret havde lagt beslag på den midterste etage med plads til 25-30 patienter. Vi lå i hotellets senge og fik forplejning fra hotellets køkken, hvor fruene var køkkenchef. Vor læge var byens civil-læge, der passede vores og et lignende lazaret i nærheden og så sin praksis. To sygeplejersker, begge døtre af en generaloberst, der havde hele sanitetsvæsenet i

18. armekorps under sig, udgjorde sygepasser-personalet. Det var et par venlige og gode kvinder i 40-års alderen, af hvilke den ene var ugift og uddannet sygeplejerske, mens den anden var gift med en major, der lå ved fronten i Karpaterne. Navnlig den sidste, den gifte, var en både livlig og rar søster, som vi satte stor pris på. Nå, ja, så var der desuden to mandlige sygepassere, men de var typiske eksempler på et par »Druckebergere«, så de talte ikke med i vort omdømme; der var kun lidt at bestille for dem, og skulle de endelig hjælpe os med et eller andet, så skete det med sure miner.

Men vi ankom altså den middag til »hotellet«, netop som de var færdig med maden, og dog blev der serveret for os med det samme, endskønt vi så farlig ud. Medtagne var vi også, og det må have været synligt, thi generalobersten, altså pigernes far, der netop var på besøg hos sine døtre, bevilligede os et mægtigt glas vin til at styrke os på og kvikke os op med, og vinen var fortræffelig. Vi spiste, og så kom vi i bad, hvorefter vi blev tilset af lægen, og for mit vedkommende blev det en længere omgang med de mange rifter, som jeg havde fået, ja, han måtte ialt anbringe 13 klemmer. – Både lægen og majorinden mente, at jeg måtte da være kvalificeret til Jernkorset, sådan som jeg var blevet tilredt. Nu blev jeg så puttet i seng i et par dage, da man fandt ud af, at jeg havde et par streger feber, men kommet oven senge skulle jeg dog holde mig indendørs foreløbig. Efter et par dages forløb fik jeg et par fingre fri for bind og kunne da selv skrive hjem og fortælle, at hånden Var i behold; hidtil havde Lorens besørget det skriftlige for mig.

(34) Efter fire ugers forløb fik vi lov til at gå ud om eftermiddagen fra klokken to til seks, hvad jeg benyttede mig flittigt af. Ja, sikken forandring fra skyttegravene ved Verdun og så til den flotte by her, hvor de fineste folk fra Tyskland færdedes. – Kommet fra granathuller til gode hotelsenge, kommet fra et rent mandfolkesamfund som vort til en by med civilister, mens vi knap havde set et pigebarn i 11 måneder. Her promenerede de flotteste damer med deres kavalerer; de var på kur og i bad. – Men det var imidlertid blevet oktober, og kursæsonen nærmede sig sin afslutning, så der blev fri adgang til næsten alt. Midt i byen lå »Kochbrunnen«, der var bygget over en varm kilde, hvor vandet vældede frem, 90 grader varmt, dag og nat. Unge piger falbød varen for 25 penning pr. bærer til kurgæsterne, som sad rundt i hulen og drak det lægende vand til helse for deres syge nerver og maver og øvrige skavanker. Vi drak vandet gratis, men vi fik jo også kun 33 penning om dagen, i øvrigt forekom det os, at det smagte som vandet i Alssund.

Af alle de mange parker og anlæg her i Wiesbaden syntes jeg bedst om Kurparken, der efter sigende skulle dække et areal på 10 hektar. Her var store græsplæner med smukke blomsterbede og rabatter med prydbuske, og så var der kunstige søer og damme, hvor det vrimlede med guldfisk og andre sjældne arter, der her i vandet glimtede i alle regnbuens farver. Jo, her var smukt. – En anden park var Neroparken, der nærmest var en art botanisk have, interessant og så så velplejet. – Formedelst en tandhjulsbane og 15 penning kunne vi entre det stejle og hosliggende Nerobjerg, hvorfra der var en storslået udsigt over byen og omegnen. I en kikkert anbragt på et stativ øjnede vi Rhinløbet i nærheden af Mainz, men det kostede også 10 penning, og når vi så atter måtte ofre 10 penning for at glide ned ad bjerget, så var den dags løn væk, ja, mere endda. – Der fandtes da også anlæg af mere folkeligt tilsnit, hvor man gratis kunne fornøje sig med at spadserere omkring, og hvor byens borgere en søndag eftermiddag tog hen med familie og nød deres kaffe eller en flaske rhinskvín.

Af bygningsværker var jeg mest imponeret over den russiske kirke med sine fem kupler, der var beklædt med rent guld, mens det indvendige strålede i marmor og også var rigt (35)

udsmykket med guld. Kirken skulle have kostet fem millioner mark at bygge, og overvældende stor var den ikke.

Så var det efterår, for resten en ret alvorlig tid for dem derhjemme; men måske vidste de det ikke. Det forlød nemlig, at Danmark agtedes besat, da man frygtede en engelsk landgang i Esbjerg. En begyndelse var gjort med at samle tropperne i Holsten - det erfarede jeg gennem sygeplejerskerne, der jo havde deres viden fra højere steder. Man mente, der kunne blive en stilling som tolk for mig, en post, som jeg absolut ville undslå mig fra. – Heldigvis blev det hele ikke til noget.

Det var et par gode måneder, jeg tilbragte i Wiesbaden, men desværre formede afskedsdagene sig ikke så gode for mig. Jeg skulle udskrives den 4. november, men om formiddagen dagen før fik jeg telegram hjemme fra, at min broder, Jørgen, lå såret og meget syg i Speyer på lazarettet, og mine forældre bad mig om at besøge ham, hvad jeg omgående fik lov til. Jeg rejste så derved, men nåede desværre ikke at træffe ham i levende live, idet han var død om formiddagen, da jeg kom. Han var blevet såret i baghovedet den 23. oktober, ligeledes ved Verdun. Det var nu ikke såret, der forvoldte hans død, da det var ret ubetydeligt, men der var stødt en lungebetændelse til, og den stod han ikke igennem. Hans bære førtes hjem, og han ligger i familiegravstedet på Ullerup kirkegård.

Formiddagen derefter var der stort opbrud i Wiesbaden, da vi var mange, som skulle rejse. Også den ene af sygeplejerskerne var i færd med at pakke; søstre havde ligesom jeg fået besked om, at en bror lå meget hårdt såret på et lazaret bag ved Somme-fronten, og hun havde da fået lov til at rejse derhen for at pleje ham. – Ja, sådan blev den afslutning: Min bror ved Verdun og deres bror ved Somme, to frontafsnit, der kostede hundredtusinder af unge mennesker livet i året 1916.

Peter Clausen, Lundsgårdsmark.

Et og andet fra 1. verdenskrig

(36) » Husker du endnu - Weisst du noch?« – Ja, jeg husker så tydeligt den dag, da jeg vågnede i den næsten en meter høje lucernemark i nærheden af Noyon i Nordfrankrig og fik øje på et kendt ansigt, hvis ejer var Hans Simonsen fra Landeby ved Løgumkloster. Han var en af dem, der lige var ankommet med vor nye »Ersatz« fra vor Ers.-Bataljon, 86. regiment i Flensborg. Glæden var gensidig ved dette møde. Jeg hørte nyt hjemme fra, og han fik svar på sine spørgsmål, og det på så lidet afskrækkende måde som vel muligt, for jeg fornam straks og kunne tydeligt både se og høre, at han ikke havde meldt sig som frivillig til dette os uvedkommende og uvelkomne opgør. Det tog ham ikke lang tid at få formet ordene: » Do, Kløj, tror du, te det ku' la sæ gør o kom i din deling?« Ja, det kom han, men han faldt desværre den 15. oktober 1915 i efterårskampene i Champagne.

Vort regiment lå ved bl.a. byen Blerancourt, hvor vi havde mindre træfninger, særlig omkring og ved højderne af Chemin des Dames. Jeg gjorde her for første gang bekendtskab med Peter Hanssen, søn af vores rigsdagsmand Hans Peter. Efter nogle træfninger ved

*Skyttegravs-
anlæg ved
Hulluch*

Tog ankommer til Hindenburger Mühle

Der hentes post

Juleaften 1915 ved et kompagni i Avion

Aisne kom vi til byen Primpritz, og her var endnu civile tilbage, mest kvinder og gamle mænd, der dog imod deres vilje snart blev evakuerede, og vi fik hurtigt på fornemmelsen, at franskmændene havde opdaget, at deres bysbørn var ude af byen. – Men det var i øvrigt en meget rolig plet her ved Primpritz, hvor vort kompagni fik ophold på en mindre gård, der var omgivet af mange høje træer.

Ganske tæt ind til gården flød kanalen, og på den anden side var der en større græsmark, hvor en snes slagte færdige stude valsede omkring, sådan set faktisk mellem begge linjer. Disse (37) stude kom hver morgen ned til kanalen for at drikke, hvad de fik lov til at gøre uforstyrret af os i et par dage. Men fristelsen blev for stor. Der lå en temmelig stor båd i kanalen, og vore lønligste tanker omsattes til virkelighed, thi sådan en drikkende stud er jo den ideelle skydeskive. Kort og godt: Skuddet faldt, hurtigt ned i båden med byttet, halsen skåret over og indvoldene fjernet, dyret parteret i fire stykker med hud og hår, så næsen vendt hjemefter igen. Det finere arbejde kunne jo altid gøres, når vi var i sikkerhed; men ikke en sjæl forstyrrede os, og vi levede højt i nogle dage, indtil spisekammeret var tomt, hvorefter tæppet gik for næste akt i dramaet, og dette gentog sig, så vidt jeg husker, to til tre gange, men så så vi heller ingen stude mere. Franskmændene havde sikkert anet uråd, og først efter en god uges tids forløb blev vi to stude og en »rømping« (større kalv) var; de gik nok så fredeligt græssende på marken fra før. Om nu grundtanken angående rekvirering var så rodfæstet hos frontkæmperne, at der skulle ske noget, det ved jeg ikke, men du skal nok kunne huske ordene, Peter, der spontant fløj dig ud af munden: »Die müssen wir haben, aber wie rüberkriegen?« – Nu var der lidt til venstre en bro, som førte over kanalen, men vi skulle jo have »passer-tilladelsen« fra artilleriet, der havde »besat« broen (formodentlig holdt den under ild - red.), men det måtte jo blive Peter Hanssens - undskyld, løjtnant Hanssens, skulle jeg vel sige - hovedpine, men han klarede skærene, jeg selv var ikke så modig en mand, hvorfor jeg foretrak at være i tilskuerens rolle til dette vovelige foretagende. Jeg kan endnu tydeligt se vores løjtnant med vajende flag - et stort net lommestørklæde i oprakt hånd - komme marcherende over broen efterfulgt af sine firbenede venner og nogle af vore folk som kvægdrivere - dog uden regimentsmusik.

Ja, en behagelig måde at føre krig på, og der kunne skrives meget mere om tiden ved Primpritz; men jeg vil slutte med at mindes følgende lille episode.

– Kan du huske den aften, I kom og spurgte mig, om jeg kunne køre trillebør? De spørgende herrer var først overløjtnant Reimers, så løjtnanterne P. Hanssen og Hansen, Flensborg, og endelig løjtnant Hasse. Da jeg jo nok kunne betjene sligt et køretøj, fik jeg anmodning om at fragte nogle besøgende herrer hjem (38) til deres artilleristilling på denne bekvemme måde. Nu vil jeg sige til de herrers ros, at de selv foretog læsesarbejdet, og jeg skulle bare forestå trilleriet. »Na, Befehl ist ja Befehl«, men ak og ve, trillebøren væltede, og de herrer kurede nok så nydeligt ned ad en brændenælde-bevokset skråning. – At de kunne nænne det, men det var jo også kun artillerister. – Ja, det var afslutningen på en fornøjelig aften.

Men den 22. september 1914 måtte vi sige farvel til denne vor ønskestilling ved Primpritz, og så flyttede vort Regiment 86 til den meget omtalte by med de store, udmærkede og sikre stenhuler som opholdsrum, altså Moulin. Men medaljen havde desværre to sider, thi her gjorde vi for første gang bekendtskab med vores gennem hele krigen mest trofaste fæller, ja, de var så trofaste, så trofaste, at de til sidst for os blev de værste plageånder, altså disse små grå. Og hvor var de opfindsomme med at finde skjulesteder, hvor har vi ikke på solskinsdage siddet i timevis i kamp med disse stædige asener. Vi kunne bare trøste

os med, at vi dog aldrig var alene, og at dødeligheden ved bistand fra vores side var uhyre, uden at vi helt kunne få has på dem. -

Nu begyndte vi på udbygningen af den helt fine stilling. To meter dybe skyttegrave med skuldervold, dertil løbe- og forbindelsesgrave. Men arbejdet blev besværliggjort derved, at det regnede og atter regnede, så den fede lerjord omdannedes til et ælte uden lige, så man næsten ikke kunne få støvlerne med sig, og vi var nødsaget til at belægge skyttegravenes bund med trærister. Alle disse grave blev selvfølgelig forsynede med de mest bevingede og flotte navne som »Hindenburgvej« - »Louise Viktoriavej« og andre velklingende ord.

I den tid, da dette arbejde stod på, modtog vi mange frivillige, helt nye og næsten lige fra skolebænken, der kun havde fået en meget kort og alt for mangelfuld uddannelse - tre måneder eller sådan. - Og så havde de fået hovedet proppet med propaganda, så de i deres

naivitet troede, at de skulle og kunne frelse deres fædreland, fejltagelser, de måtte ud af, så de rystedes dybt, da endelig sandheden gik op for dem i hele dens usminkede virkelighed. - Mange af disse unge var i alt så ubehjælpssomme og upraktiske, at jeg og vi ældre i mangt og meget måtte agere barnepige for dem. Men til gengæld har disse mennesker takket (39) os med en hengivenhed og trofasthed uden lige, og jeg kan sige, at der var ikke en eneste blandt dem, som viste en slet karakter. Om deres troskab og hengivenhed fik jeg det mest slående bevis, da jeg lå såret et par hundrede meter foran stillingen i et temmelig stort granathul. Mine drenge skyndte sig nu tilbage til stillingen, for at de kunne se at kravle under pigtråden og komme igennem, inden det blev helt mørkt. Jeg måtte så se at gøre mig tilværelsen i granathullet så »hyggelig« som mulig og håbe på, at den sædvanlige tåge måtte lægge sig over terrænet næste morgen, så mine drenge kunne nå frem. Og drengene kom, så vi kunne få startet på den sidste etappe. Jeg klarede mig efter eget ønske med feltlazarettet, så jeg efter tre ugers forløb igen kunne være hos mine mænd.

Men i den tid, jeg lå på feltlazarettet, havde et lyst hoved fundet ud af, at det ville være gavnligt, om man kunne underminere fjendens stilling og så ved hjælp af en sprængladning ekspedere dem op i luften. Det skulle foregå på følgende måde. En tunnel 10-12 meter under jorden fremdrevet, og det på forskellige steder i hele afsnittet - nået ud til fjendens stilling så (40) et passende kvantum dynamit, eller hvad det nu var for djævelskab, anbragt - en lunte sat til, og så knald og skrald - - -. Ja, det var et pænt stykke muldvarpearbejde, som man pålagde os at udføre. Al den jord, der her blev tale om, skulle udbringes i sand-sække og derefter camoufleres med græs og lignende, så det blevet kolossalt arbejde, og da jeg var uddannet som pioner, fik jeg min andel i dette ærefulde job. Det var ikke alene, når vi var i forreste stilling, men også, når vi lå i reserven, at vi skulle bringe træ r amme r, pigtråd m. m. frem til tunnelen, thi mandskabet skulle jo have noget at lege med.

Officerer fra vort kompagni i Flensborg.

En aften fik jeg til en af disse ture en gammel rotte tildelt, sikkert ved en fejltagelse, for jeg kunne i min vildeste fantasi ikke forestille mig, at Peter Hybschmann fra Bedsted Lø kunne begå den dumhed at gå med til at lade sig inddele til noget så nedværdigende - som at slæbe materiel frem til vort frontstykke, da Peter fristede livet i kompagniet som hofbarber, og vel at mærke bag fronten. Jo, min kære Peter, jeg ved ikke, om du husker denne aften - og hvor ivrig du var for at få de ting, du skulle slæbe ud til stillingen, tildelt, så du kunne gå i forvejen? Som den trofaste soldat, Peter var, så sagde han til mig, at han trampe- de bare lidt foran, da det jo vist ville tage lidt tid, inden vi var rede til udturen. Og ganske rigtig, de var jo altid så forfærdelig påpasselige med ude i pioner-parken, at vi slæbte så meget som muligt med os. Men omsider blev vi færdige og kom af sted på vor vandring i mulm og mørke. Nu havde vi vel gået et kvarters tid, da vi mødte en modgående person, og kan I vel gætte, hvem det var? Min ven Peter! Jeg ytrede også min tilfredshed med, at han ventede på os, så vi kunne nå frem i en pæn formation. »Nej, nej, Kløj, det er it, som du mener, men jeg er bleven så forfærdelig dårlig, så dårlig, at jeg ikke kan mere«. Nu, som den forstående korporal, advarede jeg Peter om endelig at passe på sit helbred, for det var jo en forfærdelig ulykke, om vi skulle undvære vores barber - og Peter viste sig også fra den pæne side ved at underrette mig om, hvor han havde »tabt« sine ting, så jeg kunne finde dem og få behørig kvittering. Ja, Peter var jo højsindet nok, så jeg kunne få lov til at træffe afgørelsen vedrørende hans »sygdom«. -

Omkring den 1. juni 1915 var vi færdige med vort muldvarpearbejde, (41) så datoen for dramaets fuldbyrkelse kunne jo fastsættes. Om den var det eller ej, det vidste vi ikke, men en ting vidste vi godt nok, nemlig at franskmændene var i gang på samme måde som vi, det havde vi tydeligt kunnet følge gennem vore lytte apparater, og det både ved siden af, over og under os. - Og enden blev da, at franskmændene var den, der først gik i aktion, så den 6. juni 1915 røg vi i luften, og fjenden avancerede gennem vor stilling i en bredde af ca. to kilometer. Men at den historie voldte os store tab og kostede mange menneskeliv, det vil nok ikke undre nogen.

Her vil jeg nævne adskillige kammerater; som jeg traf i den tid efter den 6. juni 1915, landsmænd fra både her og der. Det var Hans Hansen og Hans Nissen, begge fra Hydevad, Søren Beyer fra Korup og L. Lorensen, Landeby ved Løgumkloster, Peter Iohansen, Sønderborg, Peter Paulsen, Løgumkloster, og lærer Jensen fra Bevtøft, der senere meldte sig til luftkorpsset, men blev skudt ned. - Foruden de allerede nævnte var der i vort kompagni Peter Riggelsen og Hans Bachmann fra Tønder, Hans Simonsen, Nr. Løgum, og Hans Bonnichsen ligeledes Tønder, Jeppe Juhler, Bov ved Padborg, og Chr. Møller fra Frøslev, desuden smed Zikkert, Nordborg, og en Lindemann fra Tønder. Der var jo også mange dansktalende sydslesvigere, blandt hvilke var vores køkkenkusk August Christiansen, Ladelund Mark; vores køkkenchef og kok var fra Broager og hed Nis Hansen. -

En historie om en Hauptmann Knobelsdorf fra Vojensgård og et af de ægte børn fra landevejen ved navn Kindermann blev samtaleemne og genstand for megen morskab i hele kompagniet. Knobelsdorf var bataljonschef og kom som sådan ofte i de tidlige morgentimer sammen med sin tjener, der hed Heinrich, på inspektion i de forreste stillinger. Bataljons- chefen foretog sig sommetider de særeste ting, og bl.a. gav han ofte posterne et lille dask på ryggen med ridepiskan og spurgte så, om de kunne se noget, hvad de fleste jo sikkert kunne. - I den veludbyggede stilling, som vi jo havde, var der tit på lokum oplagret nogle flasker sprit, som brugtes ved desinfektion. Nu havde Kindermann for vane at drikke af spritten, så det kunne ikke undgås, at han sommetider blev mere eller mindre påvirket af de rare

væsker, men derfor kunne han godt gøre, tjeneste, blandt andet (42) stå posten sine to timer. Nu traf det sig imidlertid så uheldigt, at han en tidlig morgenstund havde sin vagt, og at Knobelsdorf kom på sin inspektion. Denne prikkede som sædvanlig vagtposten - og den gang var det altså Kindermann - i ryggen, og der udspandt sig følgende replikskifte:

»He, Posten, sehen Sie was?«

»Ich kann nichts sehen«.

»Sie müssen doch was sehen«.

»Ich habe ja gesagt, dass ich nichts sehe«.

»Ich bin Hauptmann Knebeltsdorf, und ich befehle Ihnen, dass Sie sich umdrehen«

»Ik wa di wat schitten, dat kan jeder seggen«

»Ich gebe Ihnen den direkten Befehl, dass Sie sich umdrehen«,

»Du kannst mi an'n Mors kleien«.

Efter denne dialog mente Knobelsdorf vist, at der skulle noget mere håndfast til, for Kindermann fik et rap over ryggen, men så kan I tro, at der kom liv i fyren, og han gjorde front med ordene: »Du Hund, du willst mi slan«. Så for han løs på Hauptmann'en, og der opstod et mundhuggeri, som vist nok var enestående i den tyske værnemagt. Knobelsdorf skreg og råbte på den tjenstgørende underofficer, som skulle tage sig af Kindermann og foretage indberetning over ham til straf. – Enden på historien blev, at forbryderen fik tre dages middel arrest at afsone ved fanevagten, men hele kompagniet morede sig kosteligt over den affære, og ikke mindst vores overløjtnant Helters, thi Knobelsdorf var ikke særlig populær blandt officererne.

Den 15. oktober 1915 tog vi af sted fra Moulin og blev derefter indsat i efterårsslaget i Champagne, hvor vi mistede vores elskede kompagnifører, Reimers, der blev offer for en »Querschläger«, som jo slet ikke var tiltænkt ham. Hele kompagniet var dybt chokeret ved tabet.

Her begyndte vi udbygningen af en helt ny stilling, der var et møjsommeligt arbejde, da vi måtte slås med sandsten og kridt. Som følge af det meget kridtstøv, vi ikke kunne undgå at sluge, fik vi mange sygdomstilfælde og bindehindebetændelser, der fordrede lazaretophold. At skaffe vand i disse egne var noget af det mest besværlige, da der kun var brønde i byerne, og disse (43) lå langt fra hinanden, så vi måtte hente vand flere kilometer fra stillingen, helt i Martinpuich. -

Det gik igen mod nye græsmarker, og den 27. februar 1916 flyttede vi til noget, vi kaldte Navorin-stillingen, hvor det gik frem og tilbage i flere uger. Der var nu ikke mange tilbage i kompagniet mere, så vi kom i reserve for at afvente Ersats og få udfyldt hullerne; dog var de par mand, vi fik, langt fra tilstrækkelig, men vi følte os veltilpas i vores reservestilling og ønskede ikke andet end at blive der. – I mellemtiden rygtedes det, at der var noget i gære ved Somme, og jeg husker så godt, at min ven Rasmus Hansen fra Als spurgte mig: »Troede du Kløj, te' vi komme med i det »forbandede lort« dæ, hva' ?« Jeg forstod nu så godt hans tanke, for han var kort før krigsudbruddet vendt hjem fra nogle år i Argentina, hvorfor vi kaldte ham den uheldige Rasmus.

Sådan et slag som det, der udfoldede sig ved Somme, er at ligne med en mægtig magnet, der trækker alt til sig. Vi var indsat i mange perioder. Fra den 10. til den 21. juli og fra den 20. august til den 8. september var vi med ved Somme, fra den 18. september til den 12. december fik vi en aktie i Artois, og så igen fra den 22. december- 1916 til den 17. marts 1917 ved Somme; alle vegne gik det jo hårdt til, hvad I nok ved. Vi fik nu tre ugers hvil, atter opfyldning af de største huller, og så den 9. april over hals og hoved ind i forårskam-

pene omkring Arras. Men det kneb hele tiden med at få forsyningerne frem, og særligt da levnedsmidlerne, idet tilkørselsvejene lå under stadig svær artilleriild. – Men den 24. april 1917 kom vi tilbage fra fronten og i ro, og dermed var den egentlige fronttjeneste for mit vedkommende faktisk forbi. Grunden var, at jeg som den ældste af underofficererne fik valget mellem forfremmelse til feltvebel eller at få pladsen som fourer, og at jeg valgte det sidste, det kan I vel nok forstå, da fourer jo vil sige forsynings-underofficer - bag fronten.

Men jeg vil hermed slutte mine erindringer for denne gang.

Nicolaj Petersen, Klovtoft.

Mine krigsår i østen fra 1915 -18

(44) Efter at opholdet i Wolfenbüttel, som jeg sluttede med i årbogen 1968, var endt, sendtes jeg som nævnt til min Ersats-tropperdel i Thorn. Her var jeg dog kun i seks dage, og orlov kunne der slet ikke blive tale om. Så afsted måtte vi, og det til fronten igen. Men jeg kom ikke til mit tidligere kompagni, derimod til 5. Grenader-regiment, der havde haft store tab, og vi kom også straks hårdt med.

En aften under stormen på de russiske stillinger kom jeg med min gruppe, der talte otte mand, alt for langt til højre og væk fra mit kompagni. Næste dags formiddag skulle vi langs graven og tilbage, men det gik over en vej, hvor der blev skudt på enhver, der »sprang« for at komme over. Jeg var heldig, for de ramte kun mit kogeke, der var fastspændt til tornysteret. I graven her så det ikke godt ud - der var mere end 30 døde, og alle dræbt ved hovedskud. Det var de russiske skarpskytter, der ramte enhver, som uforsigtigt stak hovedet fem centimeter op over brystværnet for at prøve på at sigte. – Min ven Friedrichsen, han var også fra Sønderjylland, og vi var fulgte ad fra Wolfenbüttel, var faldet her. Det så ikke bedre ud i vor egen skyttegrav, da vi endelig nåede frem. Også her lå der mange døde, og bare man stak geværet med en hue anbragt på løbet en lille smule op over gravens kant, så var den straks gennemhullet af russiske kugler.

Men nu begyndte fire svære kanoner af vore at skyde på russerne. I begyndelsen gik granaterne for langt, men til sidst sad de i den russiske grav, og da kom alle russerne listen-de ud nede ved den anden ende af graven, hvor de villigt lod sig tage til fange. En officer prøvede dog på at gøre modstand, men han blev straks dræbt. Jeg fik tjansen med at bringe fangerne tilbage.

(45) Sidst i april lå vi 1. en stilling ved Rawkafloden, hvor der forberedtes et gasangreb, som skulle finde sted sidst i maj. Vi slæbte store gasflasker ind i skyttegraven, og de blev anbragt i to rækker med 20 i hver. Den 20. maj startedes angrebet: Blyslangerne blev skruet på flaskerne, som kastedes over brystværnet, og så gik pionererne i gang med at åbne for gassen. Men aktionen mislykkedes denne gang, thi vinden var for stærk, så gassen gik op i luften og hen over russerne. Forsøget måtte gentages. Nye flasker førtes frem, og den 28. syntes vejret at være tilpas. Denne gang virkede giftgassen efter hensigten og nåede tre

kilometer frem. Men en anden gang gik det også galt. Næppe var gassen sluppet ud, før vinden sprang om, så vore pionerer og vi selv fik »næsen fuld« af vort eget værk. Pionererne, der stod udenfor skyttegravene, slap ikke helt så godt fra det, men vi, der opholdt os i løbegravene, klarede os nogenlunde, endskønt vi blot havde en lap for næsen.

Den 1. juni meldte jeg mig atter syg og kom på krigslazarettet Allessandrowo. Denne gang var det mavekatar, jeg var blevet indlagt for, og mit ophold på lazarettet varede en god måneds tid, hvorefter et par hundrede af os lazaretpatienter blev læsset i jernbanevogne for at blive fragtet til vort regiment. Rejsen gik igennem Vestprøjsen, men det var ikke så godt, for hver gang, vi holdt, stak en halv snes mand af, og i Ordelsburg benyttede jeg også lejligheden til at forsvinde sammen med ti andre.

Der var gået tre dage siden vor transports afgang fra lazarettet, og det var nu den 6. juli. En ny sygemelding blev afleveret her i Ordelsburg, og vi kom i etappe-lazarettet her, hvor vi forblev i fire dage, og derefter blev vi sendt til fæstnings-lazarettet i Kulm. Her var jeg i tre måneder til først i oktober, og vi havde gode dage her.

Men herligheden var altså forbi efter nævnte tre måneder, og den 6. oktober, vi er endnu i 1915, mødte vi op ved 2. Ersats-bataljon i Marienwerder. Her gik tiden med eksercits, natøvelser og vagtjeneste. For mit vedkommende varede »adspredelserne« i en halvanden måneds tid, idet jeg overflyttedes til et andet kompagni, der også lå i Marienwerder. Et fronttog, der afgik til Vestfronten, slap jeg heldigt »udenom«, og det lykkedes (46) mig at holde den gående her i et halvt års tid - indtil i april 1916 - da vi kom til Rusland igen, til Infanteriregiment 344, og blev indsat ved Norotschsee.

Det var et nyt regiment, der her var blevet dannet, og vi blev omgående indsat i kampene, altså her ved Narotschsee. Skyttegravene stod alle steder fulde af vand, men heldigvis havde vi da støvler på, så det gik nok med det. - Den sidste april stod slaget ved byen her, og krigen fortsattes derefter som skyttegravskampe. En gang imellem blev vi afløst og kom i ro i en lokalitet, som vi kaldte »Waldlager«, der lå et stykke vej bag fronten. Men hver nat måtte vi slæbe træstammer ud til stillingen, og det var et drøjt arbejde. I nogle uger var jeg afkommanderet og sat til at fælde graner sammen med nogle kammerater i de store skove. Det regnede næsten hver dag, men vi måtte tænde ild og bruge alt det, vi huggede af grænerne, så vi kunne nok få vort tøj tørret, det var jo et fugtigt arbejde. - Om natten rykkede kompagniet ud for at slæbe stammerne ud i skyttegravene, og i disse timer kunne vi, altså skovkommandoet, holde hvil og have natteleje i deres bunker i »Waldlager«.

Fra maj til midt i juli var jeg med i mange kampe mellem Krewo-Twerntsch og senere på måneden ved Øvre Narwtsch. Ind imellem blev vi trukket ud bag ved stillingen til eksercits, og hvad de ellers kunne finde på at traktere os med. En dag flyttede vi igen og kom til Wenslavenka, hvor vi dog ikke kom i stilling. Vi var her bare et par dage, så gik det videre, og vi endte i Kowel, hvor vi kom i stilling og var med i mange svære kampe. Disse kampe fortsatte ved Øvre Styr-floden. Den var 1100 meter bred, og her gik vi hver nat patrulje op og ned og op og ned langs flodens bred. - Jeg skulle somme tider på lyttepost ude på en lille ø, og så tog jeg altid håndgranater med, da de var gode, når man gik på fiskeri, thi vi var interesserede i at hjælpe med at bjerge til føden, da det var knap med rationerne.

I sommeren 1916 var vi indsat som »flyvende division«, d.v.s. vi »fløj« fra Kowel og til langt ind i Galizien, »fløj« fra stilling til stilling, alt efter, hvor man havde brug for os. En anden gang kom vi til en by, hvor vi blev modtaget af et militærorkester, thi her lå divisionsstaben. Da jeg fik fat på (47) navn og nummer på staben, kom jeg hurtigt i tanker om, at her måtte min bror, der virkede som snedker ved brevduerne, som han også passede, være

at finde. Så gav jeg mig til at lede, og det lykkedes - endelig, men da var klokken også henad tolv midnat. Det blev vel nok et møde, thi vi havde ikke set hinanden i hele fem år. Og vi snakkede, snakkede hele natten, for vi havde meget at fortælle hinanden, ikke mindst, da han lige havde fået brev fra sin kone, der boede i Hokkerup, og ligeledes fra vor mor, der boede i Flensborg. -

Efter nogle dages forløb »fløj« vi videre, helt op i Galizien. Her satte man os til at slæbe miner ud i graven, to mand om hver mine, et værre bugserarbejde, og så vidste vi, at hver gang, vi affyrede en sådan tingest, fik vi tre tilbage. – Men her var vi kun en uges tid, så gik vejen tilbage, den vi var kommet ad, og vi havnede igen ved Styrfloden. Det kneb stadig med forplejningen, så det gjaldt om at »skaffe« noget ekstra. Det lykkedes en aften, idet en kammerat og jeg fandt et feltbageri, hvor vi kunne »gøre haps«. De opbevarede deres forråd i et stort telt, som vi altså af forståelige grunde var meget interesserede i. Det lykkedes os at få lirket lidt ved teltdugen og få »gravet« en halv snes brød frem. Så fik vi snittet en god flig ud af dugen, hvori vi fyldte bemeldte brød, og så stak vi af. Der kom nogen og skældte ud, men væk var vi. Vi blev vel modtaget ved vor afdeling, hvor vi broderligt delte rovet. Jeg fjernede mine snøresko fra tornysteret og fik derved plads til de rare »kommis-brød«.

Sidst i 1916 blev mit kompagni tildelt et andet, også nyoprettet regiment, nr. 437, der ligeledes blev indsat ved Styr. I den følgende periode var jeg flere gange på lazarettet - en gang med grippe, en anden gang med malaria, men jeg endte hver gang ved mit tidligere kompagni.

Den 2. december 1917 kom så våbenstilstanden med russerne. – Jeg husker, at vi havde en mægtig snestorm lige før jul. Vi skovlede sne i dagevis, og særlig gjaldt det om at holde vort »lille tog« i gang, det skulle igennem. – Hele Styrfloden bundfrøs, der var 33 graders kulde. -

Russerne besøgte os hver dag, de måtte, men vi ikke. Vi byttede varer med hinanden: Vi fik flæsk og sæbe af dem, de fik (48) til gengæld cigaretter af os. – Efter nytår stak russerne af; de gik simpelthen hjem, men vi skulle blive og stå vagt ved floden i endnu et par måneder. – Først i marts blev vi sendt frem imod bolschevikkerne, thi vi skulle hjælpe ukrainerne, der kom tilbage fra fangenskab i Tyskland.

Vi oplevede en hård vinter i Rusland 1917-18, og vi lå i en bunkers mellem Kovel og Stochodfloden. Det frøs 33 grader, og det var koldt både at skovle sne og stå vagt. Floden var frosset til bunds. Der var jo våbenstilstand, og russerne besøgte os dagligt, uden at vi måtte gøre gengæld.

Den 3. marts gik vi over Stochod ved Bolimov, for vi skulle hjælpe ukrainerne mod bolschevikkerne, og i løn fik vi 70 mark hver 10. dag, som ukrainerne skulle betale. Det gik kun langsomt frem i sumpene mellem Stochod og Styr; til at begynde med gjorde de kun lidt modstand, men mere og mere, jo længere vi kom frem. En dag havde vi en oplevelse, da vi kom til en tysk koloni. To bolschevikker kørte i fuld fart ud af byen med vognen fyldt med røgede skinker og bove, som de havde hapsset. Vi kunne ikke skyde så langt, men det kunne nu vore artillerister, og et par granater fik dem til at lade vognen stå og løbe deres vej. I byen her blev vi et par dage. Det var som hjemme hos os; de havde både kirke og skole, og der var 30 sådanne tyske kolonier i Ukraine. -

En anden gang blev vi modtaget med heftigt skyderi, men da alle vore 26 maskingeværer kørtes op på bjerget, varede det nu ikke længe, inden de ubudne gæster var nedkæmpet og rykkede ud. En middag overfaldt bolschevikkerne os, men blev omgående jaget tilbage.

– Nu var det sommer, og vi slog telte op hver aften, det klarede vi på fem minutter. En dag måtte vi også grave en skyttegrav, da vi vidste, at vore »venner« var i nabobyen. Det var også godt nok, for dagen efter - var det vist nok - overfaldt de os en middag, da vi lå og sov, så vi kom op i graven i en fart. Vi kunne dog ikke holde stillingen, for bolschevikkerne var så mange og havde omringet os, så kompagniet trak sig ud til siden. Vi var to, der kom til en mølle, hvor et maskingevær var placeret, men uden ammunition, da man var på vej efter ny forsyning. Her blev vi overfaldet af bolschevistisk kavalleri, men vi forsvarede os, så godt vi kunne. (49) Vort artilleri kom os dog til hjælp, og et par granater, der gik ned mellem hestene, gjorde dem snart færdige. Imens var den anden skare af bolschevikkerne stormet ind i byen for at plyndre; men nu kom vore kavallerister, og snart måtte den plyndrende skare fordufte, og de vidste, at blev de taget til fange, så blev de skudt. – Det så ikke godt ud efter dem: De havde tømt vore tornystre, spredt tæpper og alt husgeråd overalt o. s. v. -

Efter mange kampe nåede vi omsider Kiev, hvor vi blev indkvarteret på en kaserne. Så var vi med en »tramvej« ude i byen, men da vi skulle hjem, gik den ikke mere, for klokken var blevet over 11 (aften), og vi ledte hele natten efter »vor kaserne«. Vi fandt mange, bare ikke den, og først næste dags formiddag lykkedes det, efter at »tramvejen« var i gang igen. Kiev var en stor by - en og en kvart million indbyggere - og vi blev der i tre uger. Kiev var også en ualmindelig snavset by, og der måtte over fyrre koner til for at skrubbe banegården ren. Og gaderne fik en omgang, så der lå snart over hundrede læs i store dynger i gadesiderne, der dog hurtigt blev ryddet af vejen af tyskerne. Med jernbane gik det nu 60 kilometer frem til selveste Ukraine - den sorte jord, Ruslands kornkammer, - hvor jorden var det rene beg, så det kunne trække støvlerne af benene på os. En dag nåede vi en by, som lå nede ved en udtørre t flod, der var det rene morads. Vi kom godt over, men det gjorde vore kanoner ikke, skønt der var otte heste spændt for. Så kom der en bonde med to store stude, og de kunne, om også det gik langsomt. – Nogle uger senere og efter mange oplevelser nåede vi Charkov, hvor vi blev i tre dage, så videre: Tschagujew, Kopiansk, Svartovo - ind i byen, ud af den igen, hvor der blev kommanderet: Tornystre af og anbragt i to rækker - vi skulle på ekspedition i den anden ende af den lange by og så på en straffeekspedition -, jeg skulle dog blive ene tilbage og holde vagt ved tøjjet. Men det havde bolschevikkerne opdaget, og de overfaldt byen, hvor vor maskingevær afdeling lå - men sagen endte dog uden mandetab. Vi trak videre, over Starobelsk og ind i Donlandet, hvor kosakkerne sluttede op bag os, men vi skulle ikke videre. – En dag stod en kammerat og jeg vagt ved en bro, da der kom en flok kosakker ridende med pisen med (50) læderstrimlerne og blykuglerne i disses ender og samtidig revolveren i den anden hånd drivende nogle fanger foran sig. Da de var nået over broen, prøvede fangerne på at stikke af i nogle buskadser, der voksede ved vejsiderne, men det mislykkedes for dem, og de blev skudt, hvad der dog sikkert var at foretrække frem for at blive jaget over Donstepperne af kosakkernes grimme piske. -

Nu var vi blandt kosakkerne, og det gik op og ned for os. En dag var to af mine venner blevet taget til fange af bolschevikkerne, og dagen efter fandt vi dem efterladte med afskårne hoveder. Sådan gik det frem og gennem Donlandet - på kryds og på tværs -, indtil der kom ordre til, at vi skulle til Frankrig. Sammen med 80 andre meldte Jes mig syg og kom den 16. september 1918 på lazaret i Charkov - det var grippe, der havde ramt os. En måned senere havde vi det bedre og transporteredes i lazarettog først til Kovel og derefter Kiev, hvor de spændte lokomotivet fra og lod vort tog vente nogle dage. Mens vi en dag opholdt os inde i byen, var vort tog kørt, da vi kom tilbage. Hos kommandanturen fik vi pas til at køre med hurtigtog. Mens vi var på et gods på rekreation, hørte vi tale om tilstundende fred,

Kirke i Grodno

Udkørt kolonne i lejr ved Starkowo

En feltbane

Beskudt kirke og præstebolig i Rosochate

og så gjaldt det om at komme hjemad. Vi var fire mand, der tog afsted på egen hånd, først med retning Brest-Litovsk og over Baronovitsch, hvor man stoppede os og forlangte, at vi skulle stå posten, hvad der ikke morede os, hvorfor vi entrede et kreaturtog, der bragte os til Tyskland over Ordelsburg.

Den 1. januar 1919 nåede jeg mit regiment, 2. Infanteri-regiment 71, Erfurt. – Tre måneder endnu tilbragte jeg på lazaret i Kassel, hvor jeg var indlagt for gulsot, og blev endelig »entlassen«

Den 19. maj mødtes jeg med min kone og begge børn i Flensborg, og vi boede foreløbig hos min mor på Balastbrücke nr. 14. – –

Asmus Jørgensen, Sønderborg.

Mine krigsoplevelser fra 1914-18

(51) Da tyskerne og østrigerne midt i sommerens varmeste tid fejrede sejrsmiddagen på Dybbøl for deres glørværdige krigstogt mod Danmark i 1864, havde de næppe forudset, at festen skulle få så dystre afslutninger. Midt under festlighederne indløb telegrammet til Sønderborg om skuddet i Serajevo. Der gik straks, ilbud til Dybbøl til prins Heinrich, som havde overkommandoen over den tyske flåde, om ufortøvet at vende hjem, og med højeste damp tryk på kedlerne satte han øjeblikkelig kursen mod Kiel.

Begivenhederne dernede på Balkan skulle få de alvorligste følger for hele Europa og langt ud over Europas grænser. Hele juli måned var fyldt med spænding, telegraftrådene glødede mellem hovedstæderne, og resultatet blev da også, at de første hektiske dage bragte den ene krigserklæring efter den anden, thi ~en sunde fornuft var lagt på is. Gendarmerne arbejdede i døgn drift med arrestationer af både - som vi ved - førerne i de danske lejre og kriminelle personer, af hvilke der pludselig var forbavsende mange.

På min røde seddel stod, at jeg »im Falle einer Mobilmachung« skulle melde mig på den femte mobiliseringsdag. Født 1894 havde jeg 1914 været til mønstring og fået prædikamentet »ein Jahr zurück«. Min daværende husbond, der aldrig havde været soldat, skulle derimod stille den 16. august. Høsten var allerede påbegyndt, og han og jeg var de eneste mandfolk der på gården. Sådant en som jeg skulle bare holde sig i ro, da man foreløbig havde så mange frivillige til rådighed, så man ikke havde brug for os. »Sikken et held«, sagde vi til hinanden, thi efter de store overskrifter i aviserne at dømme ville sådan en »bette krig« snart blive overstået, og der blev såmænd ikke brug for os. For min husbond så det værre ud, og hos ham stod humøret (52) fra første dag på nulpunktet, ikke mindst, fordi han gik rundt med en fornemmelse af, hvad der også viste sig at slå til, at han ikke skulle få lov til at overleve. – Den 16. august måtte han tage afsked med sine kære, og tung i sind drog han af sted til en kort uddannelse i Flensborg og Slesvig - et par korte orlovs-søndage - og så gik det til den russiske front, hvor han fejrede jul og i februar 1915 ramtes af den dødbringende kugle, så han ligger begravet i fremmed jord i en park ved et polsk slot.

Først i januar kom jeg på session igen - sammen med årgang 95 -, og vi blev alle taget til infanteriet. Den 4. maj faldt klokken i slag, og en sværm af unge mennesker stillede på Junker Hulvej-kasernen i Flensborg med deres kufferter. Jeg afgik med en transport til Haderslev og kom i massekvarter på »Conkordia«, i alt fald til at begynde med. Men vi skiftede ustandseligt fra kaserne og til andet kvarter, blandt andet også hos private.

Byen var jeg godt tilfreds med; uddannelsespersonalet mindre godt, og efter deres mening var vi så umulige, at man måtte undres over, at de havde brug for en sådan »Hammelherde«, som de benævnte os, i den stolte prøjsiske arme, men det gik altså alligevel. – Et gode var, at vi blev uddannet sammen med en krigsbegeistret ungdom, thi da der allerede efter seks ugers forløb skulle bruges et par hundrede mand til fronten, sprang disse straks frem og bad og tiggede om lov til at komme med. Dette gentog sig adskillige gange i sommerens løb, og først sidst i oktober var bunden skrabet, så vi fik også rejsepas, men så længe havde vi da haft ro.

Vi var ikke så få heroppe fra, som gled med den transport, og vi blev fordelt på 46. reservedivision. Det var Hans Poulsen fra Øster Løgum og Hamann fra Genner og så mig, der blev stukket ind i andet kompagni af Reserveinfanteriregiment 215, og da vi var næsten lige høje, lykkedes det os for det meste at holde os i samme gruppe næsten et helt år.

Vi lå ved Yserkanalen, og vort første kvarter blev en baraklejr i Terrest. Få dage efter vor ankomst blev vi udsat for en kernefuld tale af vor regimentskommandør, oberstløjtnant Bonsack, der indprentede os betydningen af vort job, det led i den jernring, vi var med til at danne om det kære fædreland, som (53) vi fik lov til at værne mod alle de arge fjender, der havde sammensvoret sig mod det uskyldige Tyskland.

En mørk og regnfuld aften blev vi sendt ud til fronten, dog først kun til reservestillingen, der lå ca. et hundrede meter bag ved forreste linje. Vi havde naturligvis set billeder af, hvor hyggeligt der kunne være i en skyttegrav, men virkeligheden var nu en anden. Jeg blev anbragt i et lidet hul sammen med en ældre og mindre meddelsom »herre«, der viste sig at være mecklenborger. Hullet havde ingen afstivning, der var kun plads til os i siddende stilling, og så skulle man endda trække benene op under sig, altså der var ikke plads til at brede sig. Det undrede mig, at min kammerat ikke kunne sidde stille, ja, heller ikke holde sig rolig, når han sov. Først senere gik der et lys op for mig, nemlig da han endelig åbnede munden og på bredt plattysk udbrød: »Hast du all Lus hat?«, hvad jeg jo benægtede. Så svarede han nok så opmuntrende: »Dann warst du bald wäkke kragen!«, hvilket slog til, alt for godt endda. – Søvn blev der ikke meget af den nat. Man havde rigelig med de triste tanker: Hjemme hos ens kære - og en varm seng - men godt, at de ikke kunne se ens elendighed og ane ens triste tanker. -

Anden dags formiddag blev vi præsenteret for kompagniføreren, løjtnant Bading, en berliner, der ikke havde stået bag døren, da mundtøjet blev fordelt. I ens uerfarenhed troede man, at det med den stramme disciplin kun var noget, der hørte kasernegården til, men vi blev hurtigt belært om det stik modsatte. Men i øvrigt var han da tilsyneladende ikke helt utilfreds med, at vi dog havde et halvt års uddannelse.

Stillingen ved Yserkanalen var på dette tidspunkt faldet lidt til ro. Den første vinter havde der været hårde kampe, og vi husker de kendte navne som Langemark, Poel Kapelle og Houtholsten-skoven m. m. Men nu dannede kanalen forreste linje, og der byggedes dæmninger på begge sider for at sikre en konstant vanddybde i det lavtliggende terræn. Selvom afstanden ikke var mere end et håndgranatkast. så var det dog sjældent, at man generede hinanden med sligt. Men mine- og granatkastere blev flittigt brugt, projektilerne

gik dog mest hen over hovedet på os. Det var vanskeligt at belægge de forreste linjer (54) med artilleriild, da der var betydelig fare for ens egne linjer, da de lå så tæt på hinanden. Nej, vor værste fjende var vandet, thi det var en regnfuld vinter, og den lille Yserflod gik ofte over sine bredder, vi havde jo vore skyttegrave liggende umiddelbart bag ved dæmningen, så der trængte ofte vand ind til os, hvor vi lå. Det var ikke sjældent, at vi fandt os selv liggende i vand, når vi vågnede, så vi måtte i gang med at stoppe til og dæmme op. Al vor fritid uden for vagttjenesten gik med at beskytte os mod vandets indtrængen til os. Samtlige skytte- og forbindelses grave måtte bygges oven på jorden, og det var ikke nemt at hindre vandet i at sive gennem den opkastede og løse jord.

Et lyspunkt i denne våde og triste tilværelse blev vor første jul i felten for os, idet vi fejrede den i byen Brugge og på et hotel, som blev vort logi. Fra hotellets velmagtsdage hang der spejle og billeder på væggene, så det var helt fornemt. Juleaften blev der uddelt god mad og rigeligt med godter og drikkevarer- og juleposten hjemmefra var ankommen. Nogle af kammeraterne optrådte i små sketch på scenen. Bataljonskommandanten i følge med kompagniets officerer aflagde os et kort besøg, og kommandøren holdt tale, dog ikke om juleevangeliet, men om sit kære fædreland, hvad der ikke fandt særlig god jordbund hos os, særlig da mange allerede havde kigget alt for dybt i glasset. Den halvdunkle sal bød på go-

Et kvarter, hvor den feltgrå levede under nogenlunde menneskelige vilkår

gode muligheder for ballade, og afbrydelser og tilråb på hans intetsigende tale svirrede gennem salen. Flere gange måtte monoklen klemmes bedre fast, mens officererne med fagter og gebærder truede ad fredsforstyrrelserne. Det hjalp kun lidt, og de høje herrer fortrak hurtigst muligt. – Men nu blev rammen inden for hotellets mure for snæver for de stærkest påvirkede; de ville have »Lebensraum«, de ville ud i byen og slå sig rigtig løs. For en del lykkedes det at slippe ud, inden den store port blev smækket i. Så blev der sat »Doppel-posten« ud af dem, der var forholdsvis nøgterne. Det var en utaknemlig opgave, jeg var også blandt dem, der skulle holde kammeraterne tilbage: De både truede og bad og påkaldte kammeratskabsfølelsen hos os, men ordren var streng, og der var ingen vej udenom. Først

ud på morgenstunden var de fleste udbrydere atter vendt hjem, og først da kunne vi, der stod posten, (54) få lov til at søge vort natteleje og blive ene med vore juletanker. -

Naturligvis fik vi ikke lov til at drive den af i alle de 14 dage, vi lå i byen. Nej, nej, den ædle krigskunst krævede sit offer, og vi måtte gang på gang stille til øvelse, ja, endda helt op imod den hollandske grænse eller over til Den engelske Kanal.

Men en morgen, vi var allerede nået flere kilometer uden for byen, nåede et ilbud os: Hele divisionen var alarmeret. I hurtig- march gik det tilbage til kvarteret, og ankommet hertil fik vi 10 minutter til at pakke alt vor kluns for så at stille op udenfor. Så gik det til den store rådhusplads, hvor det gjaldt om at finde den bås, der var forbeholdt os infanterister blandt artilleriet, trængkavalleri og meget andet. Vi blev opstillet i lange rækker, og der var en trængsel uden lige. Divisionsgeneralen, Waselefski, var allerede mødt op med en stribet officerer bag sig, og ved stikprøver inspicerede han, om alt var i orden. O ve, hos mig manglede den ene forbindingspakke, som skulle være indsyet i foret på jakken. Hvorfor? Ja, den var blevet brugt til at forbinde en rift på hånden, som jeg havde pådraget mig under en af de nys afholdte øvelser, søgte jeg at forklare. Et par mistroiske øjne hvilede et øjeblik på mig, så vendte han sig halvvejs om til sin hale af officerer og mumlede: »Wer's glaubt wird selig!« - Hvor langt fra sandheden min forklaring var, det husker jeg ikke mere, men det var ikke blide øjekast, regimentschefen tilkastede mig, da han gik videre. Blind alarm. -

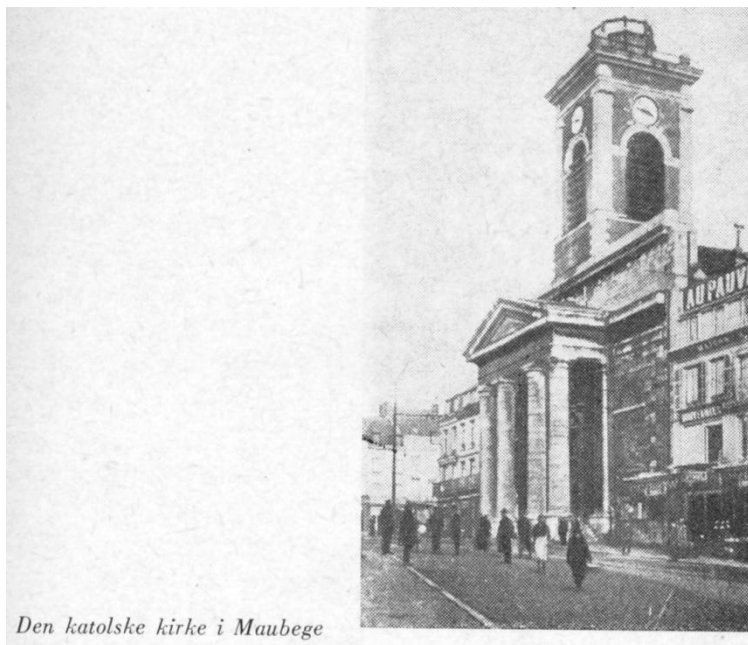
(56) Et par måneder senere overtog vi en stilling lidt længere sydpå, i Wykschaetebugten, men her kom vi ud for de store sprængninger ved Skt. Eloï i marts 1916. Vi havde canadiere som modstandere her, og der fulgte svære kampe med store tab på begge sider. På det tidspunkt var jeg ikke ved fronten, da jeg lå på lazarettet i Cortemark med halsbetændelse. Efter otte dage i sengen var jeg igen oppegående, men med allehånde kneb lykkedes det at trække tiden ud i seks uger. Så gik turen også ud til Skt. Eloï, og det blev ikke en rar forandring. På grund af canadiernes pågående patruljevirkksomhed måtte hele kompagniet gøre vagttjeneste fra mørkets frembrud til morgen, og der var endnu ikke etableret fast forbindelse mellem de store sprænghuller, der faktisk var vor forreste linje. Underofficersposter blev lagt ud til siderne som flanke dækning uden afløsning hele natten, og her gjaldt det om ikke at være mindre vagtsom, da man lige så godt kunne blive overrumplet bagfra som fra siderne eller forfra. -

Omsider fik vi et roligere afsnit, og når vi var i ro, havde vi gennem længere tid vort faste kvarter i Comin, der er en lille by, hvor en kanal midt igennem byen danner grænsen mellem Belgien og Frankrig. - Her blev jeg sammen med mine to foran nævnte kammerater tildelt en minørtrup under ledelse af løjtnant Corte. Vi lavede dog kun minegange som beboelse - 1,80 m høje og 1,25 m brede -, og hvor terrænet tillod det, med 5-6 udgange. Vi byggede en engang ved landsbyen Wykschaete, hvor der var plads til flere kompagnier. Så store beboelser blev kun anlagt i reservestillingen. - Selvom de arbejder, vi udførte i disse tider, nærmest var at ligne med en muldvarpevirkksomhed. så var de dog behagelige i sammenligning med de evindelige vagttjenester, vi havde været belemret med. Vor arbejdstid og også vor fritid var samlet, så når vi efter 12 dages arbejde forude lå i Comin, var det 6 dage fuldstændig i ro og fuldstændig overladt til os selv; vi var uafhængige af kompagniet og så intet til løjtnant Corte i al den tid.

Efterhånden følte man sig snart som »gammel« soldat. Ud på sommeren begyndte jeg at søge om orlov, og det lykkedes sidst i juli måned 1916 - hele 16 dage. Først var det om at komme gennem en renselsesproces på en badeanstalt, og så, en skønne (57) sommermorgen, gik det af sted med ranselen på ryggen til den nærmeste banegård, og det var Wervik.

Aldrig har tornysteret syntes lettere at bære end den dag, og efter to dages jernbanerumlen på skinnerne var jeg hjemme. – Men hvor blev de 14 dage af, og inden man fik alle ankomstvisitterne til side og i ny og næ givet en håndsækning ved høstarbejdet, stod afskedsvisitterne for, og de formede sig jo lidt anderledes. For at strække tiden lidt rejste jeg først hjemmefra den dag, da jeg egentlig skulle møde ved min afdeling, men det blev aldrig opdaget.

Mens jeg var borte, var min division blevet indsat i Somme-offensiven. Det havde vi været forberedt på ville komme før eller senere, og derfor havde jeg truffet aftale med gefrejer Koch fra Lunden om, at han skulle give mig et praj derom, når jeg var fraværende, hvad han også gjorde. Desuagtet rejste jeg nu som den »uvidende« til mit udgangspunkt og meldte mig på ortskommandanturet, der sendte mig til en lille belgisk landsby, hvor vi fra min division, der havde været borte, så samlet blev (58) sendt til vort frontafsnit. Men i fire dage opholdt vi os da her i den lille landsby. Vi var indkvarterede i et belgisk tugthus, men bortset fra de tykke mure og jerngitrene for vinduerne var her rent og pænt, og jeg ville ikke have haft noget imod, om opholdet her var blevet af længere varighed.

Den katolske kirke i Maubege

Min division' var indsat i Somme-slagets sydlige flanke, ved byen Chaulnes, og vi havde franskmænd foran os. Jeg kom til min minørafdeling igen. Vi var under stadig observation af flyvere og lænkeballoner, ligegyldigt hvor vi opholdt os, og til stadighed var egnen belagt med artilleriild. Mange gamle kammerater faldt her, blev såret eller taget til fange. I vort andet kompagni lå også den senere så bekendte biskop Fuglsang-Damgaard. – En dag så jeg min tidligere delingsfører, løjtnanten, blive båret tilbage. Han var hårdt såret i siden, så den ene lunge var synlig, og først efter et års forløb kom han til kompagniet igen. – En anden gang så jeg en løjtnant fra 4. kompagni liggende fastklemt mellem en stak tømmer.

Han var blevet ramt af en fuldtræffer og havde mistet hovedet. – Et par af mine gode kammerater, en friser og en fra Mecklenburg, var blevet begravet i en minegang med kun en udgang, de blev nok aldrig gravet ud. Sådan kan jeg blive ved med at fremdrage eksempler på grufulde ting, og jeg skal endnu nævne, at engang blev vi alarmeret til et sådant arbejde, hvor en 15-16 mand var blevet - begravet i en af disse farlige minegange med kun denne ene udgang. Efter at være ankommet til stedet ved middagstid, erklærede lægen, at arbejde ved højlys dag var unyttigt, da de indespærrede for længst måtte være døde som følge af iltmangel. Så det foregik først ved nattetid; men heldigvis blev jeg da forskånet for at være med, idet jeg fik tildelt et andet kommando. – Efter kammeraternes udsagn bagefter havde det været et grimt arbejde og et grufuldt syn at se de stakler, der var blevet kvalt, blive draget frem dernede fra. -

Efter seks ugers forløb blev vi endelig afløst og kom til et roligere afsnit, en veludbygget stilling med gode og forholdsvis sikre opholdsrum foran Reims. Stillingen må have været rolig i en længere periode, for landsbyerne var endnu beboede af civilbefolkningen, og de lå kun få hundrede meter bag forreste frontlinje. Enkeltvis vandrede folkene endnu ud på den åbne (59) mark og plukkede græs til deres høns og kaniner uden at blive beskudt. Man så dog ikke mænd mellem 15 og 60 år, og det var vel årsagen til, at vi engang i landsbyen Cernay måtte bistå ved en begravelse, da vi måtte agere ligbærere. Det var en gammel kvinde, der var død, og kirkegården lå udenfor byen, vel et par hundrede meter borte, så vi måtte bære med afløsning. Familiemedlemmerne stillede sig bagefter op ved udgangen og gav os alle et håndtryk som tak for hjælpen.

Underligt var det, da jeg i 1962 besøgte Reims, at se den mægtige Reims katedral genopbygget, mens vi kun havde set ruinerne rage op over hustagene. Vi ved jo, at den gennem indsamlinger verden over, hvor også Danmark havde ydet sit bidrag, var blevet opført på ny kort efter krigens slutning. Men vi var altså nu ved slutningen af 1916 kun halvvejs gennem denne krig, og godt var det, at vi ikke vidste, hvad der endnu lå forude for os.

Mine krigserindringer.

Hvilken belastning har det ikke været for civilbefolkningen i de besatte områder med fremmede tropper og rekvireringer af forskellig art? Ikke sjældent fik vi ordre til at få fat i, hvad der kunne findes af redskaber og metaller af enhver art for at sende det til Tyskland for der at blive smeltet om.

Jeg husker følgende: På en lille gårdsplads fandt vi i et åbent skur en selvbinder, der selvfølgelig skulle med. Mens vi baksede med at få »dyret« ud, stod en lille, hvidhåret farlil' og skældte ud efter alle kunstens regler. Det var ikke uden grund, at vi ikke var velse-te. – Og hvilken behandling gav vi ikke deres skove: Rykkede op for fode og huggede løs på de træer, vi havde brug for, efterladende resten i den sørgeligste forfatning. Jo, regningen ville blive stor på opgørelsens dag! Vor stilling i ro var dengang Vitry, en stilling kun få kilometer bag fronten, der kun blev lidt beskudt. Her var al slags underholdning for os soldater, såsom filmforestillinger, revy, sangaftener og teater med skuespil opført af skuespillere fra Tyskland:

Men, hvor længe var Adam i paradiset? – Den 30. oktober 1916 forflyttedes vi til et afsnit i Champagne, hvor der dog ikke (60) skete noget videre, men vi var kommet til lerbund igen med dagligt ælte. Så blev det vinter og koldt, men dog bedre end den evige regn, vi havde været udsat for hidtil.

I juledagene blev vi forflyttet igen, og julenat blev den tristeste, jeg har oplevet: Først besværet med sammenpakningen, så march med klunset på nakken, derefter en tidsspildende opstilling med færdigmeldinger og endelig afmarch til den nærmeste jernbanestation, der viste sig at være i besiddelse af en tilkørselsrampe. Omkring midnat gjorde vi holdt i en lysning af en granplantage i nærheden af den udsøgte banegård. Nogle mænd sendtes ind mellem granerne for at hugge et grantræ om, der så stilledes op midt på pladsen, nogle stearinlys blev sat på grenene så godt som muligt og blev tændt. Det var vort juletræ. Så trådte bataljonskommandøren frem og sagde noget, hvad han vist selv anså for at være en juletale, bad så Fadervor, hvad han næppe kunne fejlfrit, og vi sang »Stille Nacht«. Det var vor juleaften. Men sikken julestemning: En stivfrossen bataljon - ordrer fra prøjsiske officerer - og så ude i den mørke granskov - i et fremmed land, langt fra hjemmets arne og de kære. Den tristeste jul, jeg har oplevet. –

Så endelig kom ordren: »Auf, zum Bahnhof - einsteigen«. Ved fælles hjælp blev vi hallet op i de høj akslede kreaturvogne, for rampen skulle jo bruges til vognparken og hestene, thi dyr kan stille sig på bagbenene, hvis der er noget, der ikke passer dem, mennesker kan jo ikke. Efter endnu en stunds tålmodighed, venten, til alle klarmeldinger var indløbet, og de rette signaler var sat, satte toget sig i bevægelse, og i den påfølgende nat og dagen derpå havde man tid til at filosofere over en hyggelig jul derhjemme i familiens skød og ved den varme kakkelovn, siden en varmedunk i en indbydende seng. – Men her! At sove var ikke til at tænke på, de stivfrosne lemmer tillod ikke at få søvn.

Ud på dagen, den 25. - juledag - landede vi i Sarburg i Elsas-Lothringen og blev indkvarteret på en kaserne, hvor vi - tænk bare - kom til at ligge på strå sække med hvide lagner oven over. Ud på morgenstunden blev vi vækket af en forfærdelig larm neden under vore vinduer, og nysgerrigheden viste sig stærkere end kulden, så vi for ud på gangen for at hitte ud af, (61) hvad der var på færde. Bag indhegningen på den anden side af gadenovre på eksercerpladsen ser vi 5-600 fanger, rumænere, der er i vildt slagsmål omkring tre gulasch-kanoner, hvor en uddeling af mad viser sig at være næsten umulig. Udsigten til en tynd kartoffelsuppe har drevet de mennesker til vanviddets rand, og til trods for, at soldaterne hugger ind på dem med bøssekolberne, er de ikke til at styre. – De er blevet taget til fange ved det hurtige kavallerioverfald på Rumænien i efteråret 1916.

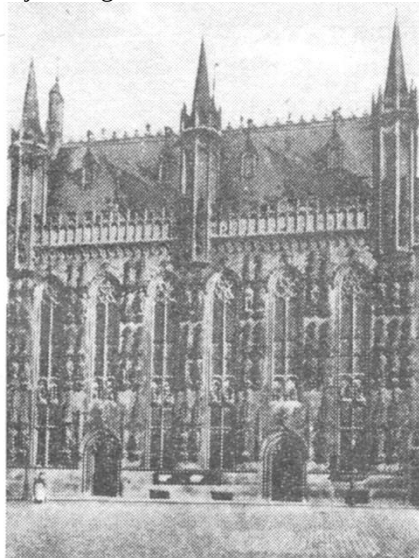
For ca. 14 dage siden startede en fangetransport på 15-1600 mand fra Rumænien og her til for at arbejde bag Vestfronten. Men der var kun 5-600 tilbage af dem; resten var døde af sult og kulde. – Hvordan man til sidst fik ro over gemytterne, ved jeg ikke, det må vel endelig være lykkedes, men det blev for koldt for os på gangen at afvente slutningen på dramaet.

Anden dags morgen stillede fangekolonnen til strækmarch nede på kasernepladsen; det gjaldt om at få liv i de stivfrosne lemmer, idet de havde tilbragt natten på lidt træld i den store, uopvarmede eksercer-Schuppen. Nysgerrigheden drev os derover for at se, hvordan de havde camperet. 5-6 døde lå rundt i træld, en krammede endnu ulden i de valne fingre - andre 15-20 blev ført bort til lægeundersøgelse, de raskeste af dem støttede dem, der ikke mere havde kræfter til at holde sig oprejst.

Nytårsaften klokken 12 blev vi vækkede af et mægtigt skyderi, næsten som ved fronten. Det var nytåret, der blev markeret på denne måde rundt om i hele byen og fra alle kaserner – der blev endda også skudt med skarpt, så kuglerne raslede ned på tagene. Stor opstandelse. Løjtnant Greve, der var vagthavende, for rundt og jog alle op af sengene og ud på gangen i håb om at finde og fange nogle af synderne, men der var kun »uskyldige« - på vores gang i alt fald. Men det var jo unægtelig også en noget farlig leg.

Fra 5.-15. januar 1917 blev jeg sammen med andre uddannet som minekaster (de lette) ude i en lille landsby i nærheden af Sarburg. Efter endt uddannelse fik vi tildelt fire minekastere, og en løjtnant - en skolelærer fra Sachsen - blev vor afdelingsfører. Iøvrigt var det den mest godmodige officer, jeg har (62) kendt i den tyske arme, og jeg har været hans ordonnans i trekvart år, mens Mathias Olesen fra Ertebjerg var hans oppasser. Vi to har delt mange levninger af løjtnantens mad, der blev ham leveret fra officerskøkkenet, ja, jeg har vor løjtnant mistænkt for, at han ofte ikke havde spist op, bare for at vi kunne få en mundsmag. – Han skældte aldrig ud, højst kunne han svinge sig op til at komme med bebrejdelser, når gutterne blev for slemme og durkdrevne. Vi lå endnu i Sarburg på kejserens fødselsdag, der skulle fejres med appel »und Orden und Ehrenzeichen anlegen«. Mit bitte kors var hjemme, og det indbragte mig en ordentlig skylle fra vor »kompagni-mutter«.

Få dage efter »festen« var vi på vej ud til fronten ved Aisnes-floden, men vi havde fortsat streng frost og gruede for al den morads, vi ventede ved tøbrud, hvilket også slog til. Det blev en kamp for os at holde skytte- og forbindelsesgravene i en sådan stand, at man kunne opholde sig i dem. Nu skulle der også sørges for ammunition til minekasternerne - det var 7,5 kaliber -, hvilket jo var en blandet fornøjelse, og især, når vi var i ro, kan I tro, vi

*Hotel på den store rådhusplads
i Brygge*

»nød« dette arbejde. Undertiden havde vi mulæsler til hjælp. Man kunne slæbe sig armene af led for at holde de stædige asner i gang, og blev lasten dem for tung, smed de sig uden videre ned i mudderet, og vi måtte bakse med dem - mindst en halv times tid -, inden det lykkedes for os at få dem på benene igen.

Fra den 6. april til den 25. maj 1917 deltog vi i noget, som i mit militærpas kaldtes »Dobbeltslaget i Aisnes-Champagne«, men jeg mindes ikke andet fra dette end sædvanlige »Feuerüberfalle« og patruljevirkomhed, hvor vi havde til opgave at understøtte med artilleriets og minekasternes granater.

I tiden fra 7. juni til 13. august blev vi indsat på Chemin des Dames, hvilket var et kilometerlangt højdedrag, der adskiltes fra et lige så langt vandreservat ved en ret stejl skrænt,

som var bevokset med krat og derfor bød på fortrinlige muligheder for os ved opstilling af vore minekastere og for udbygning af godt sikrede opholdsrum, så ilden fra artilleriet for det meste ville gå hen over vore hoveder og ned i lavningen bag ved os. Men det var ikke den rene fornøjelse at skaffe ammunition og andre forsyninger - blandt disse forplejningen - frem over og (63) gennem den ret brede lavning, der strakte sig over flere hundrede meter.

Her skulle vi så en dag deltage i et større angreb, idet vore forreste linjer kun lå et par hundrede meter oppe på højdedraget og nu skulle trykkes længere frem. Planen, der var udarbejdet af vor bataljonskommandør, Hauptmann Muther, var nok lige så meget beregnet på at skaffe ham majorsrangen, det mente vi i hvert fald. – Vi indskød os på angivne mål flere dage i forvejen, artilleri i stor masse blev opstillet i afsnittet og stormtropper trukket sammen, så vi, når det aftalte signal blev givet, rådede over 400 kanoner og minekastere til at støtte angrebet.

Signalet, der var en gullyskugle, som oppe i luften skulle dele sig i to, blev afgivet en morgen klokken 3,30 præcis, og så brød helvede løs. I 3112 minut udspyede 400 munding alt, hvad de evnede på de i forvejen indskudte mål, for derefter at forlægge ilden et par hundrede meter fremefter, da infanteriets stormtropper så skulle gøre arbejdet. Med vore to

Fra landsbyen Witzzy udfor Reims

minekastere evnede vi at affyre 106 skud i de 31/2 minut, der var opgivet. Ikke mange minutter efter, at ilden var lagt frem, kom de første fanger styrtende, søgende læ for »uvejret«, enkelte bærende på sårede (64) kammerater. En grim episode blev jeg vidne til. En gefrejer Blohm, trommeslager ved vor deling, som havde fået rigelig af den ekstra ration sprit, der ved denne lejlighed var blevet uddelt, skulle være med ved at rulle den franske grav op. Ved et hjørne står han pludselig ansigt til ansigt med en fransk soldat, der allerede har kastet sine våben og er faldet på knæ foran Blohm holdende et fotografi af sin kone og sit lille barn frem for sig som tegn på overgivelse og som en bøn om barmhjertighed. Blohm ænser i sin ophidselse intet, og med geværkolben knuser han pandeskallen på den knælende franskmand - en niddingsdåd, som intet fornuftigt menneske kunne indlade sig på. Men nemesis rammer ham inden aften. Da franskmændene ud på eftermiddagen sætter ind med deres modaktion, bliver Blohm dødelig ramt.

I hærberetningen var aktionen benævnt som en sejr ved »Regers Ferme«, og Hauptmann Muther erhvervede sig de eftertragtede snoede skulderklapper. Men hvem, der bærer ansvaret for udåden den sommermorgen, om det var Blohm, der udførte den, eller dem, der uddelte rommen, spritten, som gjorde ham til det umenneske, han syntes at være, det er stadig et problem for mig.

Den 14. august i 1917 blev vi indsat ved Verdun, først i Chaume-skoven, senere i Orneslugten. Terrænet var meget bakket, megen skov, men ikke mange træer, der endnu havde krone. Da vi havde indbygget vore minekastere og gjort understandene beboelige, viste der sig en stærk liglugt, og vi fandt en død franskmænd - liggende kun 20-30 meter fra vor stand. Liget skulle begraves, men ingen vovede sig frem ved dagslys, da franskmændene var meget vågne her ved Verdun. Til sidst bad vor underofficer mig om at gøre det ved en passende lejlighed, og en morgenstund med lidt usigtbart vejr tog jeg min pionerspade og mavede mig hen til liget. Det viste sig at være i stærk opløsning, og jeg måtte med spaden trille det hen i nærmeste granathul og kastede lidt jord på. Det knagede fælt i lemmerne på ham, mens jeg trimlede rundt med fyren, og havde han ikke haft sin frakke på, så tror jeg, at der var gået lemmer af ham tabt, mens jeg baksede af sted med liget.

Billedet dukkede op for mig ved en bestemt lejlighed mange (65) år senere. Da jeg i 1962 var med på en tur med Lauritzen fra Tønder over slagmarkerne og i Paris skulle nedlægge en krans ved den evige flamme for den ukendte soldat under Triumfbuen, stod episoden og billedet for mig fra den dag, og det slog mig: Hvad, om det var den soldat, som jeg begravede den dag i granathullet! – Kun en tanke ... men? –

Mine krigsminder. – På lazaret og derefter.

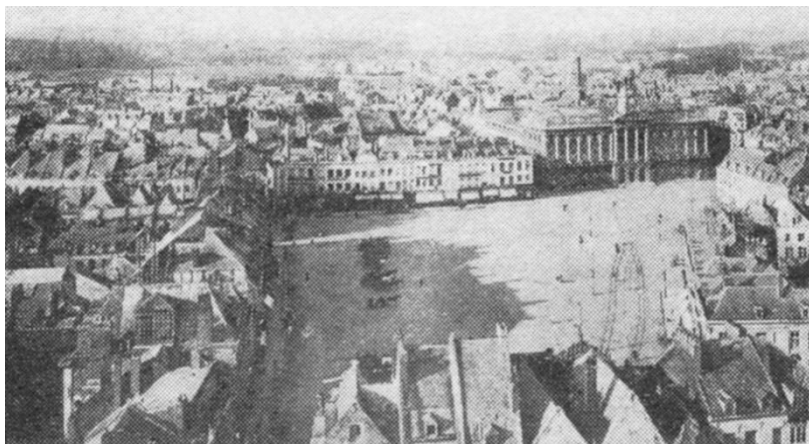
Den 11. november 1917 blev jeg såret i Orneslugten. I daggryet havde jeg fjernet mig fra understanden for at finde et granathul med nogenlunde rent vand i for at vaske mig og skrubbe mit kagekar. Jeg hørte lige skuddet af en salve med franskmændenes små feltkanoner, og næsten i samme nu kom de susende om ørerne på mig, en granat slog ned 5-6 meter fra mig, den sprang, og jeg mærkede et hårdt slag som af et stykke træ på højre side af overkroppen og hovedet med det resultat, at jeg trimlede om. Jeg var dog hurtigt på benene igen og følte rundt på mig, om lemmerne var i behold. Højre arm blev hængende slap ned, også når jeg prøvede at løfte den, og mit højre ærme var blodigt. Med venstre arm løftede jeg den højre op til brystet og styrtede tilbage og ned ad trappen, idet jeg råbte: »Jeg er såret«. Min underofficer rystede på hovedet og udbrød: »Krischan, Krischan, jeg har jo sagt, at I skal passe på, at I skal blive hernede!«

(66) Jeg traskede nu til den nærmeste forbindingsplads nede i slugten, fik en foreløbig bandage lagt på og blev undersøgt for, hvad der var sket med mig. Det viste sig, at jeg var blevet ramt på højre side af hovedet, halsen og ned ad højre side igennem muskulaturen på højre overarm. Ud på formiddagen fulgte jeg med to sanitetssoldater, der slæbte en hårdtsåret over et højdedrag og ned i Andreas-slugten. Så gik det videre gennem denne slugt og ud til en landevej, hvor vi skulle vente på en Røde-Kors-vogn. – Turen var besværlig nok, især for den hårdtsårrede, og vi måtte kravle for at undgå den værste granatild, men jeg havde dog ikke indtryk af, at man sigtede efter os, selvom man klart kunne se os, hvor vi masede os frem.

Henimod aften nåede vi feltlazaret 335; her blev jeg rensset for det værste snavs og fik en ny og bedre forbindelse anlagt. – Et par dage senere blev jeg flyttet til krigslazarettet i

Longvy, hvor min arm blev forsynet med en skinne. Få dage efter forsvandt de med min febertavle, og en sygeplejerske lykønskede mig. »Hvortil, hvorfor?« spurgte jeg. »Jo, du skal til Tyskland«, svarede hun mig. Det var da dejligt, tænkte jeg, så kan de i hvert fald ikke sende mig ud igen, uden at jeg får rekreationsorlov.

Et par dage senere går det med lazarettog mod Tyskland, denne gang igen i en kreaturvogn, dog med indbyggede senge og kakkellovn. I Kreuznach bliver vi overført til et stort hospital; man kommer i bad, spiser af hvide tallerkener og bliver plejet af flinke og hjælpsomme nonner. Og sikke et fint selskab man kommer sammen med, for her er varme kilder, og det ene store hotel ligger ved siden af det andet. Her har også Hindenburg sit hovedkvarter, så alle slags officerer går daglig ud og ind. Udlændinge ser man her, den ene finere end den anden - og generaler med røde striber på benklæderne, dertil guld og stjerner på skuldrene. De promenerer omkring i gaderne. – Det store hvide »Kurhaus«, der knap stod færdigt ved krigens begyndelse, er helt til kejserens disposition, når han fra tid til anden besøger hovedkvarteret. Blandt andet var han her, mens jeg var på lazarettet, og hele byen stod

Place d'Armes i Cambrai, hvor man i 1918 så den første erobrede engelske tank på nært hold

da på den anden ende. Heller ikke hospitalet gik ram forbi, for sæt, at kejserinden var (67) med, så ville hun sikkert aflægge det et besøg. Og ved nogen, hvordan man skal ligge i sin seng i en sådan situation? Dynen skal i alt fald være helt glat trukket op til hagen på patienten, og denne ligge med næsen lige i vejret, armene strakte langs med kroppen, men ovenpå dynen, og strakte fingre. Om vi også skulle ligge med samlede fødder - under dynen -, det husker jeg ikke mere så nøje. Men så skulle vi svare klart og tydeligt, når vi blev spurgt om noget, og endelig ikke glemme »Eders Majestæt«. Ja, så mange var instrukserne. – Men faren drev over for denne gang, kejserinden var slet ikke med. – Det var forbudt oppegående at forlade hospitalets grund i al den tid, den høje herre dvælede i Kreuznach, og i særdeleshed da ved hans ankomst og afrejse.

Hvad jeg misundte hos hele hans tjenerpersonale, var de lange, gule støvler, ægte læder, som de valsede rundt i; dem kunne vi have god brug for ude i skyttegravene. – Hindenburgs vagtkompagni var lutter stramme og aktivt jente gardere, næsten gefrejtter alles ammen.

Sikke præsentergreb, de kunne lave, og de havde god brug for deres »kunst«, thi det vrimlede af høje herrer. overalt. Ved indgangen til feltmarskallens kvarter tilbragte de næsten halvdelen af deres vagttid i præsterstilling.

Med helbredelsen gik det såmænd alt for hurtigt, thi da man efter otte dages forløb fjernede både skinne og bandage, faldt (68) sårene allerede af, og lægen udbrød: »Ach, du lieber Gott«, Men splinten var gået tværs igennem muskulaturen i overarmen, og der hengik flere måneder, før jeg fik hele bevægelsesfriheden i armen tilbage.

Kort før jul blev jeg smidt ud af paradiset og fik anvist kvarter i et badehotel i Münster am Stein, der var en forstad til Kreuznach. Her var man lidt sparsommelig med brændslet, og vi gik og småfrøs. Juleaften blev fejret i den store kursal, der ved en bræddevæg var delt i to dele, den ene til os, mens den anden var forbeholdt flyvevåbnets officerer; den var mere overdådigt pyntet, oplyst og opvarmet end vores. Det værste for os var nu, at man skulle passere vor opholdshalvdel med maden fra hotellets flotte køkken til disse officerers »spisesal«, og det var alskens herligheder, der serveredes for dem, som spækkede harer, råvildt og fuglevildt, dertil langhalsede flasker og meget mere. Alt dette på sølvbakker passerede forbi vore øjne, mens vi fik en sparsom ration af kartofler og kød tildelt. Selveste ritmester von Richthofen var til stede i disse dage, og der fandt en uddeling af »Pour le Meriter« sted.

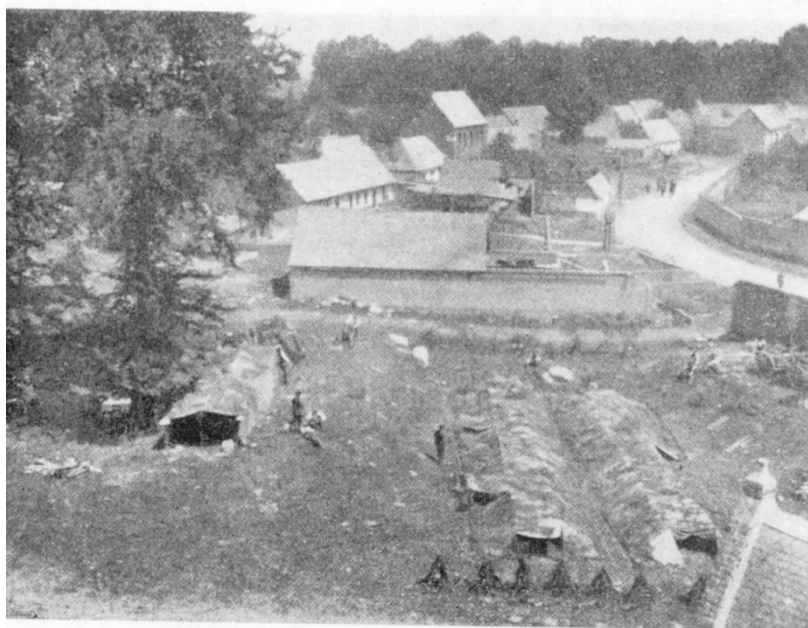
Den 30. december blev jeg udskrevet fra lazarettet og sendt til Regiment 215 Genesungskompagni i Isselsdorf lidt nord for Lybæk. Den 16. januar 1918 var jeg til lægeundersøgelse, hvor jeg blev erklæret for k. v. Her i Isselsdorf var jeg en tid lang på skovarbejde og tjente mine 10-12 mark om dagen. Den 12. februar overflyttedes jeg til min Ersatsbataljon 84, der var stationeret i »Viehhalle« i Lybæk. Herfra fik jeg så mine 14 dages rekreationsorlov. Mens jeg var hjemme, den 2. marts, blev vor lille datter født, så jeg søgte i den anledning om ny orlov, og der bevilgedes mig atter 14 dage. Nu er orlov jo noget, en soldat aldrig bliver træt af, og da de bevilgede mig en fornyet ansøgning om efterorlov med 8 dage - og da de også var forløbet - kunne jeg ikke hitte på flere anledninger og undskyldninger ved fornyede »Gesuche um Nachurlaub«, der kunne skønnes nødvendigt, så måtte jeg jo, hvor nødtigt jeg end ville, begive mig af sted igen, og den 26. marts startede jeg så igen. Da jeg meldte mig på skrivestuen, lykønskede kontordamen der mig med min udnævnelse som gefrejter. Det kom uventet og overraskende for mig, da jeg ikke havde nogen anelse om, at (69) denne »påskønnelsesværdige begivenhed« ville møde mig, men jeg tror dog nok, at det var min løjtnant fra minekasterafdelingen, der havde været primus motor i denne sag.

Få dage derefter blev vi feltmarchmæssig iklædt for at være rede til at afgå til fronten. Og da man havde samlet tilstrækkeligt mandskab sammen til en større transport her i Lockstedter Lager, kom marchordren også. Under føring af en gammel jægermajor gik det påny vestpå.

Her slutter jeg foreløbig om mine oplevelser - men jeg agter at fortsætte med at fortælle - måske i årbogen 1971.

Christian Esbensen, Kegnæs, Als.

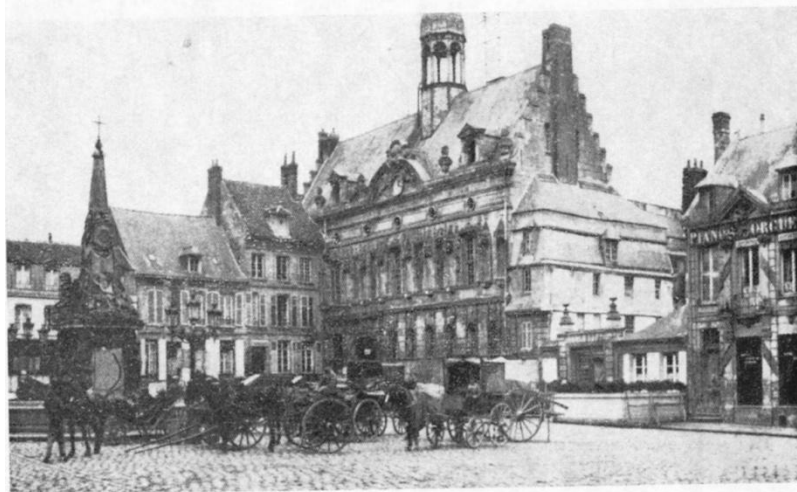
*Sønderskudt
kirke i Laucourt*

Teltlejr i Bus i Somme

Holdt i Grodno

Rådhuset (fra det 15. århundrede) i Noyon

En september-søndag i 1917 og skæbnens luner

(79) »Kanonier« Anton Nissen, altså mig igen, nu D.S.K.'er og bosat i Døstrup, har i mit sidste bidrag, det er i årbogen 1969, fortalt den triste historie om, hvordan min medstuderende ved Tønder Seminarium, Adolf Juhl fra Garding, så skammeligt havde måttet miste livet i en, som vi syntes, ellers temmelig ufarlig situation - på en »symbolsk« lyskuglevagt-post.

Siden vi landede ved batteri 243, dengang placeret i Ancre, en der nu forløbet ca. ti måneder, og vi er nået til midt i september 1917. Vi tiloversblevne tre kammerater, der kom fra Neu-Breisach, har i dette tidsrum været ude for et og andet. Lad mig nævne det mest håndgribelige: En »strategisk« tilbagetrækning fra Puisieux-området - også kaldet frontforkortning - men i virkelighed vel nok den begyndende, dog camouflerede retræte ad hjemmet til.

Men denne strategi førte for mit vedkommende til et tidligere nævnt hyggeligt og behageligt ca. tre-måneders ophold i en B.O.-stilling ved Inchy sammen med Karl Jacob, vicefeltvebel og lærerstuderende ligesom jeg, men fra Bayern - og så vi to gefrejttere. - Skrev jeg »gefrejttere« - nå ja, forfremmede var vi jo blevet, vi to enårige. Lau og jeg var blevet gefrejttere i marts, og jeg avancerede til underofficer den 1. juli samme år, men den tredje af os, Fritz Scheskat fra Berlin, der allerede hjemme fra garnisonen var overgefretter - en sådan charge kendes kun ved fodartilleriet - var tidligere blevet forfremmet, og Fritze-
mand fortsatte med at være et hestehoved foran vi andre to med hensyn til avancement.

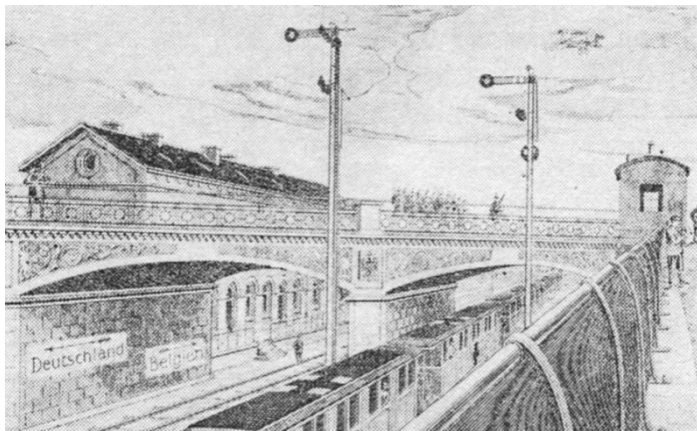
Nå, det var et lille sidespring i min fortælling. - Men fra det charmerende ophold her på observationsposten ved Inchy, der (71) ikke skal skildres nærmere, forflyttedes vi et par kilometer mod nord til noget, der hed Cagnicourt, og senere derfra, midt i august, længere nordpå, helt til Flandern, hvor vi blev belemret med en i høj grad uønsket - dog heldigvis kun få uger varig - indsats, indtil man fandt ud af, at vi med vore meget umoderne og lidet bevægelige 9 centimeter kanoner var afgjort uanvendelige, ja, nærmest besværlige der på stedet, og især i en kommende storoffensiv, som der ymtes en del om. - Men det er dog herfra, at jeg har en slags søndagsoplevelse, som jeg her agter at fortælle.

Vi var altså kommet til Flandern og havde hjemsted i Moorslede med kanonerne i stilling et sted mellem Zonnebeke og Poelkapelle, hvis det er navne, der siger jer noget. Her var så ganske anderledes end ved Ancre og i Artois, end ved Puisieux og ved Inchy. Her var der ikke noget med at komme ned i jord og kalk og kridt - det var grundvandet -, og vi kunne ikke få understande 10 meter nede i underverdenen. Nej, vi måtte nøjes med lidt bølgeblik som dækning og en sammenskudt hytte, stald eller lignende til at opholde os i - granathullerne. ja, de var for det meste fyldt med vand.

Så var vi tre dage i »stilling«, som vi kaldte det, hvorefter afløsningen kom, og de måtte campere under de samme forhold: Dukke sig og falde ned, hver gang det passede de engelske batterier at give råt for usødet. - Men for os var det som en himmerigsmundfuld, hver gang vi kunne traske af sted til Moorslede, når vore frontdage var overstået, og afløsningen var inden for synsvidde. Så var der udsigt til tre dages hvile og lise og fred - ro, ro, uden forstyrrelser, i almindelighed da. Men den dag, jeg nu vil fortælle om, skulle det blive så ganske anderledes.

Vi havde jo vor batterifører - »Herr Oberleutnant Cornelius« - hvis sobre person jeg tidligere har strejft, og som vi alle ikke satte særlig højt, hverken som soldat eller som menneske. Men skidt med det. Vi så ham sjældent i batteristillingerne; han overtog kun tilfældigt et kommando der, hvortil havde han vel ellers sine løjtnanter? Ja, han var så godt som aldrig i nogen egentlig livsfare. Dog - vistnok for at dulme sin samvittighed, og der var vel også noget, der hed indberetninger, rapporter, som da ikke måtte være lutter fantasi - som sagt, for disse kriteriers (72) skyld hittede han på en gang imellem at besigtige stillingerne, altså køre derud en dag, når der skønnedes at være mindre »dicke« luft, hvilket oftest var tilfældet om formiddagen, hvor der erfaringsmæssigt set plejede at være mest ro over gemt-terne efter nattens aktivitet.

Men der blev opstandelse ved bagagen, når vor »Ober« fik slige indfald. Så blev Mattes, den mest pålidelige af vore »Fahrere«, alarmeret for at gøre klar med landauer og den mest skudsikre kørehest. En feltvebel eller underofficer blev beordret med til assistance for at være herren behjælpelig, om det behøvedes, og ellers og iøvrigt at gå skridt for skridt i vor

Det eftertragtede mål for alle, der var på vej hjem

fatters fodspor, være parat til at give svar på hans tit underlige indfald og snak med et »jawohl, Herr Oberleutnant« - og fare i dækning med ham, hvis der skulle komme et par vildfarne, men måske velmenende granater.

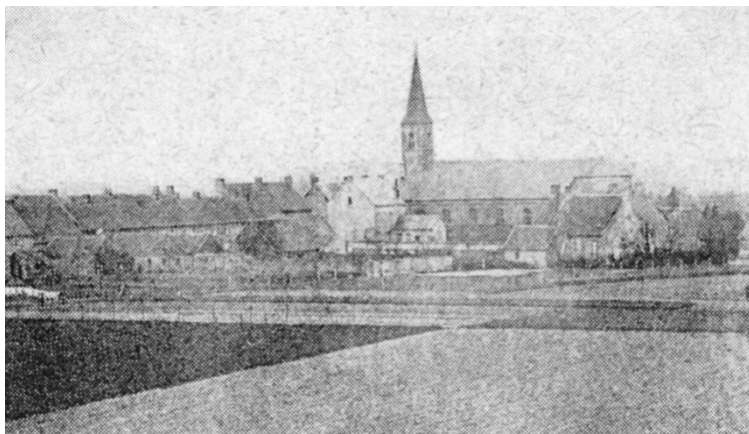
Nu er vi nået til den før omtalte søndag, det var andendagen i vor tre-dages hvilepause, som vi nød, og vi levede i håbet om en hel dags gode endnu. Det skulle ikke gå sådan, stafetten fra skrivestuen - Klabbus, kaldte vi ham - arriverede med en jobs-post i form af en ækel ordre til mig, sålunde: »Nissen, du er udset til at tage med overløjtnanten ud i stilling nu til formiddag, du må være klar om et kvarter«,

Jeg havde glædet mig til og for resten aftalt at tage sammen med et par kammerater på en eftermiddagstur til Roulers, men der røg den plan i luften. - Vi fartede altså afsted, og jeg ærgrede mig - jeg vidste jo ikke dengang, at skæbnen trods alt var mig huld, at den mente det godt med mig, men sådan var det, det var mit første held den dag. Turen ud imod vest gik, som den plejede, men i god tid lod Cornelius gøre holdt, og vi spankede så hastigt af sted, for det gjaldt jo om at opholde sig så kort som muligt i de livsfarlige områder. Når

Cornelius lod sig se, så var det for mandskab med samt deres ledere fra løjtnanten og ned til den yngste kanoner om at gøre gode miner til slet spil. Og når »Ober« kom med sine mange gode råd og anvisninger - som en slags ordrer, han skulle jo bevare ansigt - kvitterede man med bedrevidende nik og overbærende smil eller et intetsigende »Jawohl, Herr Oberleutnant«. – Da vi havde frekventeret sådan en 4-5 af de 8 kanonstillinger, sås der (73) pludselig kraftige ildglimt efterfulgt af spredte nedslag, som selvfølgelig af »Vorherre« tydedes som anslag på vor færd, så det gjaldt derfor om hurtigst muligt at fordufte. »Ober« anså også vor ekspedition for endt - der var vel stof nok til en fyldig rapport. ... Men nu var det bare om at finde vort køretøj, thi selvfølgelig havde overløjtnanten mistet orienteringen. »Wo sind wir jetzt, Nissen, können Sie den Wagen finden, wo halt unser Mattes?« Så måtte jeg jo i aktion, og vi fandt stedet, hvor vor gangster nok så fredeligt og hyggeligt gik og græssede, mens Mattes gjorde sig til gode med en marmelade-mellemmad.

Men snart gik det hjemad, tilbage til Moorslede, hvor det som forudset viste sig, at de mange, der havde sat sig Roulers som mål for en søndageftermiddagsudflugt, for længe siden var startet, så der var ikke andet at gøre end at kaste sig i køjen og håbe på en anden

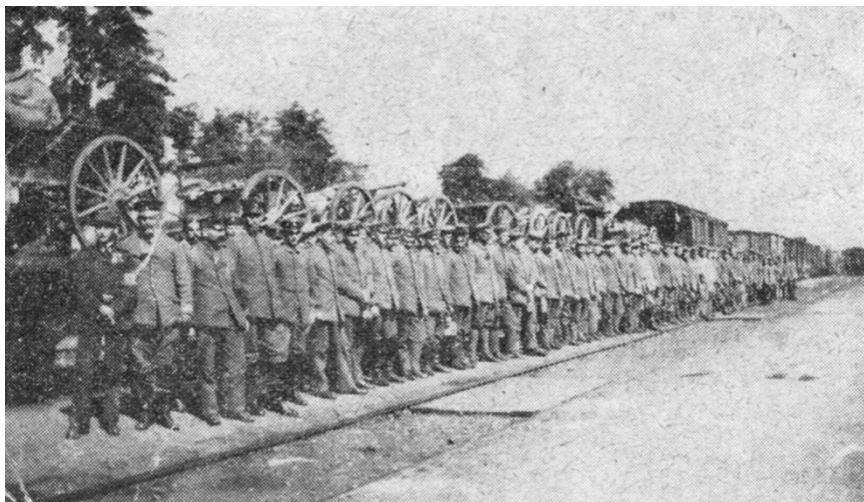
Udsigt over Beytem i Belgien

og bedre gang. – Det kom også anderledes, og det skete ved 5-tiden - 17-tiden siger vi jo i dag - at alle vi, der var hjemme, og mange var allerede kommet tilbage fra Roulers, blev alarmeret til en appel. Feldmann, det var vor etatsmæssige, »trinede« frem for fronten og bekendtgjorde følgen de: Vi skulle flytte; derfor skulle vort værdifulde skyts - de 8 kanoner - hentes ud af stillingen, og det skulle ske endnu samme aften. Nu havde vi jo ingen heste til denne transport, men de var allerede rekvireret og beordret til at være på stedet med protzer og hvad mere, der hørte til, ved 9-10-tiden om aftenen. Der skulle inddeles mandskab til at sende ud i stillingen for at være behjælpelig ved arbejdet der. Flere underofficerer fik deres opgaver for denne nat, og det skulle blive en nat, som de siden ville komme til at huske længe. – Da Feldmann så min ringhed, huskede han, at jeg jo havde haft et »drøjt« job om formiddagen, så han sprang mig forbi ved inddelingen, mit første held den aften. – I stedet for fik jeg, ja, han skulle nok finde på noget, han skulle nok sørge for, at ingen stod ledige på torvet, altså fik jeg ordre på en vandretur med en melding til en hovedkomman-

dopost beliggende en 5-6 kilometer borte ved hovedvejen og i nærheden af byen Beytem. Jeg ville jo helst have været fri, men »vor far« skulle nok forstå at hitte på noget, og jeg fik så den forseglede konvolut udleveret med besked om at aflevere den ved 9-tiden. Det blev mit andet (74) held, også dette rend skulle komme mig til gode, thi da Feldmann senere manglede mandskab at sende ud til hjælp for de hårdt betrængte i stillingen mod vest, ja, da var jeg gledet mod øst, og det var bedre end at blive udkommanderet til Zonnebeke og Poelkapelle.

Men jeg fik udrettet mit ærinde; aftenen var skøn, så jeg skulle da et smut ind i byen Beytem, hvor vi så ofte havde været, havde besøgt Emmas cafe, nydt en øl eller drukket en flaske vin i fællesskab. Derhen styrede jeg nu min gang og fandt hele familien samlet udenfor foran husets dør, så det blev til en hyrde-time og tillige en slags afsked med dem alle.

Sådan gik det til, at jeg først kom til »Cehoftet« i Moorslede ved 10-11-tiden, altså hen ad midnat. Var jeg kommet før, så var jeg vist ikke sluppet for en tur der vesterud. – Ved 9-tiden samme aften var der nemlig indløbet en alarmerende telefonbesked fra dem forude, et råb om hjælp og bistand. De var alle kommet godt derud, hestene med protzerne ligeså.

Transport undervejs til Rumænien, på en holdeplads i Ungarn

Man var godt i gang med arbejdet, da katastrofen indtraf. Der kom nogle få næsvise granater, men disse gjorde hestene helt kulrede - ja, rent ustyrlige, og det var det værste, der kunne hænde, for tiden var knap. Det viste sig også at være rigtigt, thi der fulgte, hvad vi kaldte nogle »Feuerüberfalle«, og en af disse ramte plet: En fuldræffer, hvorved en halv snes mand blev sat ud af spillet, to ramt dødeligt, og de andre mere eller mindre hårdt (75) sårede, gjort ukampdygtige og derfor ude af stand til at gøre det arbejde, der skulle gøres. Da var det, at nødråbet sendtes ud til Moorslede, så Feldmann for anden gang måtte i aktion, og nu var det hurtighed, det gjaldt om. De, der kunne hittes, blev omgående og på den hurtigste made hevet op i de køretøjer, der var til rådighed, og så af sted i gallop. – Jeg var jo ikke nået tilbage, og jeg skammer mig næsten ved at skrive det, men altså, jeg sad og

gantedes med familien i Beytem. Sådan var jeg atter heldig, tredje gang, ja, sådan kan det gå.

Hen på natten kom endelig kammeraterne hjem fra nattens hændelser, og de var sluppet for flere ulykkes-begivenheder med henhørende tab, men sikken nat! - det var omkvædet i alles munde. De var mestendels nået så vidt at have fået orden i tingene, da »Ersatsen« arriverede fra Moorslede, de havde fået 'de genstridige heste spændt for og kanonerne bragt på det tørre - hele tiden under beskydning - heldigvis uden flere direkte træffere, og uden at flere af kammeraterne var blevet hårdt sårede. Med den nu indtrufne Ersats fra bagagen var det muligt at unde de hårdest medtagne og mest trætte sjæle et kærkomment pusterum og få tid til at tage sig mere indgående af de sårede - for så til sidst og endeligt at kunne begive sig på hjemvejen.

(76) Alt dette erfarede jeg, da vi dagen efter mødtes på Iseghejm banegård. Da fik jeg fremstillingen af gårds dagens, eller rettere sagt af sidste nats hændelser fortalt af Martin Schmidt og Peter Kuhn, der begge to havde været med til det hele fra første begyndelse af. På Iseghejm banegård lå vi nu og ventede på nærmere ordre, for fakta var altså, at vi skulle flyttes, men ingen vidste, hvorhen rejsen skulle gå. Vi håbede på et roligt frontafsnit, men

Byen Focsani i Rumænien

vi var så tit blevet skuffede, for det kunne jo blive Verdun eller Bapaume - eller, ja, et andet sted hen, hvor det var endnu værre at være.

Tre dage blev vi holdt i uvished og spænding - så fik vi endelig et praj om, at vi skulle på en lang rejse, for vi modtog forplejning til dyrene og mandskabet, der kunne række til flere dage, og vi gættede på Rusland, hvad der ikke forekom os så ilde, men det havde vi tipset på en gang før, uden at vort ønske var gået i opfyldelse.

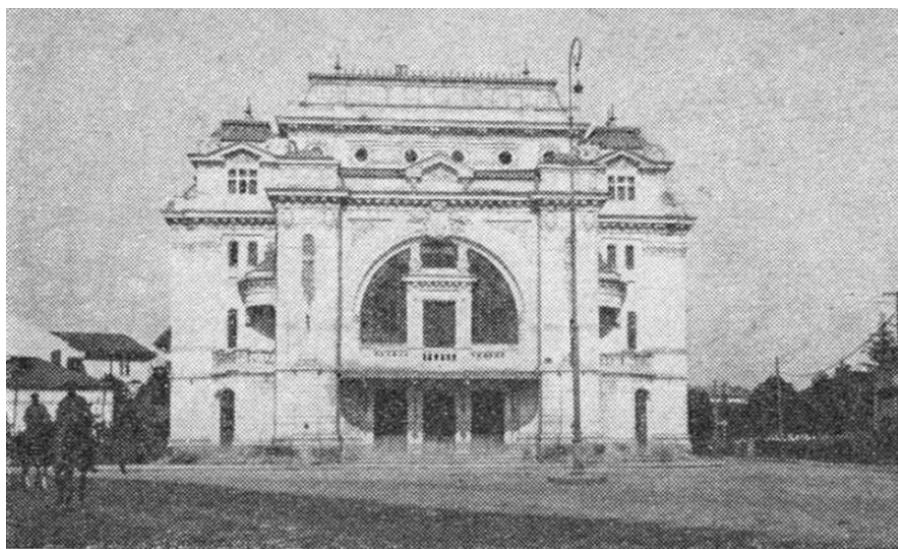
Den 16. september havde vi sagt farvel til Moorslede, men først den 18. kom ordren til at »læsse på«, og dagen efter, den 19. september 1917, fløjtede lokomotivet til afgang. Det blev en lang og herlig rejse: Iseghejm og Brüssel - Köln og Lejppzig- Wien og Budapest - så Ungarns Pusta og derefter Siebenbürgen, hvor vi stoppede op i Kronstadt, som det hed (77) dengang (nu Brasso), for at få et lokomotiv mere spændt for vort lange tog, så det kunne

kravle over Predal-passet og ned i Rumænien, hvor vi fik lov til at hvile ud i hele 6-7 måneder. – Ja, nu kendte vi rejsens endemål, og vi sagde tak til. Endelig den 28. september efter en 10-dages køretur nåede vi Focsani, vort foreløbige opholdssted.

Sådan kan det gå, når ikke alt sker efter ønske, når man ikke i alt får sin vilje. Sådan gik det i alt fald mig hin mindeværdige søndag, og det blev vor overløjtnant, som - selvsagt ubevidst - fik lov til at spille »Vorherre« og blev min skæbne s igangsætter. – Jeg har såmænd ikke sagt ham tak for det, jeg utaknemmelige skarn.

Dette er beretningen om skæbnens underfulde spil med mig den 15. september i 1917 - skal vi kalde det de højere magters indgriben i vi små menneskers ve og vel, eller skal vi mene, at en kæde af tilfældigheder har drevet sit spil med mig? - »Zufall oder Bestimmung« - hvad ved jeg!

Anton Nissen,
Døstrup.

Teatret i Focsani, hvor mange af os har tilbragt herlige aften timer

Min krigsdeltagelse i august-september 1914

(78) Der er i anledning af 50-året for våbenstilstanden i 1918 skrevet og talt en del om den tid. Jeg har tænkt med dette, jeg nu skriver her, at opfriske nogle minder og oplevelser fra min deltagelse i krigen og fra mit ophold som krigsfange i Frankrig. Kaprustningerne landene imellem fortsatte til sommeren 1914. Da brast det i Europa, og anledningen til krigsudbruddet blev som bekendt dobbeltmordet i Serajewo sidst i juni samme år. Krigserklæringerne rullede nu hen over landene, og katastrofen var i gang.

Jeg skulle melde mig på tredje mobiliseringsdag i Haderslev, hvor jeg mødtes med mange nordslesvigske kammerater den 4. august. Det var jo en alvorlig sag, denne at drage i krig, men for mig var det dog ikke så slemt som for mange andre, da jeg hverken havde forældre eller kone og børn at skulle forlade. Ankommet til Haderslev kaserne begyndte straks forberedelserne. Vi blev fordelt mellem de aktive soldater og derefter nyklædt fra top til tå. Næste dags morgen stillede vi op i kaserne-gården, og vores major holdt tale til os, men hvad han sagde, husker jeg ikke noget af, men derimod vores Hauptmann; han trak sine folk til side og sagde, helt alene henvendt til os: » Ja, børn, det, vi nu går ind til, er ingen børneleg, men en alvorlig sag, og jeg er fast besluttet på at dele alt med jer og det til sidste blodsdråbe«. Han var en god mand og ikke spor krigsbegejstret.

Vi marcherede nu til banegården, hvor der var mødt mange mennesker for at tage afsked med os, og her blev vi læssede i kreaturvogne, men der var dog lavet bænke, så vi kunne sidde ned. – På rejsen med toget fik vi god forplejning, og på flere (79) stationer var der mødt folk op med gaver som cigarer, cigaretter og chokolade.

Da vi havde kørt en dags tid, var vi klar over, at rejsen gik mod vest. Det var mig ikke ukært at komme til Frankrig, og jeg tænkte allerede dengang på et fransk fangenskab. Nu kendte jeg ikke noget til franskmændene, men russerne og polakkerne kendte jeg tilstrækkeligt til ikke at ønske mig derhen. da jeg havde aftjent min værnepligt i Graudenz, altså i deres nærhed. Efter et par dages kørsel nåede vi Aachen, hvor vi fik kvarter, og allerede den næste dag stod vi ved den belgiske grænse, men inden vi overskred den, lød kommandoen: »Mit 6 scharfen Patronen laden und sichern«, så nu tegnede det til at blive alvor. – Dagen derpå rykkede vi ind i fæstningen Liège, som tyskerne allerede havde besat, men nogle forter, der ikke var besat endnu, klarede vort artilleri, så det kom ikke til større kamphandlinger, før vi den 18. august stødte sammen med den belgiske hær ved Thirlemont.

Vi stod opstillede om morgenen og afventede, hvad der ville ske. Så kom vores major: » Vi står her over for fjenden, og nu griber vi an!« Det gik så over lave enge med grøfter og kanaler i retning af et højdetrug, hvor belgierne havde forskanset sig i skyttegrave, men vi stormede frem og tog den ene grav efter den anden, da belgierne ikke kunne komme til at skyde, idet vort artilleri overdængede dem med granater og shrapnels, og vore tab blev kun små. De belgiske soldater var måske tapre nok, men ikke så veluddannede og veludrustede som vi. – Henimod aften stilnede kampene af; belgierne havde trukket sig tilbage med temmelig store tab af både døde og sårede.

Slaget ved Mons.

Efter kampene med belgierne fortsatte vi fremrykningen - dag og nat - så vi var helt udsædte, da vi den 25. august stødte sammen med englænderne ved Mons og skulle angribe. Men det blev noget andet end kampene med belgierne, da englænderne havde ferskanset sig bag en kanal, og de lå heller ikke i skyttegrave, men bag ophobede sandsække. Vort første angreb blev standset af heftig maskingeværild, og vi måtte vente, til artilleriet kunne komme os til hjælp og fordrive dem af deres (80) stillinger. – Vort kompagni lå som reserve, mens de andre tre af vor bataljon var med i aktionen og havde lidt store tab. Om aftenen kom det atter til sammenstød, hvor også vi var med; blandt vore døde og sårede var lærer Korsgaard fra Toftlund. – Den næste dags morgen fortsatte skydningen, men derved blev det, da englænderne trak sig tilbage, så vi kunne fortsætte fremrykningen, til vi nåede den fransk-belgiske grænse og altså gik ind i Frankrig, hvor vor fremmarch stadigvæk kunne fortsætte, thi franskmændene så vi ikke meget til; de ville åbenbart undgå kamp.

På en af de sidste dage i august nåede vi et vejkryds, hvor der på en vejviser stod: Paris - 100 km. Vi gjorde her et mindre ophold, og en del, åbenbart højere officerer, forsamledes til rådslagning med det resultat, at vi fik anvist en ny marchretning. Man ymtede noget om, at franskmændene agtede at flytte deres regering fra Paris til Bordeaux, men det skulle jo komme ganske anderledes. – Vi fulgte nu den nye marchretning og oplevede kun mindre kampe under fremrykningen - helt til den 6. september, da var vi gået over Marne-floden og stod nu kun 70 kilometer fra Paris.

Men så kom Marne-slaget.

Den 6. september lå vi i bivuak, d. v. s. vi havde tornysteret anbragt under hovedet og kappen som dyne. Om morgenen arriverede en ordonnans og forkyndte »hviledag«, - en ting vi ikke var forvænt med. Det var blikstille. ingen tænkte på kamp, vi fik morgenkaffe

Der slappes af ved en skat

og gjort toilette, vort tøj skulle efterses o. s. v. Da der var gået en times tid, begyndte kano-naden. Det var franskmændene, der gik til angreb, og skydningen tog til, hvorefter vi fik ordre til at rykke ud, og vi trak ind over markerne, men tilsyneladende vidste officererne ikke noget om, hvad der var i gære og vidste derfor ikke deres levende råd. Der kom ny ordre; vi skulle rykke frem og nu ud i forreste linje. På marchen derud igennem skoven' fløj kuglerne os om ørerne. Vi satte over en vej, og der lå Regiment 86 i den modsatte grøft og var allerede i kamp med franskmændene, som lå i skoven ca. 400-500 meter borte.

Efter nogen skydning frem og tilbage fik vi ordre til at storme, (81) men da vi nåede skoven, var fjenden borte; det havde kun været nogle forposter, som havde holdt skoven besat, og vi fortsatte fremrykningen et par kilometer, hvor vi ramlede på hovedstyrken, og nu kan det nok være, at vi fik kam til vort hår. Vi blev overdængede med shrapnels og gra-nater, maskingeværerne knitrede, og kuglerne klaskede ned rundt omkring os, så snart var vi splittede til alle sider. Nogle løb tilbage, andre fremad, og atter andre søgte dækning, hvor der fandtes nogen - ingen kommando, alt forvirring. jeg havde sammen med nogle kammerater søgt dækning bag en sten dyng, men der var ikke godt at være, den kunne fjenden rigtig få ram på. jeg sprang derfor op, løb først lidt planløst rundt i marken, fik så øje på en jordvold, hvor jeg mente mig nogenlunde i sikkerhed. Ankommet hertil kiggede jeg op og fik da øje på de fremadstormende franskmænd et par hundrede meter borte. jeg løb igen - det var dumt gjort - det blev jeg klar over bagefter, men altså, jeg løb, ind over marken, hvor der lå fuldt af døde og sårede, jeg slap dog for at blive ramt til trods for stærk skydning, nåede godt og vel et par kilometer tilbage og kom til en skov, hvor der var roligt. Nogle officerer rådslog ivrigt om, hvad man skulle gøre. Pludselig fløjtede et enligt shrap-nelskud gennem træerne, kuglerne raslede ned, og en klaskede mod mit ene ben, der føltes som lammet - altså jeg var såret. Det var nu hen mod aften, kampene stilnede af, og tyskerne prøvede at få samling på deres mandskab. Det så ikke godt ud; kompagnier på 200 mand havde kun 20 tilbage. Resultatet af det hele var, at den tyske fremmarch var standset, og tilbagetoget påbegyndt.

Jeg var imidlertid som såret blevet liggende på slagmarken, hvor der nu kørte tysk artil-leri op, som dog ikke kom i kamp, og de tog mig med på en lavet, da de fjernede sig, og læssede mig af i byen, hvor der i forvejen var fuldt op af sårede, franskmænd såvel som tyskere, i alle husene. En ambulance bragte os i nattens løb til en forbindingsplads, hvorfra vi dog måtte flygte om morgenen, da franskmændene stadig rykkede frem. Altså fortsat tilbage med ambulancen til op på formiddagen, hvor vi prøvede at gøre holdt, men blev igen af en anden ordonnans beordret videre tilbage - sådan gik det dag og nat, til vi endte i Chateau- Thierry ved Marne og anbragtes i husene (82) der, hvorefter vor ambulance kørte sin vej. Der blev sagt os, at næste dags formiddag skulle der komme læger og sygeplejer-sker, så vi kunne blive ordentlig tilsete og behandlede, hvad også i højeste grad var til-trængt. Men der kom hverken det ene eller det andet, og næste formiddag - vel nok den 10. september - beskød franskmændene byen og fordrev her hurtigt de sidste tyske tropper for at rykke ind om eftermiddagen og tage alt, hvad der var af tyskere - og altså os med - til fange. Det hele gik ret ubemærket for sig for os sårede, og vi blev blot spurgt om geværer og patroner, hvorefter der kun blev sat vagt ved dørene. Ja, vi var altså i fangenskab, - var nu franske krigsfanger.

*Russisk kirke
i Sialko*

Russiske flygtninge

*Somme 1916.
Telefonerne
ordnes*

Natlejr i Planti i Rusland

Hvordan jeg oplevede de første otte-ni måneder som fange i Frankrig.

Efter min tilfangetagelse den 10. september i Chateau Thierry forblev vi endnu nogle dage på stedet der, da det ikke var muligt at komme derfra, idet broerne over Marne var sprængt og jernbanen ude af drift; vi måtte klare os næsten uden lægelig behandling og med kun den sparsomste forplejning. Et par franske sygeplejersker kom nok en gang imellem for at se til os sårede, men de havde ingen midler, hverken af det ene eller det andet. Den ene kunne en smule tysk, men da vi bad om lidt at spise, svarede hun på noget gebrokkent tysk: »Wir haben nichts, eure kameraden haben alles mitgenommen«.

Efter en fire-fem dages forløb var jernbanen igen intakt, og vi blev læsede i kreaturvogne med lidt halm - i vores vogn var vi 42 og alle sårede. Inden toget satte sig i gang, fik vi udleveret en smule brød som fortæring på rejsen, og så kørte vi - et par døgn tror jeg nok -, men tredje dag rullede vi ind på en banegård, hvor stationsskiltet fortalte mig, at vi nu var i Bordeaux, og så vidste jeg da, hvor vi var henne, for det navn kendte jeg fra geografitimen i skoletiden derhjemme. - Skønt såret, vel endda temmelig slemt, var jeg glad og tilfreds med at være sluppet så billigt fra kampene ved fronten og endt i fangenskab; dog lidet anede jeg, at det skulle vare i fire år, ja, det drømte jeg ikke om.

Her i Bordeaux blev vi anbragt på en kaserne, der var blevet (83) omdannet til lazaret, og på vor stue lå vi 20 mand. Der kom en læge hver morgen, og når han havde tilset os, begyndte sygeplejerskerne på deres arbejde med at skifte forbindinger, rense sårene og meget mere. De arbejdede to og to sammen, en ældre og en yngre, og de havde to stuer at passe, altså 40 mand at tilse. På min stue var det oftest den ældste, der tog sig af mig. I begyndelsen så mit sår ikke så farligt ud, jeg havde jo fået kuglen igennem benet, og der var ikke andet at se end de to huller, hvor projektilet var gået ind og ud, men efter nogle dages forløb begyndte det at flyde fra såret, og da sygeplejersken tog forbindingen af og trykkede på såret, flød det ud af begge huller, der var gået betændelse i det - inde fra. Lægen og sygeplejersken undersøgte det medtagne ben, og nu gik det ikke mere uden daglig behandling. Sygeplejersken overhældte et stykke gaze med jod, hæftede det til en nål, som blev trukket gennem benet fra hul til hul. I begyndelsen stak hun kun en gang igennem og lod så den næste klat blive siddende inde i såret til dagen derpå - den skulle så rense og samtidig holde hullet åbent. Hun var så lemfældig ved denne behandling, kunne liste nålen ind og ud, så jeg næsten ikke kunne mærke det, og da det begyndte at bedres, glædede hun sig lige så meget som jeg selv.

Jeg kunne dengang ikke et eneste ord fransk, og da mit sår var lægt, fik jeg fat i en tolk for at sige hende tak. Jo, hende skyldte jeg megen påskønnelse for den gode pleje og den omsorgsfulde behandling, hun havde ydet mig og medvirket til, at jeg undgik at blive invalideret. Alt dette fik jeg sagt hende ved hjælp af ham, der kunne begge sprog, og hun var glad og synlig bevæget derover.

Her på lazarettet var kosten ganske god, men ikke alt for rigelig; vi kunne dog selv købe lidt til, og efterhånden fik vi forbindelse med dem derhjemme og fik både penge og pakker tilsendt.

Her oplevede jeg julen 1914, den første krigsjul. Franskmændene kendte ikke meget til at fejre denne fest, men vi kunne da fejre lidt, enhver for sig selv og som han ville. På vor stue fik vi et lille juletræ stillet sammen af et slags stativ, lidt grønt papir og nogle lys, og så havde en af kammeraterne - (84) jeg ved ikke, hvad han var, men studeret havde han da - lavet en slags juletale. Ja, sådan fejrede jeg den første krigsjul, langt borte fra hjemmet, i et

fremmed land og på min egen vis. Kammeraten, som jeg fortalte om før, kunne både engelsk og fransk foruden tysk naturligvis, og han agerede ikke sjældent tolk, når vi ikke kunne forstå hinanden, hvilket jo tit var tilfældet, især i den første tid.

Da vi var kommet hen på foråret i 1915, var det gået med de fleste som med mig, vi kunne udskrives, og lazarettet blev rømmet, vel nok for at give plads til andre sårede. Vi kom derefter i en større fangelejr i en lille by, der vist nok hed Blage, og her kom vi i barakker. – Jeg var endnu ikke 'erklæret for arbejdsdygtig, så jeg fordrev tiden sammen med de andre med at spille kort eller skak eller andre »nyttige« ting. Vi havde også lov og lejlighed til at trave fra den ene barak til den anden og sludre med kammeraterne. Forplejningen var nogenlunde, og nu havde alle fået forbindelsen med dem derhjemme i orden; vi nordslesvigere havde ligeledes nået at få oprettet kontakt med adskillige danske nord for Kongeåen - altså fra Danmark - fået venner, der sendte os gaver og andet godt, så vi led ingen nød.

(85) Iøvrigt har jeg ikke meget at berette fra dette lejrophold, der for resten heller ikke varede særligt længe. Kun dette, at her begyndte man at interessere sig for, hvor de forskellige fanger stammede fra i det tyske rige. Fransk mændene havde opdaget, at der af fremmede elementer foruden elsasser og polakker også måtte være danske nordslesvigere blandt os. En dag blev vi nemlig - en otte til ti stykker - kaldt sammen og blev af en tysktalende franskmand udspurgt om et og andet. Mig spurgte han bl.a. således: »Er De dansk? – Er Deres modersmål dansk? – Og Deres forældre, er de danske?« – Da jeg kunne besvare alle disse spørgsmål med et ja, blev der ikke spurgt mere, foreløbigt da.

I barakken, hvor vi blev udspurgt, var der mange tyskere til stede, og de bebrejdede bl.a. mig, at jeg havde sagt, at jeg var dansk, da de mente, at jeg lige så godt var en tysk soldat som de, men derved blev det, og mere blev der ikke sagt om den ting. – Men først på sommeren, en dag i 1915, fik vi sønderjyder ordre til at gøre os rejseklar til næste morgen, men vi fik intet at vide om rejsens endemål; vi anede dog, at det gjaldt en ekstra lejr, hvilket også slog til.

Marketenderi i Abbécourt

Mit ophold som fange i Aurillac-lejren, og ude omkring.

Vi marcherede så til banegården, og toget bragte os først til Bordeaux, derefter omstigning - østpå og sydpå - igennem smukke og storslåede landskaber. Vi var vel en snes mand, der stilede, som vi snart blev klar over, mod fangelejren Aurillac. Næste dags aften var vi der, og på banegården blev vi modtaget af en dansktalende franskmænd - ankommet til lejren blev vi budt velkommen, ligeledes på dansk.

Jeg var glad for at være nået hertil sammen med kammerater fra Nordslesvig, sammen med landsmænd, som jeg muligvis skulle arbejde med i fællesskab - forhåbentligt ved landbruget - så var krigen da slut for vort vedkommende. Dagen efter udsurgte man os, hvor vi var fra i Sønderjylland, hvilke kampe, vi havde deltaget i, inden vi blev taget til fange, og hvem der var dansksindede, da der jo også var tysksindede blandt de dansktalende fanger.

Efter otte dages hvile kom vi på arbejde, og jeg var med på (86) et hold på ti mand. Vi blev sendt ud på en gård, der lå lidt uden for byen, og ankommet dertil blev vi stillet op udenfor. Manden kom og tog imod os, og efter at han havde kigget lidt på os, udbød han: »A la soupe«. Det kan nok være, vi fik suppe, suppe med flæsk, og flæsk så fedt, at det rystede, og derefter brød med ost, dertil et glas vin - sådan levede de dernede.

Efter frokosten skulle vi så til at bestille noget, og man gav os hver en le i hånden. Vi skulle slå græs, og man ville se, om vi forstod at bruge sådant et redskab. Det gik nu ikke lige godt for os allesammen, thi mange havde aldrig haft et sådant monstrum i hænderne, men mig voldte det ikke noget besvær, da jeg havde slået græs med le, helt siden jeg var dreng. Nå, de, der ikke kunne slå græs, blev sat til noget andet arbejde. – Kosten var vel ikke sådan, som vi var vant til, men dog jævnt god, og så fik vi hver gang deres gode vin til, den var de ikke så karrig med på gården her, men de havde også altid en 4-5 store tønder liggende i kælderen, og vi fik, hvad vi kunne tåle. Der var ingen af os, der kunne sproget, så det var et tavst selskab, men det gik ganske godt alligevel - ved tegn og underlige gerninger - manden var flink, og vi gjorde, hvad vi kunne for at hjælpe ham.

Der arbejdede vi nu et stykke tid, så skulle vi skifte arbejdsplads, da der var mange, der skulle hjælpes, thi der var stor mangel på folk. Alle våbenføre mænd hos dem var indkaldt, og der var kun ældre mænd, kvinder og børn tilbage; men disse sled bravt i det. – Men altså, vi skiftede, og i hold på fem mand sammen med en vagtmand kom vi nu længere bort fra lejren. Vi blev nu også om natten på arbejdspladsen, hvor vi fik værelser at bo i, men vi har aldrig været låset inde. Vi skiftede nu hver ottende dag og flyttede rundt fra den ene arbejdsplads til den anden, og sådan gik det til hen imod jul 1915.

Om vinteren var der ikke meget at gøre ude på landet, og derfor anbragtes vi i lejren, hvor vi så også fejrede julen. Det var jo ikke som jul hjemme i Sønderjylland, men vi fik da god mad, fik en juletale - ja, som helhed blev det trods alt en god juleaften.

Et par dage efter nytår kom jeg igen på landet sammen med fire nyankomne kammerater, som jeg skulle hjælpe den første (87) tid, så de kunne finde sig til rette. Vi kom på en længere rejse, helt over i den modsatte egn, men vi var vel nok heldige. Det var til en større gård, og der var en del franske arbejdere, som var meget flinke, og så manden og konen, der var ældre mennesker; de var ualmindelig gode imod deres hjælpere. De havde ingen sønner og havde sådan set ingen pårørende med i krigen.

Også mine fire kammerater var kvikke og dygtige, og tiden gik med at grave grøfter i engene og hugge brænde til fyring. Her begyndte jeg på at lære fransk, thi vi boede sammen med familien, og manden morede sig med at gå og sludre med os fanger.

Hen på foråret blev vi igen kaldt hjem til lejren, vi skulle tage afsked med en dansk præst, som havde opholdt sig nogen tid hos os. Men vort ophold varede kun nogle få dage, så kom vi atter ud på arbejde, og denne gang var vi 20 mand, der kom til en større by, Clermont Ferrand, som lå nede i den sydlige del af Frankrig, hvor vi skulle hjælpe med at bygge sygebarakker til sårede og syge franske soldater. Vi var indkvarteret i et gammelt kloster, og barakkerne, som vi byggede på, lå i klosterhaven. Forplejningen blev leveret os fra en kaserne, og den var ret god, desuden kunne vi købe vin, sukker og andet (88) der, så vi led ingen nød. Vi arbejdede sammen med franske soldater, og de var rolige og fredelige, så der var aldrig noget i vejen mellem os. Byggearbejdet blev ledet af en bygmester og en entreprenør, der var meget flinke, og de forlangte aldrig mere af deres arbejdere, end de kunne præstere.

Da vi var færdige med byggeriet, kom vi atter ud på landet på samme måde som hidtil: Fem mand på holdet og en vagtmand. Vi flyttede atter hver ottende dag, eller hver fjorten- de, hvis man fandt det hensigtsmæssigt, så vi kom på alle kanter i kantonnementet. Sådan gik det fortsat, til julen 1916 nærmede sig, og hvor igen nogle hold, som havde været ude på arbejde, blev trukket hjem til hovedlejren for at være med ved festen. Fuglsang-Damgaard var da kommet til os, han holdt juletaalen for os, og vi sang nogle julesalmer - det blev den bedste juleaften, jeg fejrede i Frankrig. – Det var også sidste gang, jeg opholdt mig i selve lejren, resten af min krigsfangetid var jeg ude på landet.

Da højtiden var forbi, kom vi igen på arbejde, det var nu i en by, der lå i en vildsom, men storslået egn, en større by, der dog ikke havde nogen baneforbindelse, så alle forsynin- ger måtte fragtes dertil af vognmænd. Om sommeren gik det endda, men om vinteren, når vejene føg til, var det en meget vanskelig sag, og vort arbejde bestod da også i at holde vejene fri for snedriver. Når det var rigtigt uvejr, lagde veje og stier til, og vogne og slæder

- i smedien.

sad fast og føg til, hvorefter vi blev sat til at skovle dem fri. Det var tit en kold forestilling, men ud over det havde vi det prægtigt. Vi boede i et gendarmeridepot og spiste på hotel.

Da så sneperioden var forbi, kom vi ud til bønderne på landet, og efter at have skiftet sted et par gange endte vi foreløbig i en by, der hed Falgoux, som lå ved udløbet af en dal, der stødte op mod et bjergsamlepunkt med egnens højeste top på 1800 meter. Her var 30 kilometer til den nærmeste jernbanestation, og vejen dertil snoede sig gennem den smalle og dybe dal med skrænter og bjerge til begge sider.

Men her var vi velforvarede, og som allerede sagt endte vor rejse foreløbig på egnen her, hvor vi opholdt os i godt og vel halvandet år. Vi skiftede dog som altid arbejdsplads, men blev alligevel inden for byområdet. – Ejendommene var mindre (89) gårdbrug, og der var mange, der skulle hjælpes. Nu var vi fem kammerater alle opvoksede ved landbruget og derfor vant til de forskellige arbejder. Vi var enige om, at vi ville hjælpe beboerne så godt, vi kunne, og da det gik op for folkene, at vi havde denne gode vilje, og også, at vi havde forstand på sagerne, så varede det ikke længe, før der opstod det bedste forhold mellem os.

Her kom vi også enkeltvis ud på arbejde, og tit og ofte blev vi om natten, hvor vi arbejdede om dagen. Vi havde jo ellers et værelse eller et tomt rum eller hus at opholde os i om natten sammen med vagtmanden, men bevogtningen slappedes mere og mere, efterhånden som vi blev kendt med hinanden, og som måneder og år skred hen.

Her var slet intet agerbrug - efter vore begreber - de avlede nogle kartofler til deres husholdning, ligeledes lidt boghvede, som blev malet til mel, og det gav de herligste pandekager. Ud over dette var der græs og atter græs. Man havde anvendelse for hø, meget hø til kreaturerne, og man bjergede hø fra forsommeren, og til der faldt sne oppe i bjergene. I vintermånederne fik dyrene ikke andet end hø og vand; om sommeren derimod blev de drevet op i bjergene - det var en slags sæterdrift, som vi kender det fra Norge og Svejts, og der produceredes smør og (90) ost. – Men ved at komme ud blandt beboerne lærte vi dem rigtig at kende, og vi kunne nu også snakke med dem, vi kunne gøre os forståelige overfor hinanden, og det gjorde forholdet mellem dem og os endnu bedre.

Om vinteren hjalp vi til i staldene, gravede grøfter i engene og huggede brænde, thi de havde brug for en masse brændsel til deres åbne kaminer. Skønt alt i deres huse og staldene med var så ganske anderledes, end vi var vant til, og forholdene i det hele taget var såre primitive - deres levemåde med - så vænnede vi os efterhånden til det altsammen og endte næsten som halve franskmænd. Vi spiste da soupe« tre gange daglig og blev efterhånden sådan vænnet til denne spise, at vi til sidst næsten ikke kunne undvære den. Vi fik ikke smør på brødet, men ost, og deraf så meget vi ønskede. Skete det også, at vi fik frølår og snegle, så tog vi dem med, og det gled også ned. Vi kunne også selv fremtrylle en god middag som aftenspise. Om lørdagen eller søndag morgen kunne vi hos slagteren hente en god steg, og var vi selv forhindret i at opsøge ham, så fik vi vagtmanden til at besørge dette ærinde for os, ligesom han også skaffede gode kartofler, thi vi spiste jo sammen, vagtmanden og vi fem. Den ene af kammeraterne var en fortræffelig kok, der forstod at sætte vel-smagende mad på bordet. – Når vi sådan en søndag aften kunne sidde med en lækker steg, dertil en flaske god vin til os hver og en pakke cigaretter på bordet, så stod humøret højt, og det var ikke sært, når vi på denne måde levede »som Gud i Frankrig«. Tit drøftede vi, når vi sad i slige situationer, hvordan man mon levede derhjemme, og at mange nok ville misunde os, om man kunne se vort bord. En ting, som var med til at sætte kulør på tilværelsen, var

vort gode forhold til vagtmanden. Om også vi skiftede tit, så viste de sig alle at være flinke, om også vi næppe nåede at blive rigtig kendt med dem, inden de eller vi måtte flytte.

Løst og fast fra mit fangenskab.

Først fortæller jeg lidt om to vagtmænd, som var hos os i den tid i byen Falgoux, hvor vi opholdt os i halvandet år, en by, der lå ved indgangen til den lange, smalle dal, som jeg har beskrevet før.

(91) Den første af dem fik vi i efteråret 1917, og ham havde vi hele den lange vinter. Om dagen, når vi var på arbejde, så vi ikke meget til ham, thi han havde set, at vi passede vort arbejde og var vellidte af beboerne, hvorfor han lod os skøtte os selv. Men om aftenen var vi altid sammen på vort værelse, hvor vi sad og snakkede, eller også spillede vi kort med hinanden. Da han så hen på foråret skulle forflyttes, kom han hen til mig og sagde: »Ja, Jacob, her har I min afløser, og jeg tror nok, at han er en god mand. Men iøvrigt behøver I jo blot at arbejde og opføre jer, som I har gjort i den tid, jeg har været hos jer, så skal det nok gå godt. Vi må allesammen håbe på, at krigen må få en ende, så vi alle kan komme i vor gamle dont«.

Nu tænker jeg nok, at den gamle havde fortalt lidt om os til den nye vagtmand, fortalt lidt om, hvad vi var for folk og om, hvorledes vi var at omgås, og hvordan det gik til hos os. Han behandlede os endnu mere lemfældig end den tidligere, og vi fik lov til helt at skøtte os selv. Vi kunne gå frit omkring i byen og omegnen med; kun når vi skulle skifte plads, måtte vor vagtmand i aktion. – Om søndagen besøgte vi folk, som vi tidligere havde arbejdet hos, og mangan gang gav vi dem en håndsækning, når det kunne tiltrænges, og det var de meget glade for, så belønnede de os for hjælpen ved at give en bedre middag, hvad vi jo var henrykte for.

Men vi måtte jo ikke forlade byen og skulle være i vort kvarter om natten, længere rakte de frie tøjler dog trods alt ikke. Se, disse to mænd havde selv været aktive soldater og været ved fronten, var begge blevet såret ligesom mange af os. De betragtede os ikke som fjender, næppe nok som krigsfanger, nej, tværtimod, snarere som kammerater, og de gjorde begge, hvad de kunne for at gøre tilværelsen for os så behagelig som muligt.

En ældre kone, hos hvem jeg arbejdede i adskillige perioder, var enke. Hun havde en søn med i krigen, og hun var selvfølgelig bekymret for ham. – Jeg trøstede hende efter evne og prøvede på at forklare hende, at han som arbejdssoldat da måtte være mindre udsat for kugler og granater, end hvis han havde ligget i skyttegravene, men hun tog ikke mine velmente trøstende ord for gode varer og syntes åbenbart, jeg tog for let på tingene. En dag sagde hun ligeud til mig: »Ja, Jacob, du er (92) jo heldig stillet i den henseende, da du hverken har forældre eller kone og børn derhjemme. Men hvis du nu havde en gammel mor siddende hjemme i Danmark, tror du så ikke, at hun daglig ville tænke på dig med bekymret sind, også om hun vidste, at du ikke var i den største livsfare til daglig?« – Alt dette måtte jeg jo give hende ret i. Ja, hos hende havde jeg det godt, og hun gik selv med på arbejde så godt som altid. Men var vejret dårligt, så kunne vi godt sidde i kaminkrogen en hel eftermiddag og holde snak ved et glas vin. - - -

Jeg kom til *et par ældre folk*, der havde to sønner med ved fronten. Mens jeg var der, kom den ene på orlov. Et par dage efter fortalte hans mor mig, at sønnen, da han var faldet lidt til ro derhjemme, havde givet sig til at græde, thi han var kommet direkte fra skyttegravene. De havde spurgt ham, om han græd, fordi de havde en fjendtlig fange i huset, men

dertil havde han svaret: »Nej, lad ham i fred, han er måske ligeså ulykkelig som jeg«. – Nej, men sønnen havde lige forinden sin orlov været med i en storoffensiv, hvor amerikanerne havde kastet tyskerne ud af deres skyttegrave, og han havde set deres jammerfulde tilbagetog. Ved tanken om alt det frygtelige, han der var blevet vidne til, var det, at det havde vendt sig i ham, og gråden havde overmandet ham - det havde rørt ham meget. -

Og en fransk soldat havde jeg en samtale med. Han var også på orlov og stod og talte med sin søster, da jeg kom forbi deres hus. Da han så mig, råbte han: »Hej, Frits«, sådan kaldte de franske frontsoldater os, »Hej, Frits, nu ser det ikke så godt ud for tyskerne mere«, og samtidig henvendte han sig til sin søster og spurgte, om hun anede noget om, hvorvidt vi kendte noget til frontbevægelser og vidste noget om, hvordan det var fat i så henseende. Men hun svarede, at i dette var vi vist godt orienterede og vidste måske bedre besked end han, da vi læste både danske og franske aviser. – Til mig føjede han senere til: »Ja, nu jager vi tyskerne ud af landet, marcherer ind i Tyskland, og gengældelsens time slår nu for, hvad de har påført os af nød og elendighed, afsavn og ødelæggelser her i Frankrig«. – Efter at have sagt dette føjede han sagte til overfor mig: »Men jeg ønsker ikke at være med der og øve gengældelse, jeg ønsker bare, at krigen må være slut, hellere i dag end i morgen«. Vi (93) talte nu videre sammen, og han stod med sin lille pige ved hånden, så ned på hende og sagde så: » Ja, det er min lille plante«. Og han glædede sig til, at det nu snart måtte være forbi, så han kunne komme hjem til sin familie og gå i gang med den daglige dont derhjemme. –

Endnu lidt om franskmændene, og hvordan jeg lærte dem at kende. –

Der var vel nok inden første verdenskrig adskillige, - og måske er der endnu en del - der havde den opfattelse, at franskmændene ligesom andre sydlændinge var et hidsigt og dovent folkefærd, der syntes noget forfalden til druk og andre laster. Det passer ikke, for så vidt som jeg lærte dem at kende, og da slet ikke den del af befolkningen, som jeg var hos. Nej, disse var godmodige og flinke og nemme at omgås, når bare man forstod dem. Og hvad det angår, at de skulle være dovne, da var det slet ikke tilfældet for de menneskers vedkommende, som jeg levede iblandt. De forekom os næppe så forjagede, som vi tit kan være, men dovne, nej, de sled bravt i det under krigen, og som hjemme hos os i Sønderjylland var det de ældre mænd, kvinderne og børnene, der måtte klare grejerne og passe be-driften.

Hvad drikkeriet angår er det sådant, at de drikker megen vin, men de avler den jo selv, og den er god. Man bliver vænnet til den, og hverken de eller vi gik omkring og var halvfulde dagen igennem, tværtimod, den skader ikke, og man bliver vant til den; de gav af deres vin til alle måltider. Vi fik ofte en kande af deres vin til at sidde og hygge os ved, akkurat som vi herhjemme får kaffen. Jeg kan betro jer, kammerater, vi nordslesvigere, vi spyttede så sandelig ikke i glassene, når deres gode dråber blev sat på bordet. Ved et glas god vin stiger humøret et par grader, og snakken og sangene glider lettere frem over de løsnede tungebånd. -

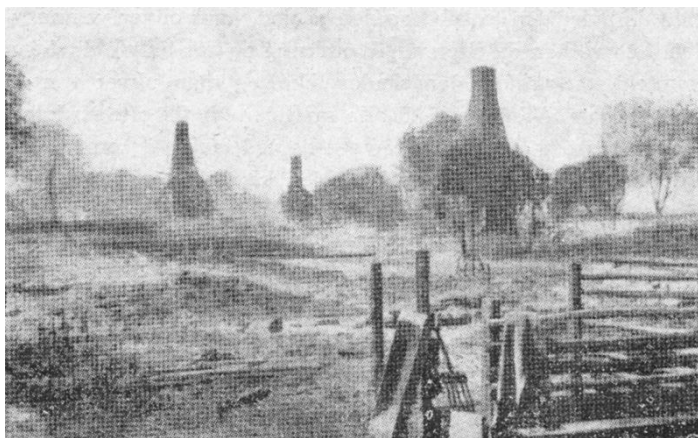
Til slut lidt om den franske soldat fra 1914-1918. Frankrig havde før den første verdenskrig en tre-årig uddannelse i aktiv soldatertjeneste og havde således en veluddannet stående hær. Hvad tapperhed og udholdenhed angik stod den fuldt på højde med den tyske. Det var jo af alle hærene den franske, som (94) tyskerne frygtede allermost, og det var derfor, de lod næsten alle deres aktive styrker - omkring 200.000 mand - oversvømme Belgien

og Nordfrankrig i et forsøg på at løbe Frankrig over ende, inden andre modstandere kunne være der til assistance. Men denne plan mislykkedes fuldstændig, ja, den franske hær formåede ved egen hjælp at standse den tyske hær fremrykning ved Marne-floden i begyndelsen af september måned i 1914, og tyskerne nåede ikke det mål, de havde sat sig, i hurtig fremmarch at okkupere Nordfrankrig fuldstændig og indtage Paris.

Senere hen i krigen kom englænderne og amerikanerne til hjælp, men det var alligevel de franske tropper, der måtte trække det tungeste læs, og det blev dem, der tilføjede den tyske hær det største nederlag, som vel nogensinde en så stor og mægtig hær har måttet lide, og Marne-slaget vil til alle tider i historien stå som den største sejr og som vendepunktet i første verdenskrig - krigen 1914-1918. -

*Jacob Hansen,
Holbøl.*

Efter stormen på Grabowa

Blækhuset

(95) Læserne vil jo nok synes, at det er en mærkelig overskrift til en krigs fortælling, og det vil jeg da også gerne indrømme, at det er.

Blækhuset har i mange år haft sin plads på mit skrivebord. Det er lavet af træ og formet som en hestefod. Hesteskoen er udført af en fransk granatring, dertil penneholderen, som er formet af to sammenloddede patronhylstre, der hviler på to patroner. – Man ser straks, at det ikke er lavet af en fuser, men af en fagmand - en smed - der ved, hvordan en hestehov

ser ud. Så er der endelig indgraveret følgende: Feldzug 1914-1915. (Dengang var der ingen, der anede, at krigen skulle vare tre og et halvt år endnu).

Nu er blækhuset efter 50 års forløb havnet i en skuffe, da træormene er begyndt at interessere sig for det, men når jeg en enkelt gang lukker skuffen op og ser på det, - ja - så går tankerne for en stund tilbage til 1915 - til Verdun - og her har I så historien:

Det var en sommerdag i juni. Vi havde ligget nogle dage i hvil i Mongiennes og skulle om aftenen gå i stilling igen, men jeg havde hele dagen gået og følt mig skidt tilpas. Og med korte mellemrum måtte jeg en tur om på »stangen« bag ved vort kvarter. – Hen mod aften skulle vort kompagni træde an, og vor »Spies« var ved at foretage gruppeinddelingerne, da jeg begyndte at blive svimmel og måtte støtte mig til min sidemand. Spies mærkede, at der var noget galt og beordrede mig på reviret, hvor det hurtigt viste sig, at jeg havde høj feber.

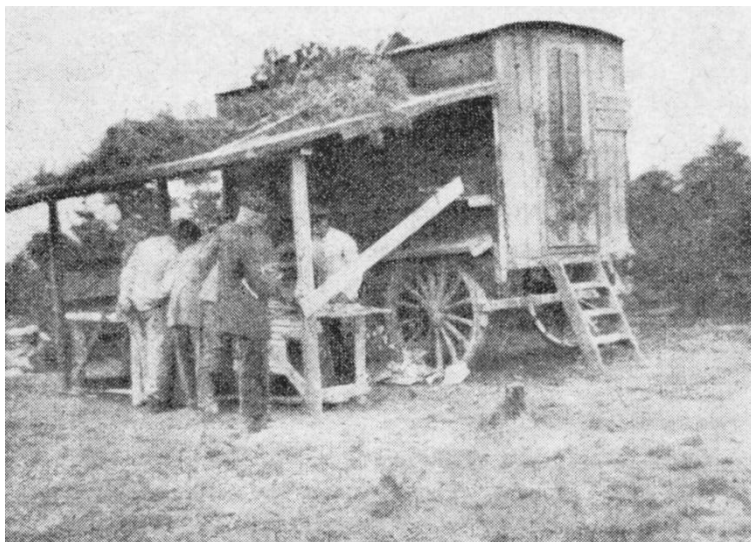
Dagen efter blev jeg flyttet til et lille lazaret, som egentlig kun var beregnet til sårede. Sygeplejeren her var ikke særlig flink, hvad jeg godt kan forstå, da det ikke var særligt spændende at løbe med bækkenet hvert øjeblik. Ved stuegangen kom (96) han da også med en bemærkning til overlægen, om jeg ikke kunne flyttes hen på et andet lazaret, og det gik lægen med til, da jeg havde alle symptomer på tyfus. – Så gik turen til Piennes, hvor der var indrettet et sygehus i en »Bergbauschule« - vistnok en skole, hvor de vordende mineingeniører var blevet uddannet. Nu var den altså blevet omlavet til tyfuslazaret, hvor jeg kom til at ligge i en dejlig stor og lys sal. Det var vel nok en forskel at komme fra det usle kvarter fra før og til dette propre lazaret, hvor også lægerne og sygeplejerskerne var meget flinke.

De første dage var nu ikke så gode, da jeg ikke måtte få andet til føden end havresim, te og tvebakker, men da jeg først var feberfri, kunne jeg få næsten alt, hvad jeg pegede på: Æg og skinke m. m. og til tider også et glas rødvin til, da det jo var krigens første år, hvor der endnu var rigeligt med alt. –

Da jeg var så rask, at jeg måtte begynde at stå lidt op, var min første gang en tur rundt i salen for at se, om der skulle være en landsmand iblandt de syge. I al den tid, jeg havde været ved fronten, havde jeg ikke hørt et dansk ord af den simple grund, at jeg var den eneste dansker i kompagniet. – På en tavle over en seng stod navnet Hans Skelgaard, og det lød da meget godt. Jeg spurgte så, om han kunne tale dansk, og han svarede da omgående: »Det vel æ da me'n, få æ e fra Blans«. På en anden afdeling lå Carl Boysen (efter krigen cykelhandler ved »Folkehjem« i Aabenraa), som jeg kendte godt hjemmefra. Desuden lå der en Warming, som vistnok var fra egnen omkring Arrild.

Her i Piennes havde jeg den bedste tid under krigen. og der var flere end mig, der fandt ud af, at her var godt at være, og der blev brugt adskillige kneb for at blive så lang tid som muligt. Ved siden af mig lå en mand, som hed Muller. Jeg havde nok lagt mærke til, at han havde en del pusleri for om aftenen, når der blev taget temperatur. Sygeplejerskerne fordelte termometrene, som vi skulle stikke ind under armhulerne. Når de så havde fjernet sig hen i den anden ende af salen, ja, så var det, at Muller fik travlt. Da jeg en aften spurgte ham om grunden til, han havde så travlt, fik jeg forklaringen: »Jo, ser du, der er vel ingen af os, der er opsat på at komme til fronten igen. Det gælder for os om at holde stillingen her (97) længst mulig, og jeg har opdaget, at man godt kan lave lidt temperatur ved at gnide på termometret. Man skal bare ikke få det for højt, så mærker lægen ikke nogle selvlavede grader«. – Men en aften må Muller alligevel have kludret i det. En »indlagt« saniteter hjalp til tider med at tage graderne. Han kiggede skiftevis på Muller og så på gradestokken og udbrød så spontant, om Muller virkelig levede endnu. Jo, det mente han da, at han gjorde. »ja,

så er dette en sensation, som lægevidenskaben vil forbavses højliggen over«, replicerede saniteteren omgående, »for mig bekendt har ingen endnu overlevet en temperatur på 44 grader«. Muller mente så, at der måtte være noget i vejen med termometret, og et andet blev fremskaffet med det resultat, at Müllers temperatur var meget normal - 37,5, og så gik den ikke længere, thi efter den dag vovede min kammerat ikke at gnide på »dyret«.

Boglade i en lejr

Piennes var en pæn, nærmest købstadmæssig by med en smuk omegn. Efterhånden, som vi kom til kræfter, måtte vi godt gå ture. Vi fire sønderjyder, der var meget sammen, benyttede os flittigt af denne tilladelse. Det var på en sådan spadseretur (98) rigtig varm sommerdag, at vi passerede en bæk, og det var alt for fristende. Fødderne var varme, og de trængte til at blive afkølede. Derfor sko og strømper af og så soppe langs i det dejlige, kølige vand - det var dejligt.

Men den pludselige afkøling kunne jeg alligevel ikke stå for, og samme aften fik jeg kuldegysninger og høj feber. Lægen var ikke glad for dette pludselige tilbagefald, og jeg blev flyttet hen i et hjørne af salen, fik et slags moskitonet over sengen som værn imod fluerne og skulle altså holde sengen. Her lå iøvrigt en lidelsesfælle mere, en Clausen fra Angel.

Så en dag kom Carl Boysen ind til mig og lagde en pakke på min seng med de ord: »Den skal du have til erindring om din ven Carl«. Da jeg åbnede pakken, viste indholdet sig at være det før omtalte blækhuis. »For ser du«, sagde Carl, »Jeg er i dag blevet udskrevet og rejser i morgen på en 14 dages orlov for derefter at komme tilbage til mit kompagni. Jeg ville jo gerne være blevet lidt længere her på dette dejlige lazaret. Og for at sige det rent ud - så har jeg altså gået og fedtet for overlægen og lavet mange smukke ting til ham derovre på værkstedet. Nu i dag blev jeg lige færdig med dette blækhuis, men da jeg nu tager herfra, synes jeg ikke, at der er nogen grund til at forære ham dette også, og så kom jeg i tanker om, at det måske ville glæde dig at modtage denne gave fra din ven Carl til erindring om

Piennes og de mange, dejlige timer, vi har tilbragt sammen her«. Jeg takkede ham mange gange for den smukke gave og bad ham, nu han tog på orlov, tage en hilsen med hjem til far og mor i Rødekro.

Efter tre måneders hospitalsophold blev jeg udskrevet og fik som de fleste, der forlod lazarettet, to ugers rekreationsorlov. Det var vel nok heldigt for mig, at jeg fik denne orlov, for da jeg kom tilbage og meldte mig på skrivestuen, fik jeg af vor feltvebel den besked, at vort kompagni var blevet indsat i Champagne-offensiven, men kun midlertidigt, og at vi snart kom tilbage i vor gamle stilling. Jeg kunne så, indtil de vendte tilbage, gøre tjeneste ved vort nabokompagni, og jeg var naturligvis henrykt for ikke at blive sendt til Champagne.

Kompagnikapel i Laucourt

Da vort kompagni kom tilbage, viste det sig, at det havde lidt store tab, og mange af mine gode kammerater var faldne. (99) Vor kompagnifører - en ritmester - var en af de første, som faldt. Det lyder måske mærkeligt, at vi ved infanteriet havde en ritmester til kompagnifører, men forholdet var jo, at nu, vi havde skyttegravskrig, var der ingen brug for kavaleriet, og så måtte en del af de beredne tropper gøre tjeneste ved infanteriet.

Under mit tre måneders lazaretophold var der herude ved fronten sket store forandringer, bl.a. opført store og solide understande, også kaldet bunkers. Og så var det vel en af de mest rolige afsnit af fronten, indtil Verdun-offensiven i februar 1916 satte ind. Vi var blandt de første, der blev indsat her. Men det helvede, som vi der oplevede, vil jeg ikke skrive om. nej, det er der andre, der har gjort. Men det her var jo heller ikke nogen beretning fra fronten, jeg ville skrive, men om de mærkelige omstændigheder, der var årsag til, at blækhuset kom i min besiddelse.

M. P. Branderup.
Rødekro.

Minder fra verdenskrigen

(100) I de første dage af august 1914 skrev min morbror fra U.S.A. til mor: Send drengen ind til mig; han skal ikke være tysk soldat. – Jeg var eneste mandlig arving på fædrene og mødrene side, så jeg måtte skrive til morbror, at jeg blev, hvor jeg var, da jeg nu - i 1914, 16 år gammel - var mors eneste forsørger; far var død i 1905. Mor fik af ulykkesforsikringen en månedlig rente på 30 Mark, og halvdelen blev fradraget, da jeg nu figurerede som hendes forsørger, så vejen syntes at ligge klar for mig, om også jeg blev nødt til at springe tysk soldat - også trods faren for at blive indkaldt under verdenskrigen.

Det sidste skete; vi havde vel ikke ventet, at krigen skulle vare over 2-3 år, og den 28. november 1916 kom jeg til 4. Garder-regiment i Berlin. Jeg havde en fin underofficer og en ligeledes meget anstændig og behagelig gefrejtter i uddannelsestiden. I januar 1917 blev vi en formation under regt. 442 og kom til Zossen, hvor vi fik en ekstra afpudsning og var nu klar til afgang til fronten først i marts, men skulle dog forinden have lov til at komme på orlov. Da de første var rede til at rejse, blev jeg kaldt ind til feltvebelen, der sad med et stort generalstabskort udbredt på bordet. »Nå, Duborg, du vil vel gerne på orlov, men det er jo sådan sin sag at sende dig af sted der højt op i nord, nær den danske grænse. Ja, fortæl mig nu, hvor du er fra deroppe, og hvor langt der er til den danske grænse«. Jeg forklarede ham, at jeg var fra Rødekro-egnen, fra Nørre Hostrup, som lå fire kilometer fra stationen, og at der var sådan ca. 45 kilometer til grænsen. »Ved du så«, fortsatte feltvebelen, »at der er adskillige, som går mod Danmark, når de får orlov? Du vil vel ikke også benytte lejligheden, når du kommer hjem?« Jeg svarede »nej, for så var jeg slet ikke først kommet her«. »Ja, das verstehe ich«, og jeg skulle da også have »Urlaub«, (101) for han forstod på mine svar, at jeg ville komme igen, og det stolede han på. »Du kan følges med gefrejtter Dagart til Hamborg og nu op på kammeret med dig og få ny uniform«. Det gik i en fart. Vi sønderjyder var vellidte ved vor troppedel. Vi kunne tale og skrive dansk, så meget vi ville, og med orlov havde jeg det meget godt hele tiden.

Den 1. april 1917 kom vi til Brie i Frankrig, og den 16. april - vistnok 2. påskedag - rykkede vi ind i St. bo Lant ved Flyres, to totalt sammenskudte byer med tusinder af rotter, af hvilke en af dem var fræk nok til at bide mig i øret, så jeg kom hjem fra stilling med sår i venstre øreflip. En 4-5 dages tid derefter kom der besked til mig, at en orlov lå og ventede på mig. Vi havde alle haft i første omgang, og da jeg havde været blandt de første, da vi begyndte med orlov, stod jeg for tur og var nu hjemme sidst i april 1917.

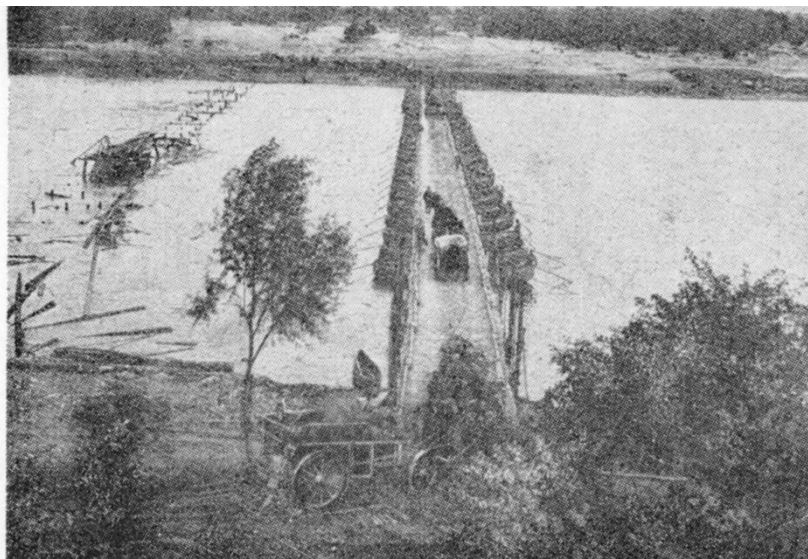
Da jeg atter kom ud til troppedelen, var den flyttet og lå nu omkring Verdun, men vi blev ved med at flytte, indtil vi kom til Brimont, en ret rolig stilling, hvor vi blev temmelig længe. Heldigvis var kampene ved Verdun ebbet ud allerede i marts, og vor opgave blev at udbygge og udbedre nu efter kampene. Ved et fort, Nogent, hvor vi også lå en tid, havde jeg en ejendommelig oplevelse. Jeg var noget ukendt med forholdene her, da jeg havde været borte i 23 dage, så længe havde min orlov varet. – Som jeg nu stod på vagtposten her, sådan mellem kl. 12 og 2, dukkede pludselig en flyver op, og den kom sejlene ca. en 50 meter over skyttegravene og krydsede over vore stillinger i 125 meters afstand. Jeg var ikkeklar over, hvad vi skulle gøre. Alt var stille, vejret var varmt, soldaterne lå og sov, og jeg gav mig så til at knalde efter den nævise fyr og gjorde mit bedste for at få ham ned. Resultatet blev dog ikke strålende, og han gled omsider og forsvandt. Men pludselig stod feltvebelen bag ved mig og spurgte, hvad det var, jeg lavede. Ja, jeg skød da efter flyveren.

Feltlazaret mellem Maas og Mosel

Kolonnen indlader proviant

Bro over Njemen

Cykle-compagni sat ind

»Du er ikke rigtig klog«, sagde han så til mig. »Kan du da ikke forstå, at han fotograferede vor stilling? Du burde have dukket dig og iøvrigt ikke plaffe løs uden på kommando«. Jeg tænkte: Tak skal du have, Strüb.

Lidt efter kom min underofficer og spurgte mig, om jeg gik frivilligt med på patrulje, men jeg svarede »nej«. Lidt efter kom (102) der to andre og til sidst min løjtnant i samme ærinde, men de fik alle samme svar. »Men du må dog have en grund for din vægring«, sagde så løjtnanten. »Det har jeg også«, replicerede jeg, for jeg har lovet min mor aldrig at gå med til noget frivilligt, men får jeg ordren, så går jeg«. »Nej, sådan må du ikke forstå det«, sagde så løjtnanten, »men vi vil gerne have pålidelige folk med på sådant noget, dette her er i orden« -, og jeg fik ro.

Efter en fjorten dages tid kom vi tilbage til vor stilling i Brimont, hvor vi blev til først i januar 1918. En dag kom der bud til mig om at melde mig på skrives tuen. Vor gamle skriver der sagde i forbifarten til mig, at jeg vist skulle have Jernkorset, hvortil jeg svarede »pjat«, og jeg kunne ikke begribe hvorfor? Så kom jeg i tanker om det med skyderiet på flyveren. Men det ville være mig ret ubehageligt at være den første blandt vor »Ersats« at få denne »udmærkelse«. Nå, jeg arriverede så til feltvebelen, og da jeg kom ind til ham, gik han mig smilende i møde og sagde: »Du vil vel gerne have jernkorset?« Jeg svarede ham, at jeg hellere ville have 14 dages orlov, og det fik jeg - 14 dage for tredje gang -, og jeg hørte ikke mere om Jernkorshistorien.

Da jeg vendte tilbage fra min orlov, var vi rykket ind i første stilling. Jeg havde været på vagt og var lige blevet afløst, og netop som jeg var i færd med at skære mig en humpel af et brød hjemmefra - klokken var 14,03 - kom der et mægtigt projektil susende lige over vore hoveder, og det ramte jorden lige bag ved os. Mit brød og to kammerater, som lå og sov, blev revet fra stedet og havnede et stykke borte. – En mægtig jordsky tårnede sig samtidig op foran os, men vi slap fra katastrofen uden noget men, så heldige var vi, omend stumperne fløj os om ørerne. Alle løb som vilde af sted derfra, vagten ville ikke ned i »Sappen« igen, der, hvor de skulle stå vagt foran det spejl, som var monteret til orientering. For en fuldræffer ville jo dække os til med jord og sand og måske gøre det af med en. Det andet skud fra en 39 cm skibskanon kom og gik ned foran os, lidt fremme, men vi tænkte: Hvad så med det tredje skud? Mon vi går fri, og hvad skal vi hitte på? Vil det havne midt imellem, hvad så med os? – Men det gik anderledes. thi det (103) tredje skud gik over i 2. stilling. Og nu kom hvert tredje minut en granat, ialt vel en 16-18 af de fæle tingester.

Henimod aften kom vor kompagnifører tilfældigt forbi mig, og han spurgte mig så, hvordan det var gået os. Så fortalte han, at i 2. stilling var en større understand med tre udgange blevet ramt af en fuldræffer, og at resultatet havde været 17 døde. Lidt efter begyndte de mindre kanoner på begge sider at bjæffe og udspy granater og shrapnels, og de blev ved de næste tre dage; vi fik ingen ro og ingen søvn, var jaget ud af stillingen, ud i nogle granathuller. Tredjedagen mente ledelsen, at franskmændene ville storme for at erobre Brimont til støtte for Reims. Jeg husker, at jeg var så træt, at jeg måtte støtte mig til bøssepiiben det meste af natten der, som nu var den fjerde - et var en streng tørn.

I september begyndte regnperioden, og den varede ved i en halv snes dage; vi var gennemvåde det meste af tiden. Da vi lå i reserven, blev det vor opgave - at slæbe materiel ud i forreste stilling, hvor der også var nok at gøre med at skovle vand ud af gravene - to timers vagt og så kun to timers søvn og så arbejde med vandet og sådan videre - det kunne jeg ikke holde til i længden, og jeg blev syg. I tre uger var jeg på sygehus i Sevingy, men jeg nåede lige at blive udskrevet til jul. Nytårsaften skulle der hejses en kulørt ballon med et

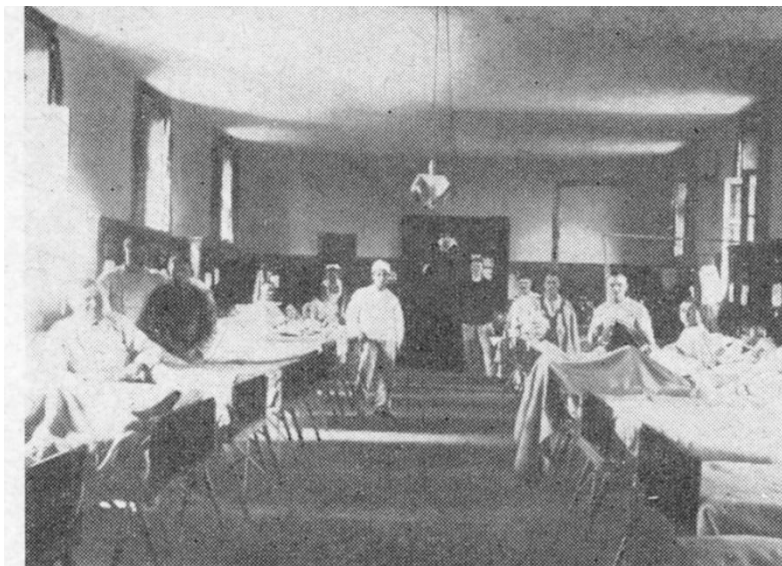
enkelt lys i halvvejs over til franskmændene. Jeg meldte mig til den mission, da der ikke var andre, der ville, og den tanke strejfede mig, om jeg skulle gå over og hilse på dem. Da jeg vendte tilbage, mærkede jeg nok, at der rugede en spændt stilhed over gemytterne, og jeg var næppe kommet ned i graven, før kompagniføreren arriverede og straks råbte: »Hvad skal jeg dog melde, Pajong?« (åbenbart underofficerens navn). »Det kan du gøre, som du vil - jeg er 44 år gammel, og nu vil jeg ikke mere«. Jeg spurgte ham senere, hvad han havde gjort, og han svarede, at han havde smidt en håndgranat op på dækningen, for nu ville han bort. Jeg prøvede at berolige ham, men han svarede: »Nej, Duborg, nu vil jeg hjem til mor«: og han gled, men fik et »Gutes Neujahr« med på vej. Det var en af vore mange, gamle underofficerer - skrædder af profession og fra Stralsund.

En dag - i en ny stilling -, hvor vi skulle grave, Carsten (104) Andersen og jeg. Vi var eneste danskere, men vi havde ingen lyst, vi støttede os til spaden og så en arbejdskolonne komme daskende. Pludselig råbte jeg - jeg havde kendt en af dem - »god dag, Lorens«. Lorens så sig om. »Smid da det tunge skidt og kom lover til os og få en gang snak«. Han smed den tunge planke og kom, lidt efter kom også Peter Thams fra Nr. Ønlev, men han blev ikke hos os, han turde ikke, han var for tro. Lorens var en tækkemands søn fra Egvad, - og vi fik da snakket en del.

To dage senere kom vi til stormtropeuddannelse nær den belgiske grænse, og sidst i marts gik det til Maubeuge, hvorfra vi om natten travede videre til St. Quentin. Her måtte vi med, og anden dagen om aftenen klokken halv syv blev jeg såret af et skud i venstre ben. Jeg var den eneste i kompagniet, der havde en trådsaks, og vi måtte klippe os igennem et 5 meter bredt bælte i trådforhugning. Under dette arbejde ramte kuglen mig, og min kammerat forbandt mig. Han forbavsedes, da han trak min støvle af, thi den var fuld af blod; det var nu bare et kødsår, og åren var allerede tør, men jeg ville dog helt tilbage, inden det blev mørkt. Franskmændene havde imens fået kig på det ituklippede tråd hul, og nu begyndte de at skyde med deres geværer, så kuglerne fløj omkring mig, mens jeg mavede mig tilbage. Jeg ville hvile mig lidt, havde skubbet hjelmen ned i nakken, da en kugle strejfede mit ene øre, mens en anden klaskede ned ved min venstre lillefinger, og til højre og venstre gik de ned hele tiden ved siden af mig, men jeg slap dog helskindet ud af fælden.

Jeg endte på lazarettet i Sedan, hvor jeg lå i 9 uger. Vendt tilbage til min troppedel forflyttedes vi til Marne, og der drejede det sig om strabadser, hvor vi måtte sulte i 5 dage. Vi fik dog vand den tredje dag, da jeg havde observeret et rør fyldt med vand. Andre opdagede smør og fedt og likør, så vi spiste og drak med mavepine som slutresultat. Herfra sendtes vi til Hogberg-slugten, der var en kilometer lang og tillige bred og lignede et månelandskab, så sprængfyldt var den med granathuller, der lå så tætsået, at vi ingen steder kunne gå to ved siden af hinanden.

Nu havde jeg ikke haft orlov til hjemmet i 13 måneder, og (105) jeg fik da hjemlov omkring den 1. oktober. – Det var nu 1918, og mor så helst, at jeg bare blev hjemme, men jeg ville ikke rende fra det de sidste dage, hvor vi mærkede, at enden var nær. Den 5. oktober var jeg hos mine kammerater. Vi var nu et flyvende korps, blev læsset i lastbiler og kørtes fra sted til sted. Det var i det hele taget en hård tid, indtil vi nåede tilbage til Guise. Her lå vi i citadellet, hvor vi i tre dage blev beskudt med gas. Den 5. november måtte vi rømme Guise, men vi måtte fragte syge ned i byen i samfulde fire timer. Lægen her sagde til os, da vi kom med de sidste: »Nu har I to muligheder, enten er I i morgen i fangenskab, eller også må I se at komme tilbage, der kommer ingen og henter jer«. Atten var vi, der vendte næsen

På lazaret i Sedan

østpå og havnede med køkkenet i en lille by øst for Guise. Her blev vi dog en hel times tid beskydt, det var et rent helvede. - -

Den 7. november skulle vi føre et fremstød mod fjenden, men det blev ikke til noget. I stedet for gik det tilbage, kun tilbage. I en gård for tre kvinder ud og ind og omkring på gårdspladsen, men vi blev beskydt fra stuevinduet, og min venstre fløjmand blev såret; alle de andre var væk. Jeg fik ham forbundet, det var et skudsår i lysken, fik ham på skulderen og slæbt ind i byen.

(106) Den 8. november kom der besked, at der var våbenro fra kl. 14,00-18,00, og at parlamentærerne var på vej fra Maubeuge for at forhandle om våbenstilstand. Vi flyttede til La Capelle. Så kom den 11. november. Markedspladsen var overfyldt med køer, som vi malkede, og samtidig ventede vi på, at der skulle blive meldt »våbenstilstand« klokken 11, som det var blevet sagt. Det skete først kl. 11,05, men vi blev beordret til at være de sidste tropper, der gik ud af Frankrig.

Vi startede straks dagen efter, den 12. november, ved middagstid på tilbagemarchen. Den 11. om eftermiddagen var 3. bataljon 442 blevet opløst, og vi fra 12. kompagni var blevet tildelt 8. kompagni, og af vort kompagni var vi syv mand til rest. Jeg var den eneste af dem, der 1. april 1917 var rykket ind i Frankrig, resten var yngre mandskab. Vi blev modtaget af feltvebelen, som sagde til mig: »Hvad har du forbrudt dig med ved 12. kompagni?« - »Det ved jeg ikke«. Han: »Det ved jeg heller ikke, men du er blevet dårligt behandlet, og jeg skal sørge for, at du får jernkorset«. Jeg svarede ham ikke. Da vi var vel ude af Frankrig og var kommet til byen St. Vith, gjaldt det altså Jernkorset, og en Hauptmann fra 1. Garderregiment delte de hersens kors ud. Der fulgte en lille sikkerhedsnål med til at hæfte apparatet fast med på uniformsfrakken. Det kunne jeg ikke komme af sted med og puttede så krammet i lommen, hvad jeg ikke skulle have gjort, for Hauptmann'en kom tilbage fra den nederste fløj og opdagede, at jeg ikke havde anbragt »hæderstegnet« på mit

»heltemodige bryst«, hvorfor jeg blev skældt drabeligt ud og blev trukket frem for fronten for at give en forklaring på min skændige opførsel, der beviste min ringeagt overfor den mig tildelte udmærkelse. – Ja, sådan endte den historie. –

Senere, da vi var kommet over Rhinen, satte vor feltvebel mig til at agere kusk for at afløse vor gamle, hæderkronede Adam fra Køl'n, som skulle hvile og ha' det godt. Det påtog jeg mig gerne; Adam og jeg var fine venner, han var en god kammerat og min ven. Vi skiltes i Berlin, hvorefter han drog til sit hjem i Køl'n, mens jeg blev afmønstret i Hülsen, hvor jeg afleverede mit køretøj. Den 17. januar blev jeg sat til at holde vagt under rigsdagsvalget - det gav 6 mark. Det var Charlottenburg (107), hvor der var ro. Det regnede hele dagen, vi blev budt på øl, kaffe og te, mens vi »stod« godt under damernes paraplyer. – Det var min sidste oplevelse ...

Den 22. januar fik jeg min afsked, men på grund af de vanskelige trafikforhold nåede jeg først Rødekro den 27. Jeg vandrede til fods de sidste fire kilometer. Ved Rhedersborg kunne jeg se mit hjem - her hvilede jeg mig lidt, for jeg var sulten og træt. Da dukkede en sang fra før frem i min hukommelse, den af Jeppe Aakjær, som vi havde sunget så tit: »Der dukker af disen min fædrenejord, med åser og agre og eng«. Jeg ville synge, men kunne ikke få en tone frem af bare bevægelse. Men tankerne gik gennem mit sind den stille morgen, og tankerne var mange, mange. – - Min bedstefar var for 68 år siden - i 1851 - gået den samme vej, han var sluppet fra kuglerne i Treårskrigen, og jeg var nu også gået ram forbi mangfoldige gange, og nu stod jeg ligeledes på fædrenejorden. Hvad var det for en kraft, der hjalp os? – Min kusine, kun 17 år gammel og eneste barn, var død hjemme julen 1917. – Som årene er gået, har vi vel fundet en mening i mange ting og i disse også lært at finde os med disse tilskikkelser.

Ja, dette var i store træk mine mange minder fra krigen, som jeg oplevede dem fra 1916 i november til januar 1919.

*Christian Duborg,
Nr. Hostrup.*

Guds hånd, skæbne eller tilfældigheder?

(108) Vi har vist alle - i hvert fald dem af os, der har været ved fronten - i krigs årene været i situationer, hvor tråden mellem liv og død har været så tynd, at man ikke har kunnet forstå, at den holdt - oplevet situationer, hvor man i yderste sjæleangst kun har kunnet bede, og hvor man bagefter har syntes, at en højere magt måtte have grebet ind og derved forskånet en for det værste - hvis man da har anset døden for at være det værste.

Sådan set var man jo altid i fare. Men der fandtes situationer, hvor faren var så overhængende. ol' hvor det rislede en koldt ned ad ryggen, så man syntes. man kunne føle døden i nakken. Det kom da an på at beherske de dirrende nerver; for dem, som det ikke lykkedes for, var det værst. -

Mange situationer vil nu efter så mange års forløb ses i et andet og mere afklaret skær, men der er nogle, man aldrig glemmer og som, når man tænker tilbage, står så tydeligt for en, som var det i går, at man oplevede dem. – Jeg vil nu forsøge at fortælle om nogle sådanne oplevelser.

I august 1916 kom jeg sammen med en del unge kammerater i 18-19 års alderen som »Ersatz« til J. F. R. 69, der lå i stilling i Champagne. Vi blev dog ikke indsat der, for da kammeraterne, der havde ligget i stillingen, skulle afløses, blev det til oprud. Vi marcherede tilbage, og rytterne ville vide, at vor division - en såkaldt flyvende division - skulle samles et eller andet sted for at blive flyttet til Østfronten, og det var vi glade for.

Da vi om aftenen ved 9-tiden - det var mørkt og et modbydeligt regnvejr - marcherede gennem en lille landsby, kom der overraskende alarmordre, så vi fik besked om at sætte geværene (109) sammen, men vi måtte ikke forlade dem, ej heller lægge bagagen fra os. Officererne holdt et kortvarigt møde - og så gik det i den silende regn og i ilmarch videre til Couchy le Chateau i nærheden af Laon. Der ventede et tog, og indladningen af vore heste og vogne, kanoner og maskingeværer samt trainet og meget mere begyndte straks. Vi blev stuvet sammen som sild i en tønne, og så kørte vi, men humøret var sunket til nulpunktet. Gennemblødt og så udsigten til at blive indsat i Somme-slaget, hvad vi allerede var klar over måtte være forestående, virkede mere end deprimerende på os.

I den tidlige morgenstund holdt toget i tåge og regntykning på en øde strækning, hvor vi i det fjerne hørte den uafbrudte rumlen fra Somme-frontens tusinder af skyts' trommeild. – Det var en uhyggelig lyd.

Efter at alt var færdigt til afmarch, gik det videre, og efter nogen tid passerede vi byen Ham, hvorpå det gik fremad mod fronten. Alle veje var proppede af vogne og biler, kanoner og train af enhver art, dertil tropper undervejs i begge retninger. For det meste måtte vi marchere ved siden af vejen på de opblødte marker.

Efter en enerverende march med fuld oppakning - d. v. s. ca. 50 kg - nåede vi sent på eftermiddagen den lille by Potte, der var meget medtaget af granatild, men der var dog huse med tomme opholdsrum, hvor vi kunne være. Der faldt kun enkelte granater hist og her, men trommeilden fra fronten var så stærk, at husene rystede, og tegltagstenene klirrede og raslede ned dag og nat forårsaget af lufttrykket. I mørket var hele horisonten et eneste glimtende ildhav fra det enorme antal skyts' mundingsild på begge sider af fronten, og larmen var frygtelig.

Ved udkanten af byen lå et slot, der var taget i brug som lazaret, men det var overfyldt, og på et areal der omkring - ca. 1/2 ha. – stod bære ved bære i lange rækker op og ned, op og ned, med gange imellem. Alt var optaget af sårede og døde, som man ikke havde kunnet bringe hjælp i rette tid - et forfærdeligt syn.

Næste dags formiddag fik vi ordre til at stille op med stormbagage; vi skulle på skansearbejde, blev der sagt til os, men det viste sig at være et påskud, der skulle forhindre nervesvækkede (110) i at stikke af. – I grupper på fire mand og i en afstand på ca. 70-100 meter blev vi sendt af sted, thi fjendtlige observatører måtte ikke få øje på os, så de kunne orientere deres artilleri.

Endnu faldt granaterne spredt, men da det blev mørkt, og vi mere og mere nærmede os fronten, blev det hele rent uhyggeligt. Hvor der var en smule dækning bag sammenstyrtede huse, buskads eller træer, stod tyske batterier godt camouflerede, og i nattens mulm og mørke opdagede man dem først, når de pludselig bjæffede løs. Vi kom også forbi et batteri

langrørsskyts, som stammer fra de største krigsskibe, og vi for sammen ved brølet, da de sendte deres dødbringende last ud i rummet.

Vi kom ind i spærreild-zonen og hastede nu af sted så hurtigt, det kunne lade sig gøre, og nu efter mørkets indtræden rykkede vi frem i række, altså mand efter mand, og det gjaldt om ikke at tabe forbindelsen med hinanden. Undervejs mødte vi nogle mænd, der var sendt ud for at føre os til bestemmelsesstedet. Afdelingen, som jeg tilhørte, fik på vejen underretning om, at vi skulle besætte stafetposterne mellem første og tredje linje, og ved midnatstid hastede vi af sted langs med en skyttegrav, da jeg sammen med tre andre fik ordre til at afløse et par mand, som vi kunne skimte i mørket, og de forsvandt også i løb i nattens mulm og mørke, så snart vi arriverede. – Granaterne eksploderede rundt om i landskabet.

De tre, vi skulle afløse, havde ventet på os med længsel, og de hastede med at komme af sted, men fik dog lige tid til at melde: »Næste post i retning til højre er bataljonsstanden, og til den anden side er der ca. 250 meter, men der ligger en død mand et stykke henne i graven, så nu ved I det«. De vidste, at vi endnu samme nat og i samme mørke skulle gøre turen mange gange og - hver gang blive nødt til at træde på underlivet af den faldne for at komme frem - det var jo ret uhyggeligt -, men væk var de, og hvor kunne jeg forstå deres hastværk, især bagefter!

Jeg vil ikke skildre dagene, vi lå der. Det var et eneste mareridt. Da regimentet efter fem dage blev afløst, var der ingen afløserer til os stafetposter, og vi blev nødt til at holde ud i endnu to dage, hvilket næsten for os føltes som en dødsdom. Var der særlig stor aktivitet - og det var der ofte -, så var der særlig (111) mange meddelelser, forespørgsler og ordrer, der skulle ekspederes videre.

Ja, det blev en ret lang indledning til mit egentlige tema; men det her skildrede kan måske give en lille forestilling om vor stilling. – Det var ved Barleux, hvis nogen af jer skulle kende egnen der.

Men nu kommer oplevelsen: Jeg var undervejs med en meddelelse til bataljonskommandanten; det var mørk nat og kraftig artilleriild, og jeg løb alt, hvad jeg kunne. Pludselig hører jeg en sælsom lyd som en susen i luften, men erfaringen manglede endnu med hensyn til at bedømme nedslagsstedet efter lyden - det kom først senere. Jeg stod i oprejst stilling, da granaten med et øredøvende brag eksploderede, og det var 2-3 meter fra mig ovenpå dækningen af skyttegraven. Jeg så skråt opefter, lige ind i det glødende, eksploderende jern. Splinter skrabede mod den øverste afrundede del af stålhelmen. Lufttrykket kastede mig omkuld, og så raslede jord- og lerkulper ned over mig. Det hele skete i løbet af sekunder. Jeg var som lamslået. Så sprang jeg som en vanvittig op og' styrtede af sted - skrækslagen - (112) hen til bataljonsunderstanden, som kun lå en 30 meter længere fremme. Med rystende ben tumlede jeg ind og fik afleveret min rapport. Jeg måtte først sunde mig, inden jeg kunne begive mig på tilbageturen, jeg havde ikke fået en skramme, men jeg var rystet til marv og ben. I tankerne sendte jeg en tak til Gud. – Var det døden, der havde været ude efter mig?

Bataljonsunderstanden var for resten den eneste understand, jeg har set i den stilling. Vi andre lå i graven, hvor vi havde lavet et mindre indhug i dens ene side for at have lidt dækning mod splinter. Denne indhugning måtte dog ikke være dyb på grund af faren for nedstyrtning af ler. En dag eksploderede en mindre granat i den modsatte væg lige over for mit hul, mens jeg var undervejs. »Nå, du har nok været heldig«, sagde kammeraterne, da jeg kom tilbage. Og det kunne vel siges, thi ellers var jeg sikkert blevet gennemhullet.

I løbegravene

Der var altid granatild og spærreild dag og nat, men styrken varierede. Når der var et eller andet i gære forude, tog kanonaden altid til i forfærdende grad. Den værste trommeild i alle krigsårene oplevede jeg på min tredje dags frontindsats. Jeg var undervejs med en rapport forud. Pludselig havde jeg på fornemmelsen, at granatnedslagene tog til, og jeg styrtede af sted for at nå den næste stafetpost. Vor skyttegrav sluttede ved en løbegrav, som fortsatte bagud og forud. På min vej skulle jeg passere chausseen St. Quentin-Amiens, og på den modsatte side var der 50 meter til næste stafetpost. Løbegraven var ikke ført igennem chausseen, så man måtte ud af graven for at komme over vejen. Granaterne eksploderede overalt, så jeg sprang som en hare i nød og nåede endelig posten, hvor kun en mand var hjemme.

Løbegraven lignede i profil et meget åbent V, men skrænterne var skudt sammen. I løbegravsvæggen havde posterne her lavet deres indhugning, hvor man lige kunne stå oprejst og være beskyttet mod splinter ved fire skråt stående jernbanesveller. Disse sluttede selvfølgelig ikke så tæt, at mine splinter ikke kunne hvisle igennem, og gennem sprækkerne kunne vi også kigge ud. Men ilden var blevet til en orkan, og jeg styrtede ind til kammeraten, der stod bag svellerne. – Hvis man forestiller sig en blank vandoverflade, der rammes af tunge vanddråber i (113) en silende regn og tænker sig målene forstørret til et landskab, dråberne til granater og vandsprøjt til eksplosioner, så har man så nogenlunde et billede af alt det, der skete, og som vi blev øjenvitner til her. – Men lyden var det værste; et inferno så grufuldt, at jeg betvivler, at nogen, som ikke selv har oplevet det, vil være i stand til at gøre sig noget begreb om det. Lyden fra de flyvende granater blander sig sammen med de uhyggelige brøl fra eksplosionerne, hvoraf store og mindre granater med umådelig kraft bliver revet fra hinanden til glødende jernstumper. Jordfontæner rejser sig, og jord og sten

klasker ned fra tyve og op til fyrre meters højde. – Jernsplinter hvisler, fløjter og synger i alle tonearter og klasker på, hvor de rammer modstand.

Nerverne dirrer på os, hjertet arbejder som tosset, lungerne går som blæsebælge, og munden står vidt åben. Gudskelov, ellers var trommehinderne blevet sprængt. Vi er helt tunge i hovedet, hvert øjeblik venter vi en fuldræffer, for tilsyneladende er der ikke en kvadratmeter, som går ram forbi. Splinter klasker ind i jord og ind i svellerne. Lufttrykket rusker i dem, så de er ved at skride. Vi klamrer os til dem, og neglene hager sig fast i træet. Vi er klar over, at hvis de vælter, så er vi færdige. – Med en djævelsk lyd og et øredøvende brag eksploderer en stor krabat lige udenfor, og jorden ryster i sin grundvold. Det er som en damphammer af uhyre dimension - o Gud, o Gud, hjælp os! – Splinter hamrer ind mod og ind i svellerne. Et mørkt tæppe spærrer for udsigten - er det dødens kappe, der stryger forbi? Nej, det er kun den mørke sky af brændt eksplosionspulver, der svider i øjnene, så tårerne løber. – To gange til får vi træffere lige uden for vor dør, synes vi, og med samme resultat.

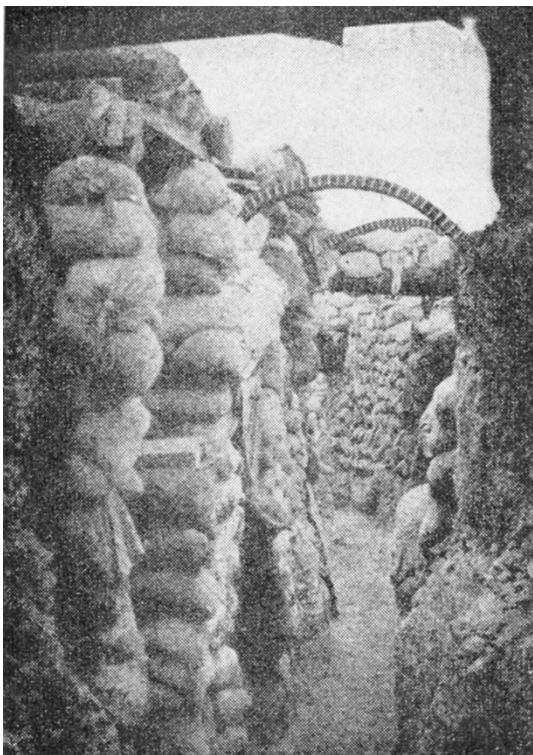
Dette er helvede, er vi allerede nået dertil? Hvormed har vi fortjent det, Gud? - det er mere, end et menneske kan tage. Vi lå midt i en spærreild, som skulle forhindre reserverne i at komme frem, og jeg vil love for, at der ikke var mindste chance for en levende sjæl at komme igennem. Vi mente, at der ikke var mange kvadratmeter, som ikke havde fået en træffer, og dog var de nærmeste 3, 4 og 6 meter fra os. – Men vi havde set ind i helvede, vi havde følt døden strække knokkelhånden ud (114) efter os, og vi havde hørt dødens le suse gennem luften - hørt hans hånatter. Hvem havde frelst os? Var det Guds hånd? -

Nu ligger vi i første linje i en forholdsvis rolig stilling i egnen ved St. Quentin. Stillingen er godt udbygget med gode understande og gode skyttegrave. Nogle batterier sender med mellemrum et par granater ud i landskabet, et maskingevær bjæffer ind imellem, og vore poster skyder et par skud. Det hele er ret hyggeligt.

Af tropper, som ligger i ro, har vi i nat fået bragt ståltråd og jernproptrækkerpæle ud i vor stilling. Det er et job, vi ofte selv har været med til, når vi har været i ro.

Næste nat er det fint vejr og dertil mørkt. Vi skal så have ståltrådsforhindringerne foran vores linje udbedret og forforstærket, så eventuelle patruljer - på uvelkomne besøg - ikke kan slippe igennem.

Går der lyskegle r til vejrs, så kaster vi os ned og ligger stille, indtil de venlige lamper slukker sig selv. Vore egne poster sender ingen op, for de ved nok, at vi er ude på arbejde. – Et batteri sender pludseligt et par granater herover, men de ligger meget spredt, og vi tager ingen større notits af dem og arbejder videre. Men så kommer en større krabat, der eksploderer ca. 75-80 meter fra os, og vi dukker os. Jeg står med et ben på randen af et gammelt granatkrater og det andet ben lidt nede i det. Jeg hører lige en hvislen, så en fløjtone, og får i samme øjeblik et rasende slag ovenover hoftebenet, så jeg slår en saltomortale og lander nede i granatkrateret. I første øjeblik føler jeg mig fuldstændig lammet, men hjernen fungerer, mærker jeg, og »nu er du færdig«. For med den kraft - og så stedet, hvor genstanden traf - må den være gået ind i underlivet og have revet organer i stykker, ræsonerer jeg i underbevidstheden. – Jeg har ikke bevæget en muskel og venter en sviende smerte, men der er kun tunge, udefinerbare smerter i siden. Jeg forsøger nu at bevæge den ene arm, og det går, jeg fører den op i siden og venter et stort sår og at få blod på hånden, men hånden er fuldstændig tør, og der er intet hul i jakken.

Stilling i Champagne - Holstenborg

Imens er de nærmeste kammerater blevet opmærksomme på min forsvinden, og de springer til, får mig under armen og slæbt tilbage til skyttegraven og halet ned i understanden - mit (115) venstre ben slæber efter mig under denne manøvre, jeg kan ikke støtte på det. Man river tøjet af mig, og det viser sig, at der ikke er en skramme, men et område på en hånds størrelse er ophovnet og fuldstændig blodunderløbet. Det skulle senere blive kulsort og efter længere tids forløb både grønt og gult.

Sygepasseren mente, at det ville gå over af sig selv, og det gjorde det også, men sikken pine, når jeg skulle gå. Musklerne ville ikke makke ret, og jeg måtte hver gang bide tænderne sammen, når jeg ville i gang. Der gik mange uger, hvor jeg med magt måtte trække benet med, og jeg gik, som om jeg havde træben. – Men efter to måneders forløb var jeg all right igen. Jeg slap i nogle dage for vagttjeneste, det var det hele, og ud over det blev der ikke taget noget hensyn til mig og mit tilfælde.

Men jeg var nysgerrig efter at hitte genstanden, som havde lavet ravagen Den nat, før vi blev afløst, kravlede jeg ud af skyttegraven og hen til stedet, hvor jeg havde stået, for jeg vidste nøjagtigt, hvor det var, og jeg fandt splinten med det samme. Det var et stykke jern, ca. 12 cm langt og 5 cm bredt på den ene side. derimod tilspidset på den anden. Den ene side og kanterne af splinten bestod kun af knivskarpe spidser, medens den anden var den blanke og ganske let buede yderside af en stor granat. Ingen af de knivskarpe spidser ved kanterne ragede ud over den blanke side. Med den enorme kraft havde jernet uden den mindste roterende bevægelse ramt mig med netop hele den blanke side. – Den mulighed at slippe sådan fra det var lige så usandsynlig heldig som at vinde det store lod i lotteriet, kun

en millimeters ændring i stillingen kunne have været nok til at dræbe. Det var så usandsynligt et held, at det grænsede til underet. – Hvem havde her reddet mig? Var det skæbnen?

I august 1918 ligger jeg med et svært maskingevær i et støttepunkt, som hedder »Spinne«, på et bakkedrag i nærheden af Petit Quincy i egnen ved Douai. Det er en vidunderlig lun sommerdag, og vi nyder den herligste udsigt over et bakkerigt landskab - helt ud til forreste linje. – Vor stilling var en kort skyttegrav med en forhøjning til vagtposten, hvor maskingeværet var anbragt i stilling - og to brystværn, hvor graven fortsatte (116) i en bue. I hjørnet, hvor det ene brystværn begyndte, var der en god understand, ca. 6-7 meter dyb.

Vi var tre, der sad og soled os og sludrede med vagtposten. Højt oppe i luften kredsede nogle flyvemaskiner, ven eller fjende - hvem kunne afgøre det? – Men at det var fjendtlige observationsfly, der havde opdaget os, det skulle vi snart få at mærke, thi nu begyndte et batteri at beskyde os, og et par granater eksploderede i vor nærhed .... Så hørte vi pludselig, inden vi havde fået tid til at søge dækning, en susen i luften, og det var en lyd, vi nu kendte godt, da et års erfaring havde gjort os lydhøre. Vi vidste instinktivt, at fyren kom lige imod os. Vagtposten sprang ned i skyttegraven, to af mine skytter nåede indgangen til understanden og ramlede ned ad trappen, og jeg nåede lige inden for højre side af indgangen, da krabaten (117) eksploderede med et øredøvende brag. Et dødens blæsevejr sendte nu en lavine af jern og jord og sten ind gennem åbningen, til understanden og lige forbi mig, mens jeg tilfældigvis stod i højre side og i en slags død vinkel.

Havde granatens indflyvningsvinkel været 10-15 centimeter lavere, var fyren kreperet lige over for dækningen, indfaldskurven og retningen var en sådan, at rundingen af brystværnet gaven død vinkel, og den nåede så langt ind i graven, at ladningen kun lige gik ind og dermed ikke ned i understanden.

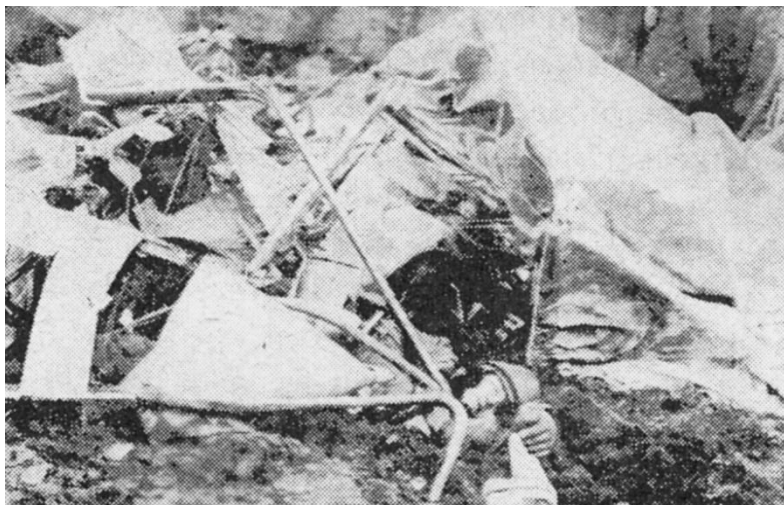
Vi var dybt rystede og sank ligblege ned på trappen, sad med foldede hænder, stirrede på hinanden uden at mæle et ord. – Ja, kanoneren på den anden side havde sigtet godt, og at vi endnu var i live, var bestemt ikke hans skyld.

I oktober 1918 havde jeg endnu en oplevelse, hvor livet som før antydet kun hang i en tynd tråd. Jeg har i en tidligere årbog skrevet en lille artikel om slaget ved Wassigny, hvorfor jeg kun i korthed vil berøre episoden, men jeg synes, at den hører med i rækken af oplevelser, som jeg her prøver at fortælle i uddrag.

Jeg lå med to svære maskingeværer og en afdeling infanterister til beskyttelse i første linje ved Wassigny. Vi var klar over, at krigen måtte ende med et nederlag for Tyskland, da (118) overlegenheden af mandskab og materiel hos vore modstandere var overvældende, mens vi ingen reserver havde til rådighed.

Tidligt en morgen, den 18. oktober 1918, lod et enormt opbud af artilleri med et slag en voldsom trommeild rase ned over vore stillinger. Dette inferno varede ca. en time; derefter flyttede »ildvalsen« efter en times tid længere tilbage, og hos os eksploderede blot tågegranater, og det varede ikke længe, før hele landskabet omkring os var dækket til af en 'tæt tåge. Jeg fik melding om, at tanks var brudt igennem både til højre og venstre, men at give ordre til tilbagerækning var umuligt, da jeg på grund af tågen ikke kunne se, hvad situationen bød på, og jeg alt for let kunne bringe flankerne i fare. Selv havde jeg overtaget betjeningen af det ene maskingevær, og med det var det muligt at bestryge hele forterrænet.

Pludselig hører jeg en skrålen til højre og ser i et glimt fire englændere spanke oven på dækningen med gevær under armen og løbene pegende på soldaterne i graven - men iøvrigt fortaber snart alt sig i tågen - men soldaterne smider dog alt og løfter armene. Jeg reagerer imidlertid i en brøkdel af et sekund. Om det var tanken om endnu en uge før krigs slut at

Nedskudt engelsk flyver under slaget ved Somme

komme i fangenskab eller angsten for at blive skudt - de havde jo set mig skyde -, skal jeg ikke kunne afgøre med bestemthed, men hjernen registrerer instinktiv, og man handler i selvsamme øjeblik: Jeg står jo på den forhøjede afsats, drejer mig omkring, og i et kraftspring er jeg uden for dækningen på modsat side og løber, løber som om djævelen var i hælene på mig. Efter nogle få skridt er jeg opslugt af tågen og ingen direkte synlig skydeskive mere.

Englænderne blev ved denne pludselige og uventede manøvre overrumplede, hævdede nok løbene og skød fra hoften, dog uden at ramme. Projektilerne hvædede forbi mig og over hovedet på mig og til begge sider. Maskinpistoler havde man gudskelov ikke dengang.

Forresten viste det sig senere, at jeg var den eneste fra regimentets forreste linje, der nåede frelst tilbage. Jeg blev kaldt til regimentskommandøren for at aflægge beretning. »Na, mein Sohn«, sagde denne, »da hast du mal Schwein gehabt«.

På tilbagemturen blev jeg ramt i siden af en granatsplint, men (119) den blev siddende i skjorten og brændte kun skindet efter at have slået en kraftig metalknap midt over og var gået igennem både jakke og bukser. – To gange havde min skytshelgen bevaret mig denne dag. Var det så Guds hånd eller skæbnen eller rene tilfældigheder? -

Efter alt, hvad jeg har oplevet, ikke kun under krigen, men også siden i alle de år, der er gået, er det vanskeligt for mig at tro på, at Gud skulle have noget med små menneskeskæbner at gøre. Det ville være blasfemi at tro på, at vi - netop vi - med Guds hjælp slap med livet i behold, hvor så mange, gode kammerater - mange med et stort ansvar og med de bedste forudsætninger for at kunne øve en indsats for menneskers ve og vel - skulle dø. – Se, hvordan livet arter sig: Krige, ulykker og sygdom ruinerer daglig mange menneskers liv. Brutalitet og herskesyge, hensynsløshed og egoisme har mestendels større mulighed for at gøre sig gældende her i livet fremfor klogskab og tolerance og idealisme. – Der er mange dygtige mennesker, som ofte bliver slået ud af tilfældigheder. Mange må stadig kæmpe for det daglige brød, og andre får det uden særlige anstrengelser. Begyndelsen til tilfældighe-

derne ligger allerede i sammensætningen af kromosomerne ved begyndelsens morgen og danner arvelige anlæg, inden livet endnu er begyndt.

At der er en magt, der med - for os - uforståelige love styrer universet, det er uomtvisteligt, og lad os kalde den Gud. Vi mennesker er tilbøjelige til at tage os selv alt for højtideligt, thi i det store og hele er vi en bagatel, det lærte vi bedst under krigen, og menneskelivet er fortsat afhængig af tilfældigheder - det er vor skæbne. -

*Mathias Møller,
Sønderborg.*

Oplevelser fra verdenskrigens sidste år

(120) Den 2. august 1914 skulle jeg stille i Flensborg, og allerede den 10. august var jeg ved fronten, hvor jeg deltog i felttoget gennem Belgien og var med ved frem- og tilbagetog i Frankrig, derefter var jeg to og en halv måned i Rusland og fik endelig efter 15 måneders krigsdeltagelse min første hjemorlov. Det havde altså været småt med orlov i de første krigs år, men nu i 1917 blev det til hele tre gange i løbet af et halvt år, nemlig arbejdsorlov tre uger i maj, det samme tre uger i oktober og endelig - da min far døde den 8. november - seks dage fri fra den 13. til den 19. oktober for at kunne være med ved begravelsen, hvor jeg dog først nåede hjem, da ligfølget lige skulle sætte sig i bevægelse til Hanved kirkegård.

Den 18. november skulle jeg så af sted igen til fronten, men da vi nåede Neumünster, hed det: »Alle Urlauber nach der Westfront aussteigen!« Vi blev ført hen til kasernen, hvor vi fik vort orlovspas påstemplet med ordene: 10 Tage verlängert - og vi kunne så rejse hjem igen. Der var sket det, at Rusland havde måttet slutte fred, og alle jernbaner var overbebyggede med at flytte soldater og føre transporter fra Østfronten til Vestfronten.

Mor hentede mig på Flensborg banegård om natten, og vi vandrede til fods hjem. Min søster fra Lunderskov, der havde været hjemme til begravelsen, kunne fortælle, at Amerika havde sendt soldater i massevis til Frankrig, og jeg var nu klar over, at de udsultede og krigstrætte tyske armeer ikke kunne klare sig mod de friske derovre fra, og det fik vi også at mærke på hele fronten i det følgende år, i 1918.

I marts 1918 skulle så den sidste storoffensiv - det såkaldte (121) kejserslag - indledes, hvor alt disponibelt mandskab og materiel ville blive indsat. Vort batteri blev indladet på jernbanestationen Etaule om aftenen den 6. marts, men da vi nåede frem, fik vi flyveralarm, idet ca. 100 amerikanske dobbeltdækkere var over os og kastede bomber på højovnsanlæggene ved Ykingen og Diedenhofen. Vi blev forsinkede og måtte have lys på ved indlæsningen, og da jeg i skyndingen ville skubbe en vogn frem, mistede jeg fodfæstet i den plørede jord og styrtede ned på en jernbaneskinne. Herved fik jeg kvæstet brystkassen og brækket tre ribben; det resulterede i en lungeblødning. Den nat led jeg meget under transporten og var nær blevet kvalt, da jeg ikke kunne få de store klumper blod op. Om morgenen blev jeg indlagt på et lazaret i en belgisk by, som hed Arlon, nær den luxem-

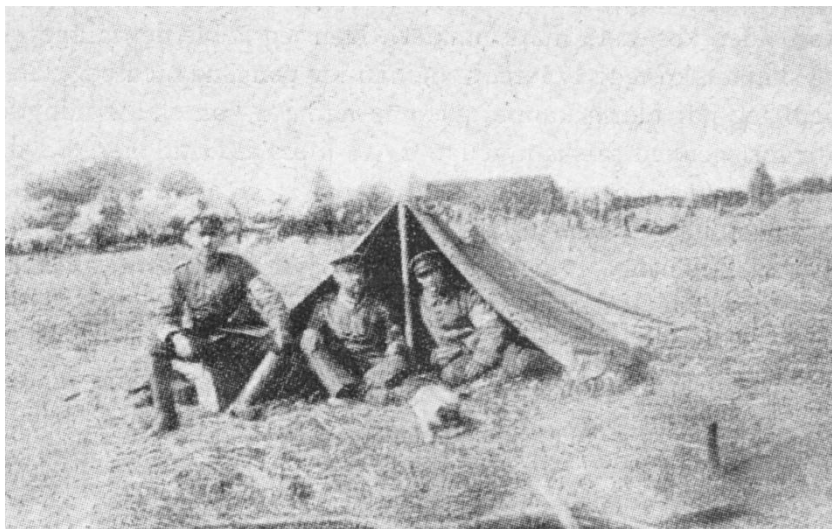
bourgske grænse. Jeg kom straks under behandling, og overlæge Kroll - en bayrisk jøde - sagde: »Da können Sie von Glück reden«, for havde jeg ikke fået de klumper blod op og ud af den kvæstede lunge, var jeg blevet kvalt. Her lå jeg i 9 uger. Ved en undersøgelse spurgte lægen mig, om jeg aldrig havde været reklameret hjem. Da jeg benægtede dette, sagde han, at de hjemmefra skulle indsende en ansøgning gennem »Kriegswirtschaftsstelle«, så ville han skrive mig G. V. i 6 måneder, og det lykkedes også. Den 6. juli fik jeg arbejdsorlov, den 4. juli indgik min ansøgning, den 5. juli blev jeg så udskrevet fra lazarettet i Arlon, og så gled jeg hjemad den 6., og dermed var krigen forbi for mit vedkommende.

Under mit ophold på lazarettet i Arlon havde jeg det godt, kom snart ud af sengen og fik lov til at hjælpe til med meget og meget. Jeg lå på stue 9, hvor der var 34 sengepladser. Den 20. marts blev hele lazarettet rømmet for at skaffe plads til de hårdtsårede fra kejserslaget, og jeg blev alene tilbage på min stue. Den næste dag var stuen fuldt belagt, og det var uhyggeligt for mig, - der havde det godt, at ligge og høre på al den stønnen og klagen. Derfor stod jeg op midt om natten og gik rundt for at hjælpe de stakkels sårede lidt til rette. Men det ville oversygeplejersken helst være fri for - som hun sagde: »De sårede kan let blive forkælede, og så gør hjælp kun ondt værre«, og der var vist noget om det. - Overlæge Kroll opererede ca. 30 hver dag og forbandt ved hjælp af sine assistenter mange flere. (122) Han kom mangan gang i sin blodige kittel ned i køkkenet og forlangte en cognac eller to - og ofte hørte man ham brøle fra operationsstuen: »Schwester, einen Tupfer«. Han var dygtig og gjorde et godt arbejde.

På et krigslazaret. der er belagt med 3-400 hårdtsårede, opstår der mange problemer, og man oplever mange menneskeskæbner. På tredje etage fandtes der to sale, hvor de dødsdømte, der mødte med en rød plakat om halsen, blev anbragt, og det for ikke at vende tilbage igen; de døde af sårfeber eller stivkrampe. Jeg gik ofte derop' om aftenen, snakkede med dem og bragte dem, hvad de ønskede. Oversygeplejersken plejede gerne at sige om mig: »Nun kommt Professor Meyer«. Det var sørgeligt at omgås disse dødsdømte mennesker, og jeg var glad og taknemmelig, da jeg kunne dampe af sted hjemad -

Efter hjemkomsten var jeg tre gange til undersøgelse hos overlægen i Flensborg, og skønt jeg intet fejlede, havde jeg naturligvis altid smerter; jeg var nu klar over, at krigen snart måtte være forbi, og til fronten skulle de ikke få mig ud mere, så hellere over grænsen. Da jeg var på orlov i oktober 1917, fik jeg tilbudt at komme til Danmark. Min far lå meget syg på sygehuset i Gram, men vi fra Nordslesvig måtte ikke komme så langt, ikke længere end til Vojens. Jeg kom alligevel til Gram, thi amtsforstander Hinrich Schmidt, Harrislee, udstedte et civilpas til mig og et bevis på, at jeg var på arbejdsorlov. I Gram havde de en vagtmand fra Schlesien i kvarter, og han kaldte mig ind til sig og sagde til mig: »Willst du nach drüben? « - og jeg skulle blot den nat mellem kl. 2 og 4 være ved Lintrup, så skulle han nok sørge for resten. Men jeg sagde dengang: Nej, tak - for jeg var bange for, at tyskerne ville hævne sig på mor og beslaglægge vor ejendom.

Men nu var jeg altså hjemme igen efter fire års deltagelse i krigen. Ak, hvor forandret! Da jeg drog ud, var der velstand og arbejdslyst - nu fattigdom og nød de fleste steder, undtagen hos patrioterne, der bl.a. havde dyrket kålroer til soldaterføde og slagtet kreaturer i smug; det var noget, der gav penge i skuffen. - Da jeg kom hjem, var mit værktøj fra smedjen gået fløjten, og jeg kunne hente det rundt omkring i byen. Det regnede ned, for taget var utæt - blæsebælgen rådnet op o. s. v. (123) Det var næsten som at begynde forfra igen, og det var strengt - men efterhånden gled det, det hele trak sig i lave igen -

Lejrplads i Kamionka i Russisk-Polen.

I Frøslev var krosalen belagt med russiske krigsfanger, der arbejdede hos bønderne. Vagtmanden var en lothringer og hed Salzmann. Han var en lille forhutlet person, der havde studeret i Paris og var blevet for klog. Han spurgte krokonen, om han kunne udtale sig frit til mig, bl.a. om de forhadte prøjserne, og da han fik dette tilfulde bekræftet af hende, kom han tit over i smedjen for at snakke med mig, og han udtalte sig altid meget drastigt. Jeg husker, at han en dag sagde om prøjserne: »Dem Preuss kann man alles nehmen, bloss seine grosse Schnauze nicht! Sitzt er in der Helle, dann ruft er verflucht noch Hurra«,

Jeg måtte arbejde hårdt om sommeren 1918 for at få min smedje og mit værktøj i orden og få min gæld betalt. Mor havde måttet låne 1000 mark for at skaffe mad til sig og børnene. Vi havde måttet opleve, at naboskab og hjælpsomhed kunne ødelægges, når det gjaldt økonomiske fordele og let tjente penge. Ved fars begravelse den 15. november havde mor ingen mad til at beværte den nærmeste familie med, og det var hun meget ked af. Jeg gik så ind til min »gode nabo« og spurgte, om han (124) ville sælge os en skinke. »Den bliver dyr, meget dyr«, sagde han, »den koster 15 mark pundet«. Men jeg købte den alligevel, og skinken kostede 175 mark, og han tog pengene med begærlighed. Jeg har aldrig kunnet glemme ham, at han skulle udnytte vor forlegenhed så skammeligt, da vi ellers altid tidligere havde haft et godt naboskab.

Nabokonen til venstre kom ofte til mor og fortalte om sine nye og flotte møbler og skilte med dyre smykker - alt købt for de mange penge, de havde tjent ved deres hyppige smugslagtninger.

Mors breve var altid så bedrøvelige, når hun havde måttet høre på alt det storpraleri. – Men alle de penge, som de havde tjent på andres nød, gik tabt ved inflationen, så der er alligevel nogen retfærdighed til.

Så kom den 10. november 1918. Jeg havde fået at vide af Salzmann, at marinen i Kiel havde lavet oprør, og jeg gik så over på kroen og ringede til Gustav Groos i Viktoriegade, om der var noget i gære i Flensborg. Han fortalte, at marinen lige var marcheret forbi med

den røde fane foran, men i samme øjeblik blev der fra centralen råbt: »Schluss«, men jeg havde hørt nok, og der blev glæde over hele linjen - på nær hos patrioterne, thi for deres skyld kunne myrderierne godt have fortsat et stykke tid endnu.

Men kejseren var flygtet! – Den nye ledelse i Tyskland måtte gå med til at få en hurtig afslutning på krigen. – Hele verden åndede lettet op. – De fire onde år var forbi.

*Johan Meyer,
Frøslev.*

En fornøjelig rejse

(125) Under de store tilbageslagskampe, der begyndte i juli og fortsatte til våbenstilstanden i 1918, blev vort regiment R. L. R. 261 indsat i Somme-distriktet. Under en fægtning ved byen Roye blev jeg den 20. august ret alvorlig såret i venstre ben. Hjælpeløs lå jeg til den 23., da en fransk sanitetskolonne samlede mig op og førte mig til et feltlazaret, hvor jeg blev behandlet og efter et par uger sendt videre pr. lazarettog til »Hospital complementaire« i Treguier, en lille by på den yderste kyst af Bretagne. I klart vejr kunne man se over til de engelske øer, Jersey m. m.

Hospitalet var indrettet i et gammelt kloster, og det blev lidt efter lidt tømt for franske sårede, undtagen et par tårnværelser, der var infirmeri for en amerikansk flyveeskadrille. Hvis læge fungerede som reservelæge for hele hospitalet. I stedet fyldtes det med tyske krigsfanger - da lazaretet var på højeste belægning, var der ca. to hundrede.

Klimaet her ved atlantehavskysten var uædvanligt mildt, bortset fra en hel del tåge. Da der en vintermorgen lå et tyndt lag sne, var det en hel sensation; her var voksne, som aldrig havde set sne. For de oppegående og for vagtmandskabet var der indrettet et vaskerum på en åben veranda, men der var ikke tale om frost, så hverken vandrør eller vandhaner var på nogen måde sikrede mod kulden. Sneen var også smeltet igen efter et par timers forløb.

Her var jeg fra september 1918 til i marts 1919, da hospitalet blev rømmet og nedlagt. Efter at mit sår så nogenlunde - var lægt, fungerede jeg som tolk for de elskelige nonner, der stod for sygeplejen, samt også for overlægen ved stuegangen.

Da mine papirer udviste, at jeg i det civile liv var seminarist, nød jeg i den anledning en vis bevågenhed hos de gamle damer, (126) da en sådan på fransk er en studerende på en præstesko. For ikke at sejle under falsk flag oplyste jeg dem om, at jeg ikke var præstaspirant og forøvrigt også var protestant. Det sidste var noget af det værste, de vidste, og med en rivende veltalenhed forklarede de mig det aldeles forkastelige i dette forhold. Det var dem aldeles ubegribeligt, at der fandtes mennesker, der ikke var katolikker, og aldeles ufatteligt, at jeg ikke var det. – Da de havde sundet sig til næste dag, var vort gode forhold genoprettet, jeg blev nærmest moderligt beskyttet, og jeg omgikkes dem med ærbødig høflighed. At det kunne give kontant udslag i form af en pakke tobak eller nogle vindruer eller

På feltlazaret

anden frugt nu og da, var meget kærkomment, og navnlig en af dem, Ma mere Josepha, som jeg underviste i tysk, viste mig megen velvilje.

Alt på hospitalet, såsom lægebehandlingen, plejen og forplejningen, var upåklagelig. Vi mærkede intet til had eller forfølgelse fra personalets side. Kun de ganske få gange, da vi kom i berøring med den stedlige befolkning, og navnlig den 11. november, kogte deres patriotiske følelser over, og vi mærkede kulde og afstandtagen samt generedes af tilråb og trusler af de ellers meget rolige beboere.

Her i Treguier oplevede jeg så den 11. november den lokale befolknings overstrømmende jubel over, at den grusomme krig nu endelig havde fået ende. Vi, de tyske krigsfanger på lazarettet, deltog ganske vist ikke i glæden, men var lykkelige over, at tiden nu var inde til, at vi skulle hjem. Vi regnede med at være hjemme i løbet af nogle uger og drømte ikke om, at der for mit vedkommende endnu skulle hengå 3/4 år og for mange andre den dobbelte tid. Da overlægen, monsieur le Gueue, dagen efter stak mig en avis, der indeholdt våbenstilstandsbetingelserne, var det for mig et chok at læse, at de tyske krigsfanger skulle blive i Frankrig på ubestemt tid som garanter for opfyldelsen af betingelserne, medens de allierede fanger i Tyskland ufortøvet skulle hjemsendes. Den lammende tavshed og indestængte harme, der bredte sig, da jeg oversatte dette for mine kammerater, og den skuffelse, der var at læse i deres øjne, kan jeg føle endnu.

Vi var rystende ligeglade med, om Rhinlandet skulle (127) besættes, om flåden skulle udleveres, om milliarder skulle betales; *men* vi skulle ikke hjem!

Nogle uger senere blev vort vagtmandskab afløst af soldater, der var kommet hjem fra tyske fangelejre. Vi havde regnet med den helt store chikane fra deres side, men blev glædeligt overrasket over deres optræden - til at begynde med kølig og korrekt, efter nogen tid kammeratligt. De vidste, hvordan vi havde det, hvad vi tænkte og følte og længtes efter.

I løbet af februar og marts 1919 blev hospitalet opløst og vi krigsfanger sendt ud på oprydningsarbejde ved den nu stille frontlinje. Her kom jeg til et krigsfangekompagni, der

stod under en tysk feltvebel, som hed Georgi, i det civile liv var han lærer i Sachsen. Jeg blev tildelt afdelingen, der var på 4-500 mand, som tolk. Kompagniet var delt i fire delinger med en sergent som leder, der var ansvarlig for god orden. Der var aldrig noget i vejen; det var disciplinerede soldater, og de småting, der kunne være, ordnede vi selv uden at blande vagten i det.

Vi lå i den franske etape over for Le Cateau, og vort kvarter varen ret stor lystgård, der havde tilhørt en østrigsk industrimand (128) og som følge deraf var blevet beslaglagt ved krigens begyndelse. Bygningerne var ret velholdte; det så ud til, at de havde været benyttet af en eller anden stab. Gården havde været drevet med fåreavl i den store stil, en del fjerkræ og var ellers benyttet til jagt. Den lå kønt på en bakke i det ellers flade terræn. I et mindre hus ved indkørselen, åbenbart forvalterboligen, var der kontor, vagtstue og kvarter for vagtmandskabet. Vi var indkvarteret i stuehuset, nogle ladebygninger og et par barakker. Nedenfor den skovlignende park var der nogle fiskedamme, hvor vi badede i vor fritid.

Arbejdet bestod i oprydning af reserve- og artilleristillinger. I selve frontlinjen var man ikke begyndt endnu på grund af mine fare og ueksploderede granater. Arbejdstempoet kunne ikke overanstrenge nogen. Det var i allerhøjeste grad, hvad man på nutidssprog betegner som slow motion. Bevogtningsmandskabet var ligeglad og vi det samme. Når der en sjælden gang kom en højere officer, blev det meddelt i forvejen, og for en kort tid blev arbejdstempoet sat et par grader op, men når han var taget af sted, tog vi et længere hvil.

Den største del af styrken var beskæftiget med jævning af skyttegravene og bortrydning af pigtrådshegn. Jertrådene blev klippet over i passende længder, stampet sammen i pakker og med jernkroge slæbt til en oplagringsplads. Et mindre hold af fagfolk demonterede de granater, blindgængere, som vi fandt en del af. Det var folk, der forstod deres kram - i alt fald skete der ikke noget uheld i den tid, jeg var der. Granaterne blev båret sammen i et granathul og lagt i stabler, øverst et par gasgranater, og efter arbejdstid blev det hele sprængt af minører; gassen slyngedes derved højt op og blev nu så fin delt, at den ikke frembød nogen fare.

Vi fik i forbindelse med gasgranaterne en episode, idet en af vore kammerater fik et grimt og væskende sår på benet, sandsynligvis fremkaldt af noget væske, der var sivet ud af en gasgranat. Da såret bredte sig, blev han indlagt på hospital, og der opstod omgående et rygte om, at han havde fået benet amputeret. Det var et af den slags rygter, der i soldatersproget betegnes med udtrykket: »Sch ... parole«, der ikke egner sig til at (129) komme på tryk. Det viste sig håbløst at gendrive og standse rygtet.

Men det havde til følge, at vor granatafdeling nægtede at flytte gasgranaterne, medmindre de fik udleveret arbejdshandsker til dette brug. Da der blev kommanderet afgang til arbejde, blev delingen stående. Der blev stor opstandelse, chefen blev tilkaldt - stort forhør - chefen afleverede en mægtig skylle, som man var ligeglad med, da man ikke forstod noget af det. Omsider lykkedes det for Georgi at tale folkene tilrette. Han og jeg blev gjort ansvarlige for hele balladen og idømt tre dages arrest. Den, der var mest ked af denne historie, var vor chef, en ældre sous-lieutenant, altså en feltvebel-løjtnant. Normalt blandede han sig overhovedet ikke i interne og disciplinære forhold, det overlod han helt til de tyske underofficerer. I det hele taget var han indstillet på, at sagen skulle glide så jævnt og smertefrit som muligt, og vi kunne da kun støtte ham i dette.

Da vi meldte os til afsoning på kontoret, var hans vrede forduftet. Han indledte samtalen med at byde os en cigaret. Men der viste sig visse vanskeligheder med vor anbringelse, da man fandt ud af, at der ikke eksisterede noget arrestlokale. Helst havde han slået en streg

over hele affæren, men et ord er et ord, og der skulle statueres et eksempel, hvad vi måtte give ham ret i. Efter en del snakken frem og tilbage blev vi enige om, at hønsehuset måtte være et passende isolationsrum. I en bygning, der indeholdt en hestestald og en vognport, var der et ret komfortabelt hønsehus, og her indrettede vi os nu til et tre-dages ophold.

Georgi og jeg forberedte os til opholdet i arresten ved at forsyne os med tobak og læsestof. Så flyttede vi vore madrasser over i vort nye kvarter. Efter at have sovet et par timer begyndte vi at læse højt for hinanden af Scheffels digre roman »Der getreue Ekkard«. I det hele taget havde vi en behagelig hviletid der. Efter arbejdstid var der en, der bankede på den lille lem nede ved jorden, bestemt som udgang og indgang for hønsene. Det var en kammerat fra granatholdet, der fortalte os, at de var lumske kede af hele historien, og den næste dags aften blev vi enige med vor chef om, at nu kunne det være nok.

Det må have været i slutningen af maj, at jeg modtog et (130) brev - afsendt fra en komite i Paris - der beskæftigede sig med de sønderjyske krigsfangers hjemsendelse, og brevet var underskrevet af N. H. Rasmussen. I dette, der var på fransk, var der gjort rede for afstemningen i Nordslesvig, og det sluttede med en henstilling til mig om at give skrivelsen videre til lejrchefen. Denne var komplet desorienteret, men lovede at sende den videre til en opgiven adresse i krigsministeriet i Paris.

Jeg forklarede ham, at jeg efter dette ikke længere kunne betragtes som fjendtlig krigsfange og som følge deraf måtte være fritaget for enhver form for arbejde. Det mente han, der var god mening i, så derefter gik jeg og drev rundt i lejren, læste, badede, gik ture, samlede vinbjergsnegle, og efter et par dage kedede jeg mig forskrækkeligt, hvorfor jeg ansøgte om at gå i arbejde igen. Jeg fik imidlertid afslag, da jeg ikke kunne betragtes som almindelig fange. Efter nogen tid, jeg husker ikke mere, hvor længe det varede, kom der svar fra højere sted, at jeg skulle sendes til en samlelejr i Laon.

En skøn sommermorgen ved appellen fik jeg besked om straks at melde mig på kontoret. Det hele så meget højtideligt ud. Til stede var chefen, kontorsergenten, den tyske kontortormand, der var hamborger og havde været i fangenskab siden september 1914, samt en korporal fra vagten. Chefen var venligheden selv og tiltalte mig: »Mon camarade« og forklarede, at jeg skulle sendes til en lejr i Laon; han formanede mig om ikke at stikke af, da min ledsager, den tilstedeværende korporal, ikke ville være bevæbnet. – Efter behørig kvittering fik jeg udbetalt mine deponerede penge - jeg husker endnu, at det var fyrretyve francs. Med håndtryk blev jeg afskediget og gik over for at pakke mit kluns, og det var let gjort. Hele min bagage bestod af et sæt undertøj, nogle toiletgrejer og en tysk-fransk ordbog. Det hele fyldte ikke meget i en rummelig fransk »Brotbeutel«. I køkkenet fik min ledsager og jeg hver udleveret et militær-brød, noget ost og et par dåser sardiner samt hver en feltflaske med rødvin, og så luntede vi afsted.

Efter nogle kilometer kom vi til en jernbanelinje, der så ud til at være intakt; det var stadig i det bageste frontområde. Vi satte os ned og diskuterede, hvilken retning vi skulle tage. Efter mit forslag tog vi mod syd, det måtte være retningen mod Laon. (131) Nogen tid efter kom vi til et bølgeblikskur, et af de halvrunde amerikanske, der blev benyttet af nogle banearbejdere, der arbejdede i nærheden.

Da de fik øje på os, kom de hen for at få at vide, hvad det var for en fyr, han rejste med, og om det muligvis var en desertør. Mia »capo« forklarede dem, at det var sådan en slags polak, som var blevet indrulleret i hæren af tyskerne, og altså ikke nogen fjende. Da jeg blandede mig i samtalen og prøvede på at forklare dem den rette sammenhæng, så de ikke så lidt desorienterede ud. Men på ægte fransk maner talte de snart alle i munden på hinan-

den. Da vi lod feltflaskerne gå rundt, steg stemningen til det venskabelige, så da de gik til deres arbejde igen, var der en, der klappede mig på skulderen: »Frisk mod, unge mand, I skal nok få det godt i Polen«.

Angående toggangen fik vi oplyst, at banen kun benyttedes til transport af byggematerialer. Et tog var passeret om morgenen, men om og når det kom tilbage, anede de ikke, men i hvert fald ville de blive hentet sidst på eftermiddagen, så vi slog os ned og ventede, og vi havde tid nok. En soldat kan jo altid - om ikke andet, så - sove.

Over middag kom toget, og vi entrede det og kørte med til en stationsby halv snes kilometer borte, hvor vi blev enige om at slå os ned for natten. Her indrettede vi os i et pakhus med nogle sække til natteleje. Derefter gik min ledsager, udstyret med en tier, i byen for at supplere vor proviant. Om han i det hele taget havde mønt, det ved jeg ikke, da han generøst overlod den side af sagen til mit forgyldtbefindende? Han blev så længe borte, at jeg overvejede at gå ud for at lede efter ham, men omsider kom han da tilbage og det i en tilstand, der i vore dage ville blive betegnet som i »middelsvær grad«. Til alt held for mig havde han dog, inden han var begyndt på at forsyne sig selv, fået vore feltflasker fyldt op med rødvin og sørget for noget fast føde.

Efter en god nats søvn fortsatte vi dagen efter med et sindigt lokaltog til Laon, hvortil vi ankom hen på eftermiddagen. I en lille »Estaminet« tog vi en hjertelig afsked med hinanden, hvorefter han afleverede mig i samlelejren, hvortil der efterhånden ankom sønderjyder, som man havde fundet frem til i lejrene på (132) begge sider af den gamle frontlinje, dertil nogle medløbere, hvis hjemsted dog viste sig at ligge uden for det af afstemningen omfattede område. Her traf jeg sammen med kammerater, jeg havde læst sammen med, de fleste fra Flensborg og omegn.

Der blev her foretaget en første-sortering af en dansk officer i fransk tjeneste til glæde for nogle og til stor skuffelse for andre. Især mindes jeg en kammerat fra Esbjerg. Han var elektriker, født i Hamborg, men af danske forældre, og således tysk statsborger, opvokset og uddannet i Esbjerg og bosat der, og havde kone og to børn. Da han ikke opfyldte betingelserne for at blive hjemsendt, måtte han træde tilbage. Hans skuffelse gjorde et dybt indtryk på os alle. – Få dage senere blev vi fragtet til Aurillac, hvor lejren var rømmet for de første, der et par måneder i forvejen var hjemsendt. Her kedede vi os nu i nogle uger; der var intet at bestille, og der er jo selv for en soldat grænser for, hvor mange timer man gider spille skat om dagen.

Efter at personalia var blevet nærmere undersøgt, gik turen gennem skønne egne til Rouen, hvor der igen blev en ventetid, inden vi kunne gå om bord i »Sct, Thomas«, der i skønt, men blæsende sommervejr bragte os til Vejle. Efter en festlig og hjertelig modtagelse og et par dages gæstfrit ophold - nu efter års forløb igen og i civil - rejste vi til vor hjemstavn.

En skøn sommeraften efter tre års fravær var jeg igen i mit hjem. Da forstod jeg, hvad det lille ord hjem gemmer i sig, og jeg har ikke glemt det siden.

*Andreas Gammelgaard,
Løjt Kirkeby.*

Kammerat fortæl....

Et væddemål mellem underofficerer

(133) Jeg blev en eftermiddag ufrivillig årsag til et væddemål mellem underofficererne. En kammerat fra Flensborg, som nylig var kommet til kompagniet, og jeg havde været ude i omegnen for at se os lidt omkring. Da vi kom tilbage, så vi nok på afstand, at kompagniet var opstillet. Kammeraten fik travlt, men jeg holdt igen: »Nur die Ruhe kann es machen«. Det er det mest nødvendige at få lært, når man skal holde til dette hundeliv, prøvede jeg at forklare ham.

Da vi kom noget nærmere, begyndte den tjenestgørende sergent, Scholbe, at vinke og betydede os, at vi skulle løbe. Kammeraten fik travlt og løb, han var jo nylig kommet fra garnisonen, men jeg løb ikke. Da jeg kom så nær, at sergenten kunne råbe til mig, råbte han: »Wollen Sie laufen, Sie dickfälliges Luder!« Men heller ikke dette gjorde nogen indvirkning på mig. Da jeg nåede hen til kompagniet, ville jeg gå lige hen til feltvebelen for at melde min ankomst. Det passede imidlertid ikke Scholbe. Han var jo ellers trådt ind i geledet, og feltvebelen havde for længst overtaget kommandoen og var ved at oplæse dagsbefalingen. Men Scholbe kaldte mig hen til sig og spurgte, om jeg ikke havde forstået hans ordre. »jovel, herr sergent«. »Er De syg eller invalid?« »Nej, hr. sergent«. »Hvorfor løb De så ikke?« »Jeg finder det ikke nødvendigt at løbe for ingenting. Vi har anstrengelser nok i forvejen«. (Det var i august 1918).

Efter en ordentlig skylle, hvortil brugtes alle de skældsord og eder, som han i sin 9-årige tjenestetid havde lært, kommanderede han: »Hen til træet der, march, march«. – Det kneb for mig at bevare alvoren, for jeg havde godt lagt mærke til de (134) andre underofficerers grin og blink med øjnene og tænkte ved mig selv: Nu skal sergenten få sig en dukkert, og velbekomme ham. Jeg gik hen til træet, gjorde tre skridt foran det holdt og stod ret. »Tilbage, march, march«, lød det henne fra pladsen, hvor vores sergent stod. Jeg gjorde eksercermæssig omkring og gik tilbage, gjorde derefter holdt tre skridt fra ham og stod ret. »Kalder De det at løbe?« »Nej, hr. sergent«, - »Hen til træet, men march, march«. Han var nu så rasende, så det blev kun til noget hæst skrigeri. Scenen fra før gentog sig og det både første og anden del. Underofficererne fniste, og mandskabet glemte at lytte til feltvebelens oplæsning. »Ved De, hvad der kan passere Dem, når De ikke efterkommer en tre gange gentaget ordre fra en befalingsmand?« »javel, hr. sergent. Jeg kan blive arresteret og i værste fald blive skudt på stedet for mytteri«. - »Så for tredje gang, hen til træet, march, march«. Imidlertid var kompagniføreren kommet frem på pladsen, og jeg mærkede godt, at Scholbe var ved at blive lidt flov ved historien, da han jo ikke havde noget at sige eller befale, når feltvebelen havde kommandoen over det samlede kompagni, og det kunne jo ske, at kompagniføreren blev opmærksom på det. – Nå, jeg bøjede armene frem og trykkede dem godt ind i siderne til »Laufschritt« og humpede hen imod træet. Tempoet var noget langsommere denne gang. Jeg nåede ikke hen til træet, før han kommanderede tilbage, og før jeg fik standset foran ham, beordrede han mig til at forsvinde hen på min plads i geledet. Det gjorde jeg nu ikke, for skal jeg drilles, så holder jeg mig altid strengt til reglementet.

Feltvebelen havde endt oplæsningen af dagsbefalingen og afgav nu melding til kompagniføreren. Jeg gik derfor hen til kompagniføreren og meldte min ankomst. Denne svarede blot: »Træd ind«. – Så gik jeg ned omkring venstre fløj for bagfra at komme ind på min plads. Men før jeg nåede så vidt, kommanderede han: »Træd af«.

Men så blev der halløj. Hele mandskabet lo og klappede i hænderne som efter en vellykket forestilling. Underofficererne gav Scholbe nogle venskabelige dask på skulderen og serverede ham nogle drøje vittigheder. Men han forsvandt skyndsomst ind i sit hundehus.

(135) Derefter kom forklaringen. Da Scholbe havde set os komme dasende, havde han sagt noget om, at vi da godt kunne skynde os lidt, men hertil havde sergent Brandt, ham jeg altid var sammen med i stilling, svaret, at jeg løb ikke for kugler og granater og langt mindre for dette her. Og så var spillet gående: Da skulle han, sergent Scholbe, nok vise dem, at han kunne få mig til at løbe. Nogle væddede straks med ham, men Brandt advarede ham endnu en gang imod at gøre forsøget for ikke at blamere sig over for hele kompagniet. – Resultatet blev altså en rigtig dukkert til Scholbe. Men han valgte efter dette det kloge parti og prøvede aldrig siden at bringe pioner Damm ud af fatning.

*Rasmus Damm,
Toftlund.*

Kejser Wilhelm ved Østfronten (- dog ca. 150 km bag fronten)

I en tidligere årbog har jeg i et afsnit fortalt jer, at jeg var afkommanderet for at uddanne yngre mandskab i et såkaldt feltrekrut-depot, stationeret i Lida. Her lå tre selvstændige bataljoner og 17. reservekorps, der medførte regimentsmusik. En dag først i maj undrede vi os over, at der hele dagen kun blev øvet parademarch - med fuld musik - og det hele ugen igennem. Men så fik vi at vide, at kejseren ventedes til Østfronten. Det blev dog ikke til parademarch, kun til en slags opstilling med »præsenter gevær«,

Klokken syv om morgenen den pågældende dag stod vi på banegården og langs vejen - en strækning på ca. en halv kilometer lang - og i to geledder ved begge sider af vejen. Og nu gik det uafbrudt med kommanderen: »Richtung nehmen - Vordermann - Tuchfuhling - Präsentiert das Gewehr!« og så videre om igen og om igen.

Endelig klokken godt ni rullede hof toget ind på banegården, og så lød den helt rigtige kommando: Præsenter gevær. Den første, der steg ud, var en feltvebel med kejserstandarten og så nogle generalstabsofficerer og adjudanter. Der gik vistnok et helt kvarter, inden kejseren viste sig. Oberstløjtnant von Heine, (136) der var garnisonskommandant, gjorde melding til kejseren, der hilste os med et: »Guten Morgen, Rekrutten!« hvorefter han skred fronten af, både frem og tilbage, og hele tiden marcherede feltvebelen med standarten foran. En enkelt gang standsede kejseren og lagde en hånd på skulderen af en af os og udbrød: »Rostocker«; han havde nemlig set W 2 på vedkommendes skulderklapper. Og soldaten kvitterede med et »jawohl, Eure Majestat«. Under hele proceduren stod vi med præsenteret gevær, og det varede lidt over en halv time.

. Da jeg stod på banegårdsterrænet, kunne jeg rigtig se kejsertoget. Fra mange vinduer kiggede der damer ud, som altså var med på hans togt til Østfronten. Ankommet til kaser-negården blev »dame-ledsagelsen« diskuteret mellem os på stuerne, hvorfor mon? – En haborger havde straks sit svar på rede hånd: »Ach, die haben doch immer ihre schlanken Mathilden mit«. I dagens højtidelige anledning fik hver af os en hel liter øl, derefter tjene-stefri resten af dagen.

Hans Lorentzen.
Sønderborg.

En månedstid på den italienske front i 1917

Nu sidder vi her i skjorteærmer under Italiens dejlige sol. Jeg har fået overdraget et rekvissionskommando og er selvstændig. Folkene skal ikke få for meget vand i suppen, så længe vi er her. Hver dag »rekvirerer« jeg en ko eller to, eftersom der er brug for dem. Jeg har endvidere fået overdraget indkvarteringskommandoet. Der har jeg ingen vanskeligheder; thi jeg har lagt beslag på et par store skoler, og der er plads nok.

De mange fanger er begyndt at komme fra fronten, der ligger langt borte. Aldeles uden bevogtning kommer de i flokke, 2-10 mand ad gangen. I forbimarchen gennemroder de møddingerne efter noget spiseligt. Afmagrede, sultne, trætte og forkomne slæber de sig af sted. Mange brød har vi stukket ud til dem, men det forslår kun lidt, og ved byens pumpe er der altid slagsmål mellem dem for at komme til og få noget vand. (137) I begyndelsen forsøgte vi at skille dem, men det har vi opgivet, vi lader dem slås.

Vi har drevet omkring i uforetagsomhed og var begyndt at kede os, indtil vi i forgårs skulle stille op på pladsen udfor vejerboden uden oppakning. Det var dog besynderligt, syntes vi, men vi havde ikke ventet ret længe, før en hel stab af læger, officerer og flere andre med store protokoller under armene arriverede. Vi blev kommanderet indenfor og fik ordre til at klæde os af, og en grundig undersøgelse begyndte. Vi blev målt, både i længde og bredde, og sluttelig beordredes vi op på vægten - det var kilogrammene, det gjaldt.

Nu tog rygterne fat. Skulle vi til general Bülow's arme, der lå i alperne og var meget svækket? Det havde dog åbenbart mødt modstand hos ledelsen, da ingen af os var erklæret for felttjenestedygtige. Ej heller var nogen af os udrustede med en sådan forudsætning for øje og allermindst da officererne.

Nå, men vi var altså blevet vejede og fundet for lette, så der kom ordre til at forberede afrejsen til Tyskland, foreløbig uofficielt. Der bliver sagt, at østrigerne skulle afløse os. Og der er købt ind for alle de penge, som vi råder over - og lidt til - mange fik vist på den måde en større regning, end de regnede med at få betalt, og »dosmere«, erklærede løjtnanten, da nogle bad om lønforskud, »hvad bruger I penge til, når I har en kappe, som I kan hænge omkring skuldrene?« - men mange løber rundt på gaden med en »pukkel«, som ikke er symmetrisk.

I aften fik jeg ordre til at sørge for et par vogne til at befordre bagagen i til banegården, og der blev hele tre vognlæs. På banegården blev det hele forsynet med navnet på ejermanen. og ladet i et par vogne, der var tilsluttet det tog, som skulle føre os tilbage til Tyskland. – Turen hjemad gik den samme vej, som vi var kommet, altså over Undine, men det blev en langvarig og 'kold tur gennem alpernes sne. Meterhøjt lå det her i bjergene, en skærende modsætning til opholdet i Cordenone, hvor temperaturen havde tilladt os at løbe rundt på bare fødder.

Efter H. C. Brodersens bog »I ildlinjen«.

Snak do bare dansk ...

(138) Som omtalt i årbogen 1967 stod jeg i skyttegrav en natten mellem den 17. og 18. december 1917, da våbenstilstanden med Rusland blev proklameret. Det var en mærkelig fornemmelse, da underofficeren kom ud til os i skyttegraven og meddelte min kammerat og mig, at nu kunne vi tage maskingeværet med ind i understanden og lægge os til at sove.

Jeg havde i den sidste tid gået med tandpine og flere gange søgt om at komme til behandling på tandstationen, men hver gang var ansøgningen blevet afslået med den begrundelse, at det var for lang vej helt ind til Mitau - eller også kunne jeg ikke undværes. – Men nu bød lejligheden sig, og sammen med sergenten ved vor geværafdeling kunne jeg nu begive mig på vej til stationen. Han var berliner og en fin og nobel overordnet.

Vi kunne skyde genvej, thi langs med Dynafloden gik der en landevej, som dog inden våbenstilstanden næppe blev benyttet, da den kunne overses på hele russer-fronten og derfor var for farlig at passere.

Jeg fik nu smurt mig en forsvarlig og god madpakke, og en tidlig morgenstund begav vi to os på vej. Det var mørkt, da vi startede, men efterhånden, som det lysnede, spejdede vi af og til over mod russerne, da vi følte os lidt usikre, om man nu der ville respektere våbenstilstandsftalen, men alt gik godt. Det var jo kun Dynafloden - ca. 200, måske 250 meter bred - som skilte den russiske front fra os.

Det var en spadseretur, der ville tage en fire timers tid, og derfor gjorde vi midtvejs et lille hvil, en slags frokostpause, og jeg tog min madpakke frem. Sergenten havde kun lidt med, og hans øjne stod på stilke, da han så mit velbelagte brød. »ja, I kan sagtens, I fra landet. – Min kone og mine børn i Berlin har knap nok til sig selv og langt mindre noget tilovers at sende til en frontsoldat«. Jeg gav ham så et stykke af min pakke, men hvad forslår et stykke brød i en sulten mave, hvad enten den så tilhører en menig eller en sergent.

Vi gik videre; samtalen gik i stå, og jeg kunne mærke, at han gik og grublede over et og andet. Vi kom forbi en artilleristilling, (139) og pludselig for det ud af ham: »Du, Christensen, vi går nu ind i en af understandene og spørger, om de ikke har noget brød tilovers til et par sultne sjæle«. Nu er det lidt flovt sådan at komme dumpende ind i en fremmed afdeling og tigge om noget brød og især for mig, da jeg godt vidste, at det blev mig, der skulle fremføre ærindet, men vi gik da ind i den første understand, vi traf på. Da vi to mødte op, kiggede de på os og har nok tænkt, hvad sådan et par »knoldesparkere« havde på samvittighe-

den? Men jeg fik vort ærinde forklaret, de smilede en kende, men pludselig lød det fra en af artilleristerne, der kom hen imod mig: »Snak do bare dansk, æ ka' hør', te do e' fra Nordslesvig, o æ e' fra Tynne«. – Så var situationen reddet, og jeg forklarede ham, hvorledes sagen hang sammen, men han føjede. til: »Os menige kan de få til det utroligste«. Jeg fik hverken navn eller adresse på kammeraten - men skulle du være i live og læse dette og mindes episoden, så har vi da en mulighed for nu at indhente det forsømte - men vi fik da brød, og det var jo det vigtigste i vor situation.

Vi vandrede videre og nåede tandstationen, hvor vi begge blev behandlet, jeg for mit vedkommende fik en tand plomberet, rigtignok hverken med guld eller sølv, men med en masse, der nærmest var cement eller guttaperka. Plomben var såmænd god nok, og den har holdt i tyve år - men bare det, at man kom til at snakke dansk, gjorde godt, og særlig fordi jeg var den eneste nordslesviger ved kompagniet.

Og et andet tilfælde. – I april 1918 stod jeg på banegårdsvagt i Ermes i Livland. Hen til mig kom to landstormsmænd fra 2. batl., Lst. 9., og bad mig besørge deres post, da de selv skulle på transport. Det eneste, jeg fik at vide af overbringeren, var, at han var fra Kegnæs, og hans kammerat var fra Lysabild.

I tresserne havde vi en amtssammenkomst for D.S.K.'erne på Teaterhotellet i Sønderborg. – En anden »Holmbo«, Jakob Andresen. og så mig kørte altid med H. Sarsgaard til vore møder. Da vi kom ind i salen, var alle pladserne optaget, kun et bord til fanebærerne var endnu ledigt, og jeg fik plads ved dette bord. Min sidemand ved samme bord var fanebæreren fra Kegnæs. Vi fik så en snak sammen om, hvor vi var. fra, og ved hvilken front vi havde været under krigen. Jeg kunne kun (140) fortælle ham, at jeg hele tiden havde været i Rusland og bl.a. stået som banegårdsvagt i Ermes i Livland.

»Du er vel da ikke den unge soldat, som jeg engang overgav min post til viderebesørgelse, da jeg skulle på en transport«, sagde han så. – Jo, det var da mig. – Sådan kan det gå, at man efter 45 års forløb finder hinanden igen, og tilmed var vi begge to alsingere - han bare fra syd og jeg fra nord på vores ø. Der blev nu en lejlighed til at udveksle oplevelser fra dengang. Sådan kan det gå, at man mødes - tilfældigt - og får en god hold snak. - »Snak do bare dansk«,

Venlig hilsen fra en kammerat.

Chresten Christensen,
Holm.

Der faldt et skud i natten

Den 14. oktober 1916 blev vi endelig afløst ved Somme-fronten, og vi blev derefter overført til Belgien, hvor vi kom i skyttegravene mellem Zonnebeke og Ypern. Det ret lave terræn der krævede, at vore skyttegrav e blev afstivet med faskiner for ikke at skride sammen, og hvert granathul var fyldt til randen med vand.

Her i denne skyttegrav opholdt jeg mig juleaften og nytårsaften 1916, og det var en trist juleaften, hvor der intet var, som mindede os om en rigtig jul. ... Forplejningen denne juleaften var rødkålssuppe. – Julen 1915 havde jeg fejret på Gottorp Slot i Slesvig, men der var ikke noget, der hed »komme hjem«, da vi var fra et grænseland.

Nå, vi blev så afløst i stilling og holdt jul nogle dage senere i vort kvarter i Moorslede, hvor vi fik lov at blive hele vinteren 1916-17, skiftevis i forreste stilling, i reserve og i ro. Var vi i forreste stilling, så havde vi ordre på, at to mand skulle stå lyttepost ude i pigtrådspærringen med to timers afløsning hele natten igennem.

Det var så min tur sammen med Anton Carstensen fra Engerheide. Det var jo et dansk navn, min kammerat havde, men snakke dansk kunne han ikke. Nå, men der sad vi nu på vor (141) lyttepost i nattens mulm og mørke, stilheden bredte sig omkring os, alt var jo roligt på denne front - men i samme sekund skete

det: Der faldt et skud i natten. Vi sad ved siden af hinanden, og skuddet ramte pletten her, mens kuglen fløjtede mellem vore hoveder. Dybt rystet af det passerede var vi begge to, og vi forsvandt skyndsomst i dækning, men vi slap fra det med livet i behold. – Anton Carstensen faldt senere ved Arras.

Vi havde adskillige tab her, men mange af dem skete ved uforsigtighed. Jeg kan her bl.a. nævne en underofficer Jahn, der havde tjeneste i vores skyttegrav. Hans job bestod i med visse mellemrum at affyre lyskugler. Hvordan det gik til engang, ved jeg ikke, men skuddet gik af og ramte oppe i ærmet, og »armen« brændte, altså jakkeærmet - en anden skød en tommelfinger defekt, og sådan skete adskilligt. I mine notater fra den gang ser jeg, at vi både har haft døde og sårede fra en natlig færd grundet på uforsigtighed. Det var en patruljetur, der ikke var tilstrækkelig bekendtgjort blandt kammeraterne og derfor kostede, hvad der kunne have været sparet.

Her i Moorslede, hvor vi opholdt os hele vinteren, følte vi os næsten hjemme i mangt og meget. Vi var også i kirke her, for resten en smuk kirke, og feltpræsten prædikede og talte vidt og bredt om, at vi skulle slå englænderne - og det på omkvædet »Gott strafe England«, men vi føjede til, at »det kunne vi ikke«. – På en bustur derned for nogle år siden kørte vi igennem Moorslede. Byen var bygget op på ny, også kirken, man kendte den ikke igen. Men vejene fra Moorslede til Zonnebeke og Paschendale var de samme, som vi kendte dem. Jeg tænkte især på vejkrydset, hvor der i hvert hjørne lå en kirkegård med mange tyske soldatergrave, der var også danske navne iblandt, navne på kammerater fra vor landsdel. – Men kirkegårdene fandt vi ikke mere, der var opført nye bydele på de steder.

Da vi nærmede os den 1. april 1917, blev vi så afløst i Belgien og sendt til Arras, hvor vi kom med i påske-slaget, en skæbnsvanger forandring for mange af os.

*Laust Fogtmann,
Gesing, Skærbæk.*

Ære være deres minde

*Følgende kammerater, tilhørende vor forening,
er afgået ved døden*

Aabenraa amt

Aabenraa afdeling:

Niels Mathiesen	16. 8. 69
Jørgen Kolbeck	27. 8. 69 .
Jes Jessen	31. 1. 70
Georg Rothmejer	14. 3. 70

Bjolderup-Hjorkær afdeling:

Sophus Asmussen, Todsøl	3. 7. 69
Jes Hinrichsen, Hjolderup	15. 8. 69
Friedrich Brodersen, Hjorkær	8. 10. 69
Peter Bundesen, Vollerup	5. 1. 70

Bov afdeling:

Nis P. Jørgensen	14. 5. 69
Chr. N. Dam	1. 8. 69
Jes P. Asmussen	26. 3. 70

Ensted afdeling:

Jens Adolfsen, Sdr. Hostrup	6. 4. 69
Peter J. Petersen, Torp	18. 9. 69

Felsted afdeling:

Hans Andresen	10. 9. 69
Jørgen Jensen	22. 10. 69

Graasten afdeling:

Gustav Johansen, Rinkenæs	28. 10. 69
Hans Clausen, Trappen	24. 1. 70

Holbøl afdeling:

Hans Frederik Bøjskov, Kjelstrup Skov	2. 12. 69
Otto Thomsen, Sønderhav	1. 1. 70

Kliplev afdeling:

Paul Jørgensen	12. 5. 69
Asmus Weber	27. 12. 69
Christian Andersen	19. 2. 70
Andreas Hansen	10. 3. 70

Kværs afdeling:	Knud Eis	24. 7. 69
Løjt afdeling:	Jens Jørgensen	11. 10. 69
	Lorens Iversen	19. 2. 70
Rise afdeling:	Hartvig Bahnsen, Bedsted	4. 10. 69
Varnæs-Bovrup afdeling:	Jens Sørensen, Varnæs	30. 5. 69
	Niels Christiansen, Varnæs .	7. 9. 69
	Rasmus Thomsen, Bovrup	11. 11. 69
	Christian Fink, Varnæs	17. 1. 70
	Hans Lock, Ny Skovbøl	20. 1. 70
Haderslev vesteramt		
Agerskov afdeling:	J. Chr. Jessen	27. 8. 68
	Andreas Petersen	27. 12. 69
Bevtoft afdeling:	Hermann Vilken	30. 1. 70
Branderup J. afdeling	Jørgen Wrang	1. 5. 69
	Peter A. Hansen	16. 7. 69
Hygum afdeling	Claus Lassen, Hygum	19. 10. 69
	Mathias H. Poulsen, Hygum	5. 1. 70
Jels afdeling:	Andreas Lunding	22. 5. 69
	Gustav Rønsch	1. 6. 69
	Hans N. Muurholm	3. 3. 70
Lintrup afdeling:	Otto Jensen, Aarlund	9. 5. 69
Nustrup afdeling:	Carl Schrøder	4. 12. 69
	Henning Thorø	13. 1. 70
Rødning afdeling:	Theodor Skov	1. 5. 69
Skodborg-Skrave afdeling:	Cornelius Bruhn	13. 2. 70
	Jeppe Schultz	21. 3. 70
Toftlund afdeling:	Jens Jensen	23. 8. 69
	Christian Klausen	6. 9. 69
	Albert Thomsen	24. 11. 69
	Anders Schmidt	6. 1. 70
	Peter Lassen Schmidt	5. 2. 70

	Marius Buehard	27. 3. 70
	Jes Møller	14. 4. 70
Øster Lindet afdeling:		
	Hans Holm.	10. 8. 69
Haderslev østeramt		
Aller afdeling:		
	Wilhelm Julius Hansen	26. 10. 69
Fjelstrup afdeling:		
	Niels E. Skøtt	12. 4. 69
	Peter J. Christensen	17. 8. 69
Haderslev afdeling:		
	Knud Westergaard	11. 6. 69
	Adolf Damm	19. 6. 69
	J. H. Hansen .	28. 6. 69
	Hans P. Frost	28. 9. 69
	Nis Fries	5. 10. 69
	Holger Hansen	9. 10. 69
	Heinrich Chr. Beukel	14.10. 69
	Daniel Bruhn	15. 10. 69
	H.Ohlsen	4. 1. 70
	Marius Schmidt	20. 1. 70
	H. Willumsen Schmidt	24. 3. 70
Halk-Hejsager afdeling:		
	Marius Paulsen	28. 3. 70
Hoptrup afdeling:		
	Anton Schødt	10. 5. 69
	Peter Bohsen Juhl	9. 6. 69
	John Kliver	15. 6. 69
	Christian Ravn	12. 2. 70
Sommersted afdeling:		
	Mathias Thomsen	30. 1. 70
	Peter Riis	28. 2. 70
Stepping afdeling:		
	Peter Nissen, Bjerndrup	5. 12. 69
Tyrstrup-Christiansfeld afdeling		
	Hans B. Nielsen	12. 7. 69
	Christian N. Iversen	6. 9. 69
	Karl Hartmann	28. 1. 70
Vedsted afdeling:		
	Hans Petersen	12. 5. 69
	M. H. Jepsen	21. 5. 69
Vonsbæk afdeling:		
	Jes H. Lauesen, Ørby	22. 2. 70
Vojens afdeling:		
	Hans Nissen	19. 7. 69

	Ludvig J. Schmidt	17. 10. 69
	Hans Jensen	17. 12. 69
	Hans P. Nissen	2. 3. 70
Øsby afdeling:		
	Nicolaj Jepsen	8. 10. 69
	Jørgen Beck	5. 1. 70
	Hans Hendriksen	6. ,1. 70
	Martin Godbersen	3. 3. 70
Sønderborg amt		
Broager afdeling:		
	Hans Gregersen, Broager	13. 6. 69
	Nicolaj Lund, Broager	13. 9. 69
	Valdemar Petersen, Broager	30. 12. 69
	Rasmus Rohde, Skodsbøl	30. 12. 69
Egen afdeling:		
	Hans J essen, Egen	2. 1. 70
	Hans Dehnfeldt, Stolbro	21. 2. 70
	Hans J. Jessen, Østerholm	12. 3. 70
Kegnæs afdeling:		
	Jens Bladt, Kongshoved	31. 12. 69
Ketting-Augustenburg afdeling:		
	Jørgen Sandholdt	24. 4. 69
	Jens Hansen	10. 9. 69
	Hans Thomsen	22. 10. 69
Lysabild afdeling:		
	Jørgen Petersen, Skovby	19. 5. 69
	Hans Hansen, Vibøge	25. 7. 69
	Peter Autzen, Lysabild	4. 8. 69
	Hans Petersen. N. Lysabild	7. 10. 69
	Christian Schmidt, Skovby Mark .	2. 1. 70
Nordborg afdeling:		
	Hans Jørgensen, Nordborg .	1. 5. 69
	Otto Petersen, Holm	27. 5. 69
	Jakob Dahl, Holm	19. 10. 69
	Hans Frederiksen, Nordborg	29. 11. 69
	Niels Christensen, Rugløkke	4. 12. 69
	Nis Hansen, Købingemark	23. 12. 69
Notmark-Asserballe afdeling:		
	Mathias Duus, Langmosegård	26. 4. 69
	Christian Jacobsen, Asserballe	18. 9. 69
	Jacob Kock, Harevadgård	14. 11. 69
Oksbøl afdeling:		
	Christian P. Schmidt	26. 9. 70
Sottrup afdeling:		
	Frederik Johan Autzen, Snogbæk	24. 10. 69

	Hans Peter Jacobsen, Vester Sottrup	7. 3. 70
Svenstrup afdeling:	Jørgen Jacobsen Knabe, Himmark	26. 1. 70
	Christen Christensen, Klingbjerg	26. 2. 70
	Jørgen Nymand, Stevning	29. 3. 70
Sønderborg afdeling:	Peter Clausen, Klinting	17. 5. 69
	Christian Petersen, Majbøl	30. 5. 69
	Lorenz Jørgensen, Staugaard	29. 6. 69
	Jørgen Jakobsen, Ulkebøl	2. 7. 69
	Peter Brock, Stenholt	24. 7. 69
	Jens Bonde, Sønderborg	16. 8. 69
	Frederik Hansen, Sønderborg	1. 9. 69
	Thomas Petersen, Sønderborg	14. 9. 69
	Thomas atten, Sønderborg	22. 10. 69
	Christian Kock, Høruphav	24. 10. 69
	Nikolaj Jørgensen, Ragebøl	11. 11. 69
	Henrik Hansen, Sønderborg	7. 12. 69
	Peter Kjær, Sønderborg	1. 1. 70
	Richard Siemsen, Sønderborg.	15. 1. 70
	Waldemar Nielsen, Sønderborg	15. 1. 70
	Chresten Christensen, Sønderborg	30. 1. 70
	Hans Tranekjer, Sønderborg	20. 2. 70
	Jakob Jørgensen, Sønderborg	7. 3. 70
	Johannes Brommann, Ormstoft	25. 3. 70
	Christian Mathiesen, Sønderborg	28. 3. 70
	Asmus Andersen, Sønderborg	31. 3. 70
Tandslet afdeling:		
	Hans Jørgensen, Sarup	12. 9. 69
Ullerup afdeling:		
	P. Marius Christensen	13. 3. 70

Tønder amt

Abild afdeling:	Ingvard Rodenberg, Abild	23. 4. 69
	Anton Andresen, Sølsted	26. 4. 69
	Marius Andersen, Tyvse	3. 1. 69
Ballum afdeling:		
	Peter H. Petersen	2. 12. 69
Bredebro afdeling:	Christian Høeg	23. 4. 69
	Christian Lassen	27. 4. 69
	Andreas Mikkelsen	16. 6. 69
	Peter Nielsen Møller	5. 7. 69
Døstrup afdeling:	Niels H. Schmidt	15. 6. 69

	Laust Petersen	12. 10. 69
	Jens Dixen	2. 2. 70
	Niels Davidsen	25. 2. 70
Emmerlev afdeling:		
	Peter Henriksen	28. 6. 69
Hostrup afdeling:		
	Carsten Lorenzen, Jejsing	20. 10. 69
Hviding afdeling:		
	Hans V. Hansen	19. 9. 69
Løgumkloster afdeling:		
	Hans Bertelsen	25. 11. 69
	Jens Petersen	22. 3. 70
Nørre Løgum afdeling:		
	Christian Lassen	14. 5. 69
	Peter Lund	18. 5. 69
	Chresten Thomsen	25. 11. 69
	Jørgen Lohmann	16. 4. 66
Ravsted afdeling:		
	Ingvard Nissen	12. 12. 69
Rejsby-Brøns afdeling:		
	Hans J. Bjerrum, Brøns	10. 8. 69
Roager afdeling:		
	Niels Hansen Back .	16. 5. 69
	Anton Jensen	30. 5. 69
	Jens Christensen	26. 12. 69
Skærbæk afdeling:		
	Nis Hansen Obling	16. 12. 69
	Hans Jensen Knudsen	24. 12. 69
	Søren Ivard Sørensen	20. 1. 70
	Frans Hansen Skak	16. 2. 70
Spandet afdeling:		
	Peder Appel	28. 1. 70
Tinglev afdeling:		
	Laurids Schmidt, Tinglev	28. 11. 69
Tønder afdeling:		
	Peter Wegner .	3. 8. 69
	Jens Schmidt	29. 8. 69
	J. A. Thomsen	13. 11. 69
	Peter Schulz	15. 1. 70
	Christian Hansen	12. 3. 70
Vodder afdeling:		
	Anders Okholm	10. 3. 70

Udenfor Sønderjylland

København afdeling:	Kr. Schultz	15. 10. 69

Fredericia afdeling:	Erik Petersen	26. 10. 69
	Martin Nielsen	15. 11. 69
	Hans Johansen	6. 4. 69
Flensborg afdeling:	Markus Petersen	
	Johan Terlinden	
	Christian Matthiesen	
	Arthur Lenz	
Ribe afdeling:	Peter Schmidt	12. 4. 69

